

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain 6 ja 17 luvun muuttamisesta

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ

Esityksessä ehdotetaan muutettavaksi rikoslakia.

Rikoksen tekeminen osana rikollisjoukon toimintaa säädettäisiin rangaistuksen koventamisperusteeksi. Lakiin sisällytettäisiin myös rikollisjoukkoa koskeva määritelmä. Alle 15-vuotiaan käyttäminen välikappaleena tahallisen rikoksen tekemisessä säädettäisiin rangaistavaksi erillisenä rikoksena. Rangaistuksen koventamisperusteeksi säädettäisiin myös henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvan rikoksen tekeminen erityisen nöyryyttävällä tavalla. Ehdotetut säännökset ankaroittaisivat kyseessä olevien tekojen rangaistuksia.

Ehdotetuilla muutoksilla toteutetaan pääministeri Petteri Orpon hallituksen hallitusohjelman kirjaukset katujengirikollisuuteen liittyvien rikosten rangaistusten koventamisesta, alle rikosvastuikäistä lasta koskevaa välillistä tekemistä koskevan opin vahvistamisesta sekä pahoinpitelyyn liittyvien nöyryytystekojen rangaistusten koventamisesta. Lainmuutoksilla pantaisiin samalla myös täytäntöön nuoriso- ja jengirikollisuuden ehkäisemiseksi ja torjumiseksi tehtyyn toimenpideohjelmaan kuuluvia rikoslainsäädäntöä koskevia toimenpiteitä.

Laki on tarkoitettu tulemaan voimaan keväällä 2025.

SISÄLLYS

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ	1
PERUSTELUT	4
1 Asian tausta ja valmistelu	4
1.1 Tausta	4
1.2 Valmistelu	4
2 Nykytila ja sen arviointi	4
2.1 Katujengit	4
2.2 Alle rikosvastuukäisen yllyttäminen rikolliseen tekoon	6
2.3 Nöyryyttäminen	7
2.4 Lainsäädäntö ja käytäntö	8
2.4.1 Rangaistuksen mittaaminen ja järjestäytynyt rikollisuus	8
2.4.1.1 Rangaistuksen määräämisen lähtökohdat	8
2.4.1.2 Järjestäytyntä rikollisuutta koskeva koventamisperuste	9
2.4.2 Yllyttäminen ja välillinen tekeminen	11
2.4.3 Nöyryyttäminen	12
2.5 Nykytilan arviointi	15
2.5.1 Katujengit ja järjestäytyneitä rikollisryhmiä koskeva sääntely	15
2.5.2 Alle rikosvastuukäisen käyttäminen rikoksen tekemiseen	17
2.5.3 Nöyryyttäminen	18
3 Tavoitteet	18
4 Ehdotukset ja niiden vaikutukset	19
4.1 Keskeiset ehdotukset	19
4.1.1 Rikoksen tekeminen osana rikollisjoukon toimintaa koventamisperusteeksi	19
4.1.2 Alle rikosvastuukäisen käyttäminen rikoksen tekemiseen rangaistavaksi erikseen	19
4.1.3 Nöyryyttämistekojen säätäminen koventamisperusteeksi	20
4.2 Pääasialliset vaikutukset	20
4.2.1 Yhteiskunnalliset vaikutukset sekä vaikutukset perus- ja ihmisoikeuksiin	20
4.2.2 Vaikutukset erilaisiin ihmisryhmiin	22
4.2.3 Vaikutukset julkiseen talouteen	24
4.2.3.1 Rikollisjoukkoja koskeva koventamisperuste	24
4.2.3.2 Nöyryyttämistä koskeva koventamisperuste	27
4.2.3.3 Alle rikosvastuukäisen käyttäminen rikoksen tekemiseen	29
4.2.3.4 Vaikutukset julkiseen talouteen yhteensä	30
4.2.4 Vaikutukset rikollisuuteen	31
4.2.5 Vaikutukset pakkokeinoihin	32
5 Muut toteuttamisvaihtoehdot	33
5.1 Vaihtoehdot ja niiden vaikutukset	33
5.1.1 Katujengirikollisuus	33
5.1.2 Alle rikosvastuukäisen käyttäminen rikoksen tekemiseen	34
5.1.3 Nöyryyttämisteot	34
5.2 Ulkomaiden lainsäädäntö ja muut ulkomailla käytetyt keinot	36
6 Lausuntopalaute	42
6.1 Yleisesti lausunnoista	42

6.2 Rikoksen tekeminen osana rikollisverkoston (katujengin) toimintaa.....	43
6.3 Henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvan rikoksen tekeminen erityisen nöyryyttävällä tavalla.....	45
6.4 Alaikäisen käyttäminen rikoksen tekemiseen.....	46
6.5 Vaikutusarvio.....	46
6.6 Lainsäädännön arviointineuvoston lausunto.....	47
6.6.1 Lausunnon sisältö	47
6.6.2 Lausunnon huomioon ottaminen esityksessä.....	48
7 Säännöskohtaiset perustelut.....	49
7.1 Rikollisjoukkoja koskeva koventamisperuste.....	49
7.2 Erityisen nöyryyttävää tekotapaa koskeva koventamisperuste.....	54
7.3 Alle rikosvastuikäisen käyttäminen rikoksen tekemiseen	56
8 Voimaantulo	58
9 Suhde talousarvioesitykseen.....	58
10 Suhde perustuslakiin ja säätämisjärjestys.....	58
LAKIEHDOTUS.....	65
Laki rikoslain 6 ja 17 luvun muuttamisesta.....	65
LIITE	67
RINNAKKAISTEKSTI	67
Laki rikoslain 6 ja 17 luvun muuttamisesta.....	67

PERUSTELUT

1 Asian tausta ja valmistelu

1.1 Tausta

Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelmassa nuoriso- ja jengirikollisuuden lisääntyminen tunnistetaan vakavaksi ongelmaksi. Oikeusministeriö asetti 1.9.2023 työryhmän (VN/24165/2023) valmistelemaan vuoden 2023 loppuun mennessä toimenpideohjelman nuoriso- ja jengirikollisuuden ehkäisemiseksi ja torjumiseksi. Toimenpideohjelma ja sitä koskeva valtioneuvoston periaatepäätös julkaistiin 25.4.2024 (Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2024:13).

Toimenpideohjelmassa nuoriso- ja jengirikollisuuden ehkäisemiseksi ja torjumiseksi vuosille 2024–2027 on 43 toimenpidettä, jotka muodostavat yhdeksän eri kokonaisuutta. Ilmiöön puututaan toimenpideohjelman mukaisesti laaja-alaisesti sekä niin sanotuin kovin että pehmein keinoin. Yhden kokonaisuuden muodostavat tällä esityksellä toteutettavat rangaistusten kiristämiseen liittyvät toimenpiteet. Muut toimenpiteet toteutetaan eri hankkeiden yhteydessä.

Toimenpideohjelman ja pääministeri Petteri Orpon hallitusohjelman mukaan rangaistuksia katujengirikollisuuteen liittyvistä rikoksista kovennetaan säätämällä rikoksen liittyminen katujengin toimintaan erilliseksi rikoksen koventamisperusteeksi. Alle rikosvastuikäisen lapsen rikolliseen tekoon yllyttäminen säädetään koventamisperusteeksi tai kriminalisoidaan omana rikosnimikkeenä. Nöyryytys lisätään törkeän pahoinpitelyn kvalifiointiperusteeksi tai rikoksen koventamisperusteeksi. Tällaista olisi esimerkiksi teon kuvaaminen ja materiaalin eteenpäin levittäminen tai muu erityisen nöyryyttävä tekotapa (Hallitusohjelma, s. 182–183, 196).

1.2 Valmistelu

Luonnos hallituksen esitykseksi valmisteltiin maaliskuu–kesäkuun 2024 aikana virkatyönä oikeusministeriössä. Luonnos oli lausuntokierroksella 27.6–14.8.2024.

Hallituksen esitys jatkovalmisteltiin oikeusministeriössä virkatyönä. Taloudellisten vaikutusten arviointia koskeva osa oli jatkovalmistelun aikana kommentoitavana eri viranomaisilla. Tämän jälkeen luonnos hallituksen esitykseksi oli arvioitavana vielä lainsäädännön arviointineuvostossa ja oikeuskanslerin ennakkotarkastuksessa, minkä jälkeen esitys viimeisteltiin.

2 Nykytila ja sen arviointi

2.1 Katujengit

Suomessa on tehty havaintoja paikallisista rikollisverkostoista, joista muiden ilmaisujen ohella poliisi käyttää nimitystä katujengi. Katujengille ei ole olemassa yksiselitteistä tai laajasti vakiintunutta määritelmää, ja Suomessakin termiä on eri yhteyksissä käytetty luonteeltaan erilaisiin rikosilmiöihin viitattaessa. Julkisissa puheenvuoroissa esimerkiksi nuorten välinen katuväkivalta ja katujengeiksi kutsutut paikalliset rikollisjoukot voivat sekoittua toisiinsa, vaikka kyse on sekä taustatekijöiltään että vakavuudeltaan erilaisista rikollisuuden muodoista. Nuorten rikollisuuteen liittyy olennaisesti rikosten tekeminen ryhmässä. Tällaiset yhteenliittymät ovat kuitenkin yleensä lyhytkestoisia ja rakenteeltaan löyhiä, eikä rikollinen toiminta tyypillisesti ole suunnitelmallista, tavoitteellista ja toistuvaa. Tässä esityksessä

tarkoitettujen katujengien sijaan ovat verraten pitkäkestoisia ja niiden rikollinen toiminta on toistuvaa ja ainakin jossain määrin tavoitteellista tai suunnitelmallista. Tätä ilmentää esimerkiksi ryhmien harjoittama huumausainerikollisuus.

Katujengirikollisuus on tunnistettu ongelmaksi useissa Euroopan maissa. Asiaan liittyvän rikoksentorjuntatyön edistämiseksi Euroopan rikoksentorjuntaverkosto EUCPN on laatinut työkirjan katujengirikollisuuden torjunnasta (EUCPN (2022). Street gang prevention. EUCPN Toolbox Series. Brussels: EUCPN). Työkirjaan on koottu kansainvälistä tutkimustietoa katujengirikollisuuden ominaispiirteistä, riskitekijöistä sekä katujengirikollisuuden torjunnasta. Suomen katujengi-ilmiötä ja sen piirteitä on tarkasteltu myös osana nuoriso- ja jengirikollisuuden ehkäisemisen ja torjunnan toimenpideohjelmaa (Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2024:13). Toimenpideohjelma sisältää myös katsauksen Ruotsin, Tanskan ja eräiden muiden maiden toimenpiteistä katujengirikollisuuden torjumiseksi sekä arvion näiden toimenpiteiden vaikuttavuudesta.

Katujengi-ilmiön pahentumisen ja katujengien vakiintumisen estämiseksi sekä väkivallan ja muun rikollisuuden kierteen pysäyttämiseksi poliisissa on laadittu ilmiöön liittyvät hallinnolliset määritelmät sekä menettelytavat, joiden avulla tunnistetaan rikollisia toimijoita sekä ylläpidetään analysoitua tilannekuvaa katujengeistä, katujengeihin liittyvästä henkilöpiiristä sekä katujengirikollisuudesta. Poliisin käyttämän määritelmän mukaan katujengi on useasta henkilöstä muodostuva pysyväisluonteinen ryhmä, johon kuuluvat henkilöt harjoittavat yhdessä ja toistuvasti rikollista toimintaa, jolla on olennaisia vaikutuksia erityisesti yleisten paikkojen järjestykseen ja turvallisuuteen. Määritelmän lisäksi on tunnistettu katujengeihin liittyviä kuvailevia piirteitä, joita ovat verkostomaisuus, nuori ikärakenne, huumausaine- ja väkivaltarikollisuus, yhteys tiettyyn kaupunginosaan sekä sosiaalisen median ja populaarikulttuurin tai "brändin" keskeinen merkitys. Kansainvälisen tutkimuskirjallisuuden perusteella esimerkiksi symbolinen väkivalta, kuten oman ryhmän kunnian puolustamiseen liittyvä, on keskeinen katujengeihin liittyvä elementti, joka osaltaan erottaa katujengejä muusta ryhmässä tapahtuvasta rikollisuudesta (European Forum for Urban Security: EU Street Violence – Youth Groups and Violence in Public Spaces 2013).

Kevään 2024 tilannekuvan mukaan Suomen poliisi on tunnistanut noin 10 katujengiksi luokiteltua yhteenliittymää. Näihin yhteenliittymiin on yhdistetty kaikkiaan noin 350 henkilöä, joista noin 150 on poliisin arvion mukaan yhteenliittymissä keskeisiä henkilöitä tai jäseniä ja loput muita ryhmiin liittyviä henkilöitä, kuten rikoskumppaneita tai myötävaikuttajia. Huomionarvoista on, että katujengeihin liittyvät henkilöt ovat pääasiassa 18–30-vuotiaita miehiä, mikä edelleen korostaa erontekoa lasten ja nuorten rikollisuuteen. Ryhmien vaikutuspiirissä arvioidaan kuitenkin olevan myös alaikäisiä henkilöitä, ja alaikäisiin kohdistuukin erityinen rekrytoinnin, vaikuttamisen riski ja rikosten teettämisen riski.

Määrällisesti tarkasteltuna yleisimpiä katujengeihin liittyviä rikoslajeja ovat huumausainerikokset sekä henkeen ja terveyteen kohdistuneet rikokset, jotka yhdessä ovat viime vuosina muodostaneet hieman yli puolet katujengeihin liittyvistä rikoksista. Rikosepäilyjen jakauma samankaltainen kuin järjestäytyneessä rikollisuudessa yleensä, ja katujengeihin liittyvässä rikollisuudessa voidaan havaita yhtäläisyyksiä perinteisempään järjestäytyneeseen rikollisuuteen.

Rikollisuuden haitallisuutta arvioitaessa keskeisiä ovat yhteiskunnalliselta merkitykseltään suuret rikokset, kuten vakavat väkivalta- ja huumausainerikokset. Vuoden 2023 aikana paljastettiinkin useita katujengeihin liittyviä huumausainekokonaisuuksia. Tutkittavana on ollut myös useita kymmeniä vakavia väkivaltarikoksia henkirikoksen yrityksistä törkeisiin ryöstöihin ja pahoinpitelyihin. Osa rikoksista on ollut ryhmien välisiä, ja jengeihin kuuluvilta henkilöiltä

on takavarikoitu niin terä- kuin ampuma-aseita. Nämä seikat osoittavat, että ryhmien välisiin vastakkainasetteluihin liittyy riski nopeasti kiihtyvistä väkivallan kierteestä.

Katujengien rakenteet ovat löyhempiä kuin esimerkiksi järjestäytyneen rikollisuuden. Katujengeissä jäsenyyttä ja toimintaa motivoivina välittöminä tekijöinä toimivat elämyksellisyys, ryhmämaine ja merkityksellisyys, mutta myös keino hyötyä rikoksia tekemällä. Katujengeissä tavoitehorisontti ei ole kuitenkaan yhtä selkeä ja toiminnan aikajänne, yksilön näkökulmasta, saattaa olla huomattavan lyhyt. Ammattirikollisista katujengit eroavat selkeästi, sillä ammattirikollinen tekee rikoksia huomattavasti suunnitelmallisemmin ja pidemmällä aikajänteellä kuin katujengeihin osallistuvat. On kuitenkin huomionarvoista, että myös katujengien välillä voi olla eroavaisuuksia.

Katujengit eroavat muusta nuorisorikollisuudesta ja järjestäytyneestä rikollisuudesta. Nuorisorikollisuudesta voi erottaa nuorten ryhmiä, jotka tekevät rikoksia yhdessä useimmiten lyhyehkön ajan. Katujengeissä taas on kyse alueellisista rikollisjoukoista, ja vakavammalla järjestäytyneellä rikollisuudella puolestaan on vieläkin organisoidumman rakenteen. Katujengit muodostavat eräänlaisen jatkumon osan, sillä niiden voidaan nähdä sijoittuvat nuorisorikollisuuden ja järjestäytyneiden rikollisryhmien väliin.

2.2 Alle rikosvastuukäisen yllyttäminen rikolliseen tekoon

Alle 15-vuotiaat eivät ole rikosoikeudellisessa vastuussa teoistaan. Rikosoikeudellista vastuukärajaa nuoremman lapsen yllyttäminen rikokseen on toimintaa, jolla yllyttäjä voi pyrkiä välttämään rikosoikeudellista vastuutaan toista henkilöä hyväksi käyttäen. Yllyttäjä voi myös saada lapsen aikuista helpommin houkuteltua suostumaan rikoksen tekemiseen. Ulkomailla tehtyjen tutkimusten mukaan lapsia on saatu jopa myöntämään sellaisia tekoja, joita he eivät ole itse tehneet. Tutkimusten mukaan lapsia saatetaan rekrytoida rikollisryhmien toimintaan lupaamalla erilaisia palkkioita vastineeksi rikoksen toteuttamisesta, ja toimintaan voi liittyä myös painostusta tai suoranaista pakottamista (Brottsförebyggande rådet: Barn och unga i kriminella nätverk. Rapport 2023:13).

Esimerkiksi Ruotsissa nuorten yllyttäminen rikolliseen tekoon ja rekrytoiminen rikollisverkostojen toimintaan on tunnistettu merkittäväksi ilmiöksi. Jatkuva nuoriin kohdistuva rekrytointi erityisesti huumausaineiden kaupan osalta on erään arvion mukaan olennainen jengien toimintaan liittyvä toimintamalli. Huumausainekaupan ohella vanhemmat jengiläiset rekrytoivat nuoria myös muuhun rikolliseen toimintaan, kuten ryöstöihin sekä henkeen ja terveyteen kohdistuviin rikoksiin (Brottsförebyggande rådet: Barn och unga i kriminella nätverk. Rapport 2023:13).

Myös Suomessa on viitteitä siitä, että esimerkiksi katujengeissä toimivat käyttävät katujengien ulkopuolisia nuoria apuna rikoksenteossa. Muutkin ryhmät, jotka ovat rikollisuuteen taipuvaisia, saattavat aktiivisesti rekrytoida joukkoonsa uusia henkilöitä. Poliisin havaintojen mukaan jengien rikolliseen toimintaan kytkeytyy alle 15-vuotiaita joko suoraan, erilaisina myötävaikuttajina ("juoksupoikina") tai välillisesti jengien jäsenten lähipiiriin kautta. Rikollista toimintaa harjoittavien ryhmien vaikutuspiirissä arvioidaankin olevan myös alle rikosvastuukäisiä henkilöitä. Alle rikosvastuukäisiin kohdistuu erityinen rekrytoinnin ja vaikuttamisen riski.

Voidaan arvioida, että alle 15-vuotiaiden osalta keskeinen riski on sosiaalistuminen tai ajautuminen rikollisiin tekoihin ja jengitoimintaan. Vaikka katujengit eivät suoranaisesti rekrytoisi nuoria, jengeihin kuuluvilla henkilöillä voi olla vaikutusvaltaa ja heihin voi kohdistua ihailua esimerkiksi saman asuinalueen nuorten tahoilta. Erityisessä riskissä ovat jengeihin

kuuluvien henkilöiden nuoremmat sisarukset, jotka altistuvat jengien rikolliselle toiminnalle läheistensä kautta. Onkin huomioitava, että lapsi saattaa itse hakeutua rikollisjoukkoihin joko sosiaalisista tai taloudellisista syistä, ja "piireihin" pääseminen voi edellyttää sitä, että lapsi tekee rikoksia jengin tai sen arvovaltaisten jäsenten lukuun. Vaikka kyseinen toiminta voidaan katsoa hyväksikäytöksi, lapsi voi saada toiminnastaan vastineeksi esimerkiksi rahaa ja arvostusta.

2.3 Nöyryyttäminen

Suomessa nuorten väkivaltarikollisuus on ollut paljon esillä viime vuosina, sillä varsinkin alaikäisten, ja erityisesti alle 15-vuotiaiden väkivaltarikosepäilyjen määrä on kasvanut merkittävästi vuoden 2015 jälkeen. Prosentuaalisesti eniten ovat lisääntyneet ryöstörikoksia koskevat rikosepäilyt. On huomionarvoista, että ryöstörikoksia koskevien epäilyjen määrä ei ole lisääntynyt olennaisesti yli 20-vuotiaiden ikäryhmissä. Kyse on pääasiassa alaikäisten ryhmässä tapahtuneesta muutoksesta (Keskusrikospoliisi: Nuorten ryöstörikosten piirteet – Poliisin tietoon tullut ryöstörikollisuus vuosina 2015–2023).

Suomessa on myös tehty havaintoja nuorten väkivalta- ja ryöstörikoksiin liittyvästä uhriin kohdistetusta nöyryytysväkivallasta. Tällaisissa tapauksissa nöyryyttämisellä tai nöyryytysväkivallalla tarkoitetaan sellaista toimintaa, jossa uhrille tehdään tai hänet painostetaan tekemään asioita uhkaamalla tai käyttämällä väkivaltaa. Ryöstörikoksiin liittyvää nöyryyttämistä on käsitelty tarkemmin edellä mainitussa keskusrikospoliisin selvityksessä, jossa tarkasteltiin alle 21-vuotiaiden nuorten ryöstörikosten piirteitä. Vaikka selvityksessä ei ole tarkasteltu tätä vanhempia tekijäryhmiä, on selvää, että nöyryyttämistä voi ilmetä myös muissa ikäryhmissä.

Selvityksen mukaan nöyryytysväkivaltaa sisältäneissä ryöstötapauksissa uhria nöyryytettiin teon yhteydessä esimerkiksi pakottamalla hänet polvistumaan ja sanomaan kameralle alistetussa asemassa erilaisia asioita. Uhri pakotettiin tilanteissa esimerkiksi haukkumaan itseään, ylistämään rikoksentekijää tai pyytämään anteeksi, ja useissa tapauksissa nöyryyttäminen piti sisällään myös esimerkiksi vaatteiden riisuttamista. Vielä vuonna 2015 ryöstörikoksiin ei juurikaan liittynyt nöyryytysväkivaltaa lukuun ottamatta yksittäisiä velanperintään liittyviä tapauksia. Sen sijaan vuoden 2022 alusta 2023 puoliväliin sijoittuvalla tarkastelujaksolla yhteensä viisi prosenttia tapauksista sisälsi poliisin arvion mukaan nöyryyttämiseksi luettavia piirteitä.

Tarkastelluista ryöstörikoksista, joissa havaittiin nöyryyttämiseen viittaavia piirteitä, 28 prosenttia kohdistui tyttöihin. Tyttöjen osuus oli näin ollen korostunut verrattuna ryöstörikosten uhrien sukupuolijakaumaan kokonaisuudessaan, jossa tyttöjen osuus on noin 10 %. Tekijät olivat usein samaa sukupuolta uhrien kanssa, joten myös rikoksentekijöiden osalta tyttöjen osuus korostui verrattuna ryöstörikollisuuden sukupuolijakaumaan. Nöyryytysväkivaltaa sisältäneissä teoissa, joissa oli osallisena tyttöjä, oli havaittavissa myös joitakin erityispiirteitä. Teot sisälsivät esimerkiksi mainintoja ulkonäköön liittyvistä nöyryytyskeinoista, kuten kasvojen sotkemisesta.

Nöyryytysväkivaltaan liittyy useissa tapauksissa tilanteiden kuvaamista ja videointia. Ryöstörikoksia käsittelevän selvityksen mukaan yli puolet sellaisista ryöstöistä, joissa teko oli videoitu, sisälsivät nöyryytysväkivaltaa. Ryöstörikosten yhteydessä kuvaamisen kohteena oli useimmiten joko uhrin pahoinpitely, nöyryyttämistilanne tai uhrin saamat vammat.

Nuorten väkivaltarikoksiin liittyvissä rikosilmoituksissa maininnat sosiaalisesta mediasta ja väkivallan kuvaamisesta ovat vuonna 2022 julkaistun poliisin selvityksen perusteella

yleistyneet selvästi. Sosiaalisen median yhä merkittävämpi rooli nuorten välisissä konflikteissa korostui myös nuorten rikollisuuden kasvua koskevissa poliisilaitosten laatimissa vastauksissa vuonna 2021. Poliisin selvityksen tilastolliset ja laadulliset tulokset viittaavatkin siihen, että sosiaalisen median rooli nuorten väkivaltarikollisuudessa ja nuorten välisissä konflikteissa on lisääntynyt olennaisesti viime vuosina.

2.4 Lainsäädäntö ja käytäntö

2.4.1 Rangaistuksen mittaaminen ja järjestäytynyt rikollisuus

2.4.1.1 Rangaistuksen määräämisen lähtökohdat

Rikoslain 6 luvun 3 §:ssä säädetään rangaistuksen määräämisen lähtökohdista. Pykälän 1 momentin mukaan rangaistusta määrättäessä on otettava huomioon kaikki lain mukaan rangaistuksen määrään ja lajiin vaikuttavat perusteet sekä rangaistuskäytännön yhtenäisyys. Pykälän 2 momentin mukaan rangaistuksen mittaamisessa vaikuttavia perusteita ovat asianomaisten luvun 4–8 §:ssä mainitut perusteet niiden ohella, joista muualla laissa säädetään.

Rangaistuksen määrääminen perustuu asianomaista rikosta koskevassa säännöksessä säädettyyn rangaistusasteikkoon. Rangaistuskäytännön yhtenäisyyden huomioon ottamisella pyritään takaamaan yhdenvertaisuusperiaatteen toteutuminen rangaistuksen mittaamisessa. Rangaistuskäytännön yhtenäisyyteen pyrittäessä olennaista on verrata kysymyksessä olevaa tekoa muihin samankaltaisiin tekoihin ja ottaa huomioon niissä mitatut rangaistukset (KKO 2015:12, kohta 8 ja siinä viitatus ratkaisut).

Rikoslain 6 luvun 4 §:ssä säädetään rangaistuksen mittaamisen yleisperiaatteista. Rangaistus on rikoslain 6 luvun 4 §:n mukaan mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttamiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen. Rikoksen vahingollisuutta ja vaarallisuutta arvioidaan tunnusmerkistön mukaisen seurauksen perusteella (HE 44/2002 vp, s. 187). Tekijän syyllisyys puolestaan viittaa sekä teon vaikuttamiin että teon ilmentämään syyllisyyteen (KKO 2008:85, kohta 4).

Rikoslain 6 luvun 5 §:ssä säädetään rangaistuksen koventamisperusteista. Pykälän 1 momentin mukaan rangaistuksen koventamisperusteita ovat: 1) rikollisen toiminnan suunnitelmallisuus; 2) rikoksen tekeminen osana järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa; 3) rikoksen tekeminen palkkiota vastaan; 4) rikoksen tekeminen rotuun, ihonväriin, syntyperään, kansalliseen tai etniseen alkuperään, uskontoon tai vakaumukseen, sukupuoleen, seksuaaliseen suuntautumiseen tai vammaisuuteen perustuvasta vaikuttimesta taikka niihin rinnastettavasta muusta vaikuttimesta; ja 5) tekijän aikaisempi rikollisuus, jos sen ja uuden rikoksen suhde rikosten samankaltaisuuden johdosta tai muuten osoittaa tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä. Pykälän 2 momentissa määritellään järjestäytynyt rikollisryhmä. Rikoslaisissa mainittu koventamisperuste soveltuu yleisesti kaikkiin rikoslajeihin ja rikoksiin, jotka on tehty siinä mainituin edellytyksin.

Rikoslain 6 luvussa säädetään myös rangaistuksen lajin valinnasta. Edellä mainitut 6 luvun yleiset mittaamisperiaatteet ja perusteet tulevat otetuiksi huomioon myös lajinvalinnassa sen lisäksi mitä luvun lajivalintaa koskevassa alaosastossa säädetään kutakin rangaistuslajia koskevista erityisistä lajinvalintaperusteista (HE 44/2020 vp, s. 25/I). Koventamisperusteen soveltaminen saattaa siten yksittäistapauksittain johtaa esimerkiksi ehdollisen vankeusrangaistuksen tuomitsemiseen ehdottomana.

Olosuhdetta, joka jo muodostaa osan rikostunnusmerkistää, ei enää lähtökohtaisesti toistamiseen tulisi ottaa huomioon rangaistuksen mittaamisessa (niin sanottu kaksinkertaisen kvalifioinnin kieltö). Lain esityöt mainitsevat esimerkkinä syrjinnän ja kiihottamisen kansanryhmää vastaan (HE 44/2022 vp, s. 193, HE 317/2010 vp, s. 38/II).

2.4.1.2 Järjestäytyntä rikollisuutta koskeva koventamisperuste

Rikoslain 6 luvun 5 §:n 2 kohdan mukaan rikoksen tekeminen osana järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa on rangaistuksen koventamisperuste. Pykälän 2 momentti sisältää määritelmäsäännöksen, jonka mukaan järjestäytyneellä rikollisryhmällä tarkoitetaan vähintään kolmen henkilön muodostamaa tietyn ajan koossa pysyvää rakenteeltaan jäsentynyttä yhteenliittymää, joka toimii yhteistuumin tehdäkseen rikoksia, joista säädetty enimmäisrangaistus on vähintään neljä vuotta vankeutta, taikka 11 luvun 10 §:ssä tai 15 luvun 9 §:ssä tarkoitettuja rikoksia.

Koventamisperustetta koskevassa hallituksen esityksessä (HE 263/2014 vp, s. 29–30; ks. myös KKO 2022:27) todetaan, että rikoksen tekemiseen osana järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa (relevanssikriteeri) sisältyy se, että rikos on katsottava ryhmän hyväksymäksi, että se on tehty ryhmän puolesta, hyväksi tai nimissä ja että se on ryhmän toimintakokonaisuuden mukainen. Rikos tulee siis ensinnäkin voida katsoa hyväksytyksi ryhmän puolesta sen toiminnassa tehdyksi rikokseksi. Tämä ei kuitenkaan edellytä esimerkiksi nimenomaista julkilausumista tai ylipäätään jotakin määrättyä muotoa, vaan sitä koskeva arvio tehdään kokonaisuutena tapauksen olosuhteiden perusteella.

Rikoksen tulee myös olla tehty ryhmän puolesta, hyväksi tai nimissä. Näillä kriteereillä rikos voidaan katsoa tehdyksi ryhmän eikä rikoksentekijän itsensä lukuun. Rikoksen tulee myös vastata rikollisryhmän rikollista toimintakokonaisuutta ja selvästi palvella tätä toimintakokonaisuutta. Jos rikollisryhmän toimintakokonaisuus koskee huumausainerikoksia, kriteerin piiriin tulevat riittävän vakavat huumausainerikokset. Sen sijaan yksittäinen asuntomurto ei kuulu tämän toimintakokonaisuuden piiriin. Koventamisperusteen soveltamista ei kuitenkaan ole yleisesti rajoitettu yksinomaan 2 momentin määritelmäsäännöksessä kuvattuihin rikoksiin. Se voi soveltua muuhunkin edellä mainitut edellytykset muutoin toteuttavaan rikokseen, joka on selvästi edistänyt rikollisryhmän yhteistä toimintatavoitetta. Jos rikoksella ei ole mitään yhteyttä ryhmän toimintakokonaisuuteen, koventamisperustetta ei voi soveltaa.

Rikoslain 6 luvun 5 §:n 2 momentin mukaisessa määritelmäsäännöksessä asetetaan viisi edellytystä, joiden kaikkien on täyttyävä, jotta kysymys voisi olla järjestäytyneestä rikollisryhmästä. Ensinnäkin ryhmässä on oltava vähintään kolme jäsentä, toiseksi ryhmän tulee pysyä koossa riittävän pitkän ajan, kolmanneksi ryhmän tulee olla rakenteeltaan jäsentynyt yhteenliittymä, neljänneksi edellytetään jäsenten yhteistuumaisuutta ja viidenneksi ryhmän tulee toimia tehdäkseen rikoksia, joista säädetty enimmäisrangaistus on vähintään neljä vuotta vankeutta, tai laissa erikseen mainittuja rikoksia (KKO 2018:89, kohta 16).

Ryhmän jäsenistöä koskevan vaatimuksen mukaan järjestäytyneen rikollisryhmän tulee olla vähintään kolmen henkilön muodostama. Tietyn yksittäisen jäsenen jäsenyyden ei kuitenkaan tarvitse olla jatkuvaa. Ryhmän muodostavat vähintään kolme henkilöä voivat eri ajankohtina olla eri henkilöitä. Rikosoikeudellisen vastuun yleisistä edellytyksistä johtuu, että näiden henkilöiden tulee olla rikosoikeudellisen vastuukärajan saavuttaneita (HE 263/2014 vp, s. 31).

Satunnaisesti rikoksen välitöntä tekemistä varten muodostettu ryhmä ei ole tässä tarkoitettu järjestäytynyt rikollisryhmä. Rikollisryhmä muodostetaan pitkällä tai epämääräisellä aikavälillä

tehtäviä useampia rikoksia varten. Ainakaan kaikkia rikoksia ei ole suunniteltu jo etukäteen. Rikollisryhmän tällaisesta perusluonteesta seuraa, että se on usein tarkoitettu toimimaan pidemmän aikaa ja toistaiseksi (HE 263/2014 vp, s. 31).

Yhteenliittymän tulee olla myös rakenteeltaan jäsentynyt. Rakenteeltaan jäsentyneen yhteenliittymän ei kuitenkaan tarvitse olla sellainen, että sen jäsenillä on muodollisesti määrätty erityiset tehtävät. Yhteenliittymän rakenteen ei myöskään tarvitse olla erityisen kehittynyt. Kyse täytyy kuitenkin olla ”yhteenliittymästä”, ja tuon yhteenliittymän tulee olla ”rakenteeltaan jäsentynyt”. Tuon rakenteen jäsentyneisyyden tulee olla sellainen, että se palvelee ryhmän perustarkoitusta eli yhteistuumin tapahtuvaa säännöksessä tarkoitettujen rikosten tekemistä. Ryhmän rakenteen täytyykin olla sellainen, että ryhmä kykenee esimerkiksi säännöksessä tarkoitettua rikollista toimintaansa koskevaan päätöksentekoon ja ryhtymään päätösten toteuttamiseen (HE 263/2014 vp, s. 31).

Nykyisen määritelmäsäännöksen taustalla olevan hallituksen esityksen perusteluissa ei ole käsitelty tarkemmin sitä, mitä ”yhteistuumin” tarkoittaa. Lakivaliokunta (LaVM 35/2014 vp, s. 3) on todennut nykyistä määritelmää edeltävän säännöksen osalta, että sen taustalla olevissa esitoissa yhteistuumaisuutta on lyhyesti kuvattu sillä, että rikollisjärjestönä ei pidetä muodostelmaa, johon kuuluvat henkilöt kyllä tekevät tahoillaan rikoksia, mutta tietämättä toistensa teoista (HE 183/1999 vp, s. 10). Lakivaliokunnan mukaan ei voida edellyttää, että jokainen ryhmän jäsen osallistuisi jokaisen yksittäisen rikoksen suunnitteluun tai toteuttamiseen. Korkein oikeus on katsonut, että jäsenten on edellytettävä olevan tietoisia siitä, että ryhmä toimii yhdessä tehdäkseen säännöksessä tarkoitettuja rikoksia (KKO 2018:89, kohta 23).

Määritelmäsäännöksen mukaan yhteenliittymä toimii yhteistuumin tehdäkseen rikoksia, joista säädetty enimmäisrangaistus on vähintään neljä vuotta vankeutta, taikka 11 luvun 10 §:ssä tai 15 luvun 9 §:ssä tarkoitettuja rikoksia. Järjestäytyneen rikollisryhmän toimintatavoitteiden kannalta riittävän vakaviksi rikoksiksi on näin määritelty rikokset, joista on säädetty vähintään neljän vuoden vankeusrangaistus, sekä kiihottaminen kansanryhmää vastaan ja oikeudenkäytössä kuultavan uhkaaminen. Jos ryhmä tekee yksinomaan erilaisia muita kuin rikoslain 10 luvun 11 §:ssä tai 15 luvun 9 §:ssä tarkoitettuja rikoksia, joista on säädetty alle neljän vuoden enimmäisrangaistusuhka, kysymyksessä ei ole rikoslain 6 luvun 5 §:n 2 momentin määritelmäsäännöksessä tarkoitettu rikollisryhmä. Määritelmäsäännöksen pohjalta tapahtuvassa sen arvioimisessa, onko kyseessä järjestäytynyt rikollisryhmä, voidaan kiinnittää huomiota muun muassa ryhmän toiminnassa tehtyjen ja tehtäväksi aiottujen rikosten määrään, laatuun ja tekoajankohtiin. Mitä lukuisampia, vakavampia ja tiheämmin tehtyjä tällaiset rikokset ovat, sitä enemmän perusteita on katsoa, että kyseessä on säännöksessä tarkoitettu järjestäytynyt rikollisryhmä (HE 263/2014 vp, s. 32).

Vaikkei nimenomainen koventamisperuste täytyisikään, perusteen ainekset saattavat muuten tulla otettavaksi huomioon rangaistuksen määräämisessä esimerkiksi rangaistuksen mittaamisen yleisperiaatteen nojalla. Esimerkiksi ratkaisuissa KKO 2011:41 ja KKO 2013:90 vastaajien osallistuminen järjestäytyneiden rikollisryhmien toimintaan vaikutti rangaistuksen mittaamiseen, vaikka koventamisperusteen soveltamisedellytykset eivät kokonaisuudessaan täytyneetkään. Ratkaisun KKO 2013:90 kohdan 40 mukaan: ”Vaikka asiassa on jäänyt näyttämättä, että CMC olisi rikoslain 6 luvun 5 §:n 2 kohdassa tarkoitettu vakavien rikosten tekemistä varten järjestäytynyt ryhmä, A:n ja B:n syyksi luetut rikokset ja niiden vaikuttamista esitetty selvitys viittaavat siihen, että A ja B ovat kerhon jäseninä olleet toteuttamassa kerhon piirissä syntynyttä rikollista pyrkimystä. Huomioon ottaen mitä kerhon hierarkiasta, käskyvaltasuhteista, kerhoon kuuluvien henkilöiden velvollisuuksista ja kurista on esitetty, rikosentekopäätöksen tekemiseen, sen toteuttamiseen ja yrityksestä luopumisen

mahdollisuuteen liittyy piirteitä, jotka on perusteltua ottaa tekijöiden syyllisyyttä arvioitaessa sitä lisäävänä huomioon.”

Vuosina 2019–2023 koventamisperustetta on sovellettu 18 erillisessä asiassa, vaikkakin tätä useampiin vastaajiin ja syytekohtiin. Vaikkei koventamisperusteen soveltamedellytykset täytyisikään, järjestäytymisen ainekset voivat johtaa myös muiden koventamisperusteiden soveltamiseen. Järjestäytyntä rikollisryhmää koskevaa lähellä olevia muita koventamisperusteita ovat 5 kohdan mukainen uusimisperuste ja etenkin 1 kohdan mukainen rikollisen toiminnan suunnitelmallisuus. Rikollisryhmien toimintaan mahdollisesti soveltuva koventamisperuste on myös rikoksen tekeminen palkkiota vastaan (rikoslain 6 luvun 5 §:n 3 kohta).

Rangaistuksen koventamisperusteen ohella järjestäytynyt rikollisuus säädetään useiden rikosten ankaroittamisperusteena, kuten rikoslain 50 luvun 2 §:n mukaisessa törkeässä huumausainerikoksessa. Rikoslain 17 luvun 1 a § sisältää myös oman erilliskriminalisoinnin nimeltä järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaan osallistuminen. Kysymys ei ole tässä osallistumisesta rikoslain 6 luvun 5 §:n 2 momentissa tarkoitetun rikoksen täytäntöönpanoon, sillä se on rangaistavaa kyseistä rikosta koskevan tunnusmerkistön, osallisuutta rikokseen ja rikoksen yritystä koskevien säännösten mukaan. Rikoslain 17 luvun 1 a §:ssä kyse voi olla osallistumisesta tällaista rangaistavaa menettelyä aikaisempaan vaiheeseen eli sellaiseen toimintaan, jossa tavoitteena on säännöksessä mainitun rikoksen tai rikosten tekeminen (HE 263/2014 vp, s. 35).

Rikoslain 17 luvun 1 a §:ää on sovellettu varsin harvoin. Tilastokeskuksen Syytetyt, tuomitut ja rangaistukset -tilastosta löytyy vuosilta 2018–2022 vain kolme syyksi luettua järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaan osallistumista. Säännös on jäänyt vähälle soveltamiselle oletettavasti sen vuoksi, että henkilö yleensä toiminnallaan syyllistyy ryhmän toiminnassa tehtyihin rikoksiin tekijänä tai vähintäänkin osallisena niin, että pykälässä tarkoitettua rikosten tekemisen edistämistä ei jää erikseen rangaistavaksi. Myös näyttövaikeudet voivat olla pykälän vähäisen soveltamisen syynä.

2.4.2 Yllyttäminen ja välillinen tekeminen

Yllytyksestä säädetään rikoslain 5 luvun 5 §:ssä, jonka mukaan joka tahallaan taivuttaa toisen tahalliseen rikokseen tai sen rangaistavaan yritykseen, tuomitaan yllytyksestä rikokseen kuten tekijä. Sekä yllyttäjän että tekijän on oltava rikosoikeudellisessa vastuussa teosta. Viimeksi sanottu on tämän esityksen kannalta erityisen merkityksellistä siksi, että alle 15-vuotiaat eivät ole rikosoikeudellisessa vastuussa teoistaan. Tällöin kyse on välillisen tekemisen tilanteista. Välillisestä tekemisestä säädetään rikoslain 5 luvun 4 §:ssä, jonka mukaan tekijänä tuomitaan se, joka on tehnyt tahallisen rikoksen käyttäen välikappaleena toista, jota ei voida rangaista siitä rikoksesta syyntakeettomuuden tai tahallisuuden puuttumisen vuoksi taikka muusta rikosoikeudellisen vastuun edellytyksiin liittyvästä syystä.

Välillisen tekemisen tapauksissa välillinen tekijä tuomitaan kuten tekijä. Konkreettisen tilanteen arvioinnissa sillä, ettei välillinen tekijä sittenkään suorita itse rikosta, saattaa kuitenkin olla merkitystä. Myös yllyttäjää rangaistaan periaatteessa yhtä ankarasti kuin tekijää. Tästä huolimatta erot toiminnan intensiteetissä saattavat vaihdella. Ääripäätä edustaa tilanne, jossa yllytys lähenee jo pakottamista tai jossa kyse on tavanomaisen yllytyksen sijasta painostamisesta tai rikokseen johdattelusta. Näissä tapauksissa yllyttäjän toimintaa ja rikokseen painostamista voidaan pitää perusteena ankaroittaa tuomittavaa rangaistusta, etenkin jos tämä on tapahtunut käyttämällä hyväksi toisen yllyttäjistä riippuvaa tai muutoin alisteista asemaa. Myös milloin yllyttäjä itse osallistuu myös rikoksen varsinaiseen toimeenpanoon, voidaan häntä

usein rangaista muita ankarammin rikoksen päätekijänä. Arvostelussa vaikuttaa myös muiden osallisten valmius rikoksen tekemiseen. Niinpä jo rikoksentekopäätöksensä tehnyttä henkilöä yllyttänyt tuomitaan avunantajana. Myös tällaisissa teoissa on aste-eroja siitä riippuen, kuinka valmis varsinaisen tekijän päätös oli (HE 44/2002 vp, s. 148, 156, 195–196).

Yllyttäjän vastuu on tasoltaan tekijävastuuta. Tälle on esitetty perusteluksi se, että yllyttäjä saa aikaan paitsi rikoksen, myös sen tekijän. Asiaa voi tarkastella myös yllytyksen merkityksen kannalta. Sellainen toiminta, joka on rikoksen tekemisen ratkaiseva perussy, ansaitsee ankaran moitteen (HE 44/2002 vp, s. 156).

Yllytetyn tai välillisesti tehdyn teon lisäksi yllyttäminen rikokseen voi olla myös muutoin oma rikoksensa. Esimerkiksi rikoslain 21 luvun 6 a §:ssä säädetään törkeän henkeen tai terveyteen kohdistuvan rikoksen valmistelusta ja 31 luvun 2 a §:ssä törkeän ryöstön valmistelusta. Ensiksi mainitusta rikoksesta tuomitaan, jos joku 21 luvun 1–3 §:ssä tarkoitetun henkirikoksen tai 6 §:ssä tarkoitetun törkeän pahoinpitelyn tekemistä varten 2) sopii toisen kanssa tai laatii yksityiskohtaisen suunnitelman jonkin mainitun rikoksen tekemisestä tai 3) palkkaa, käskää tai muuten yllyttää toista mainitun rikoksen tekemiseen taikka lupautuu tai tarjoutuu tekemään sen. Pykälää tulkitaan mainitun 2 kohdan osalta kuitenkin samankaltaisesti, ja 2 kohdan sopimisen tekotapa voikin olla päällekkäinen 3 kohdan mukaisen yllyttämisen kanssa. Kysymys voi olla esimerkiksi henkirikoksen tekemisestä sopimisesta palkkiota vastaan (HE 141/2012 vp, s. 34–37, 40).

Jos yllyttämiseen sisältyy painostavia tai pakottavia piirteitä, menettely voi täyttää yllytetyn tai välillisesti tehdyn teon ohella samanaikaisesti myös esimerkiksi rikoslain 25 luvun 8 §:n mukaisen pakottamisen tunnusmerkistön. Yllytyksen osalta esimerkiksi korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2017:57 A oli uhkaamalla katkoa B:n sormet pakottanut B:n ryöstämään elintarvikeliikkeen. A tuomittiin yllytyksestä ryöstöön ja B ryöstöstä. Korkeimman oikeuden tuomiosta ilmenevillä perusteilla A:n katsottiin syyllistyneen myös pakottamiseen.

2.4.3 Nöyryyttäminen

Perustuslain 10 §:n mukaan jokaisen yksityiselämä, kunnia ja kotirauha on turvattu. Kyseiset oikeushyvät eivät kuitenkaan ole täysin erotettavissa toisistaan kaikissa tilanteissa (HE 309/1993 vp, s. 53). Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännössä kunnian suoja luetaan osaksi ihmisoikeussopimuksen (SopS 19/1990) 8 artiklassa turvattua yksityiselämän suojaa (Axel Springer AG v. Saksa [GC], 39954/08, 7.2.2012; KKO 2021:45, kohta 16). Myös alemman tasoisen sääntelyn ala on osittain päällekkäistä, sillä esimerkiksi yksityisyyttä suojataan osaltaan kunnianloukkaussäännöksillä ja yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämisen kriminalisoinnilla suojataan osaltaan kunniaa (HE 184/1999 vp, s. 5–6).

Kunnia ja yksityiselämän suoja eivät kuitenkaan täysin yhtene oikeushyvinä. Yksityiselämän käsitteen ydin sisältää sen, että ihmisellä tulee olla tietty rauhoitettu ala, johon kuuluvat asiat hän voi pitää omana tietonaan, jos hän haluaa. Kunnian käsite on puolestaan liitetty jokaiselle kuuluvaan arvontoon ja arvostukseen. Kunnianloukkaussäännöksillä pyritään suojaamaan yksityisiä henkilöitä häpäisemiseltä ja niiltä vahingoilta, joita kunnian loukkaamisesta aiheutuu (Heli Korkka-Knuts – Dan Frände – Markus Wahlberg, s. 459–472 teoksessa Dan Frände – Tatu Hyttinen – Heikki Kallio – Heli Korkka-Knuts – Jussi Matikkala – Jussi Tapani – Matti Tolvanen – Pekka Viljanen – Markus Wahlberg, *Keskeiset rikokset*. 5. uudistettu painos. Edita Publishing 2023). Kunnian suojassa lähtökohtana on toisin sanoen suojata häpäisyltä ja halventamiselta sellaisenaan silloinkin, kun kyse ei ole sinänsä tai puhtaasti yksityiselämän suojan loukkaamisesta (HE 239/1997 vp, s. 9–10).

Myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännössä kunnian suojalle on annettu itsenäistä merkitystä, vaikka se kuuluukin 8 artiklassa turvatus yksityiselämän suojan alaan. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännön mukaan loukkauksen tulee ylittää tietty vakavuusaste, jotta yksityiselämän suojan piiriin kuuluvaa henkilökohtaisen kunnian ja maineen suojaa voidaan katsoa loukatun (ks. rajanvedosta mm. Polanco Torres ja Movilla Polanco v. Espanja, 34147/06, 21.9.2010; Karakó v. Unkari, 39311/05, 28.4.2009). Kunnia ja yksityiselämä erotetaan myös esimerkiksi kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevassa kansainvälisessä yleissopimuksessa (SopS 7–8/1976), jonka 17 artiklan mukaan: 1. Kenenkään yksityiselämään, perheeseen, kotiin tai kirjeenvaihtoon ei saa mielivaltaisesti tai laittomasti puuttua eikä suorittaa hänen kunniaansa ja mainettaan loukkaavia hyökkäyksiä. 2. Jokaisella on oikeus lain suojaan tällaista puuttumista tai tällaisia hyökkäyksiä vastaan.

Nöyryyttäminen voi loukata niin kunnian kuin yksityisyydenkin suojaa. Sellaisenaan nöyryyttäminen loukkaa ennen muuta kunnian suojaa, kun se tapahtuu esimerkiksi häpäisemisellä tai halventamisella. Kyse on tällöin sellaisesta toisen arvostuksen ja kunnian loukkaamisesta, joka ei välttämättä edellytä tämän yksityisyyden loukkaamista. Kunniaa on mahdollista loukata silloinkin, kun nöyryyttäminen ei tule kenenkään muun kuin uhrin tietoon (HE 19/2013 vp, s. 45).

Nöyryyttäminen voi tulla huomioiduksi useiden eri rikosnimikkeiden kautta ja niiden arvioinnissa. Loukattavien oikeushyvien (rikosoikeudella suojeltavien intressien) kautta tarkasteltuna nöyryyttäminen kohdistuu ennen muuta kunniaan ja yksityisyyteen. Nöyryyttäminen voi siten tulla arviotavaksi rikoslain 24 luvun 9 §:n mukaisena kunnianloukkauksena. Teosta riippuen myös rikoslain 24 luvun 8 §:n mukainen yksityiselämää loukkaava tiedon levittäminen voi soveltua. Kunnianloukkaus ja törkeä kunnianloukkaus ovat lähtökohtaisesti asianomistajarikoksia (rikoslain 24 luvun 12 §:n 2 momentti). Nöyryyttämistä on mahdollista arvioida myös rikoslain 21 luvun 5 §:n mukaisen pahoinpitelysäännöksen nojalla, mutta tällöin edellytyksenä on, että teko on aiheuttanut vahinkoa toisen terveydelle.

Rikoslain 24 luvun 9 §:n 1 momentin 2 kohdan mukaan kunnianloukkauksesta rangaistaan sitä, joka muuten kuin 1 kohdassa tarkoitettulla tavalla halventaa toista. Lain esitöissä (HE 184/1999 vp, s. 33–34; HE 19/2013 vp, s. 45–46) on todettu, että sanonnalla ”halventaa” on tarkoitettu kuvata kaikkia mahdollisia tekotapoja, joilla loukataan toisen kunniaa. Kunnianloukkaus voidaan toteuttaa, paitsi sanallisesti kuten loukkaavilla mielipiteillä, myös esimerkiksi vihjailevilla ilmeillä, eleillä tai koskettelemisilla. Tällaisen halventamisen täytyy tulla ainakin loukatun tietoon. Halventaminen voidaan uhrin näkökulmasta selittää halvennetuksi tulemisen subjektiiviseksi kokemukseksi. Halventavan teon seurauksena on siis epäkunnioitetuksi tai arvottomaksi itsensä kokemisen tunne (Heli Korkka-Knuts – Dan Frände, Markus Wahlberg, s. 465 teoksessa Dan Frände – Tatu Hyttinen – Heikki Kallio – Heli Korkka-Knuts – Jussi Matikkala – Jussi Tapani – Matti Tolvanen – Pekka Viljanen – Markus Wahlberg, Keskeiset rikokset. 5. uudistettu painos. Edita Publishing 2023).

Rikoslain 24 luvun 8 §:n nojalla yksityiselämää loukkaavasta tiedon levittämisestä on tuomittava se, joka oikeudettomasti 1) joukkotiedotusvälinettä käyttämällä tai 2) muuten toimittamalla lukuisten ihmisten saataville esittää toisen yksityiselämästä tiedon, vihjauksen tai kuvan siten, että teko on omiaan aiheuttamaan vahinkoa tai kärsimystä loukatulle taikka häneen kohdistuvaa halveksuntaa. Pykälän 2 momentin mukaan yksityiselämää loukkaavana tiedon levittämisenä ei kuitenkaan pidetä sellaisen yksityiselämää koskevan tiedon, vihjauksen tai kuvan esittämistä politiikassa, elinkeinoelämässä tai julkisessa virassa tai tehtävässä taikka näihin rinnastettavassa tehtävässä toimivasta, joka voi vaikuttaa tämän toiminnan arviointiin mainituissa tehtävissä, jos esittäminen on tarpeen yhteiskunnallisesti merkittävän asian käsittelemiseksi. Yksityiselämää loukkaavana tiedon levittämisenä arvioitavaa nöyryyttämistä

voi olla esimerkiksi kuvataallenteiden jakaminen henkilön arkaluonteisista vammoista tai terveydentilasta. Myös paljastavien kuvien jakaminen voi loukata uhrin yksityisyyttä ja nöyryyttää tätä. Viimeksi mainittu voi tulla arvioitavaksi myös seksuaalirikoksia koskevan rikoslain 20 luvun säännösten nojalla (HE 13/2022 vp, s. 57).

Erityisesti tilanteissa, joissa levitetään raakaa väkivaltaa kuvaavaa materiaalia eteenpäin, sovellettavaksi voi tulla rikoslain 17 luvun 17 §:n mukainen väkivaltakuvauksen levittäminen. Pykälän mukaan joka pitää kaupan tai vuokrattavana tai levittää tai muulla tavoin tarjoaa tai pitää saatavilla taikka siinä tarkoituksessa valmistaa tai tuo maahan elokuvia tai muita kuvaohjelmia taikka sellaisia sisältäviä tallenteita tai tiedostoja, joissa esitetään raakaa väkivaltaa, on tuomittava väkivaltakuvauksen levittämisestä sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi. Tunnusmerkistö voi tietyissä tilanteissa soveltua myös nöyryytysväkivallan jakamiseen, kunhan kuvattu väkivalta on tarpeeksi raakaa ja levitys edustaisi ainakin jonkinlaista laajuutta tai jatkuvuutta. Esitöiden mukaan raakoina pidettävät kuvaukset saattavat esittää esimerkiksi sadistista pahoinpitelyä, kiduttamista tai silpomista, jolloin soveltaminen edellyttää väkivallan erityistä raakuutta. Huomionarvoista on lisäksi muun ohella se, että tunnusmerkistön suojeluobjektina on kuvatus kohteen sijaan pikemmin muu väestö, erityisesti lapset ja nuoret, joita on katsottu tarpeelliseksi suojata väkivaltakuvauksille altistumiselta (HE 6/1997 vp, s. 141–143).

Nöyryyttämisellä voi olla yhteys myös muun ohella rikoslain 25 luvun 8 §:n mukaiseen pakottamiseen, mikäli uhri väkivallalla tai uhkauksella pakotetaan sietämään nöyryyttämistä tai tekemään häntä nöyryyttäviä asioita. Pakottamiskriminalisointi on yleissäännös, joka syrjäytyy aina, jos muualla laissa on säädetty ankarampi rangaistus. Esimerkiksi rikoslain 31 luvun 1 §:n mukaiseen ryöstöön sisältyy aina jonkinasteista pakottamista.

Nöyryyttävä tekotapa on puolestaan nimenomaisesti mainittu esimerkiksi rikoslain 20 luvun 2 §:ssä säädetyn törkeän raiskauksen sekä 4 §:ssä säädetyn törkeän seksuaalisen kajoamisen ankaroitamisperusteena. Oikeuskäytännössä erityisen nöyryyttäväksi tekotavaksi on törkeän raiskauksen osalta mainittu muun ohella tekotapaan liittyvä fyysinen nöyryyttäminen, uhrin sitominen kiinni tai muulla tavoin pakottaminen sadomasokistisen toiminnan kohteeksi ja ulkona tai julkisella paikalla tapahtuva raiskaus (esim. KKO 2017:69, kohdat 23–24).

Oikeuskäytännöstä löytyy myös esimerkkejä, joissa nöyryyttävät tekotavat on huomioitu rangaistusta ankaroitavina tekijöinä esimerkiksi määrättäessä rangaistusta rikoslain 21 luvun 6 §:n mukaisesta törkeästä pahoinpitelystä. Koska lainkonkurrenssiin liittyviä kysymyksiä arvioidaan pitkälti tunnusmerkistöjen suojeluobjektien kautta, nöyryyttäminen tulee tyypillisesti arvioiduksi kunnianloukkauksena sen loukatessa uhrin kunniaa myös silloin, kun halventaminen toteutetaan pahoinpitelyn yhteydessä. Pahoinpitelyä arvioidaan sen sijaan erityisesti uhrin henkilökohtaisen koskemattomuuden ja terveyden kautta, jotka ovat kunniaa erilliset suojelukohteet (HE 94/1993 vp, s. 91, 95–96).

Rangaistuksen määräämisen lähtökohtia on tarkasteltu laajemmin edellä osiossa 2.4.1. Rikoslain 6 luvun 4 §:ssä säädetään rangaistuksen mittaamisen yleisperiaatteesta. Rangaistus on sen mukaan mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttamiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen. Rikoksen vahingollisuutta ja vaarallisuutta arvioidaan tunnusmerkistön mukaisen seurauksen perusteella (HE 44/2002 vp, s. 187). Tekijän syyllisyys puolestaan viittaa sekä teon vaikuttamiin että teon ilmentämään syyllisyyteen. Myös rikoksen tekotapa vaikuttaa törkeysarvosteluun. Perustetta ei kuitenkaan mainita lainkohdassa erikseen. Tekotapojen erot heijastavat pääsääntöisesti teon vaihtelevaa vahingollisuutta tai vaarallisuutta taikka ne kertovat tekijän syyllisyyden asteesta. Tekotapaa määrättävien piirteiden kuten esimerkiksi käytettyjen

tekovälineiden, teon keston, tekijän aseman, uhrin avuttomuuden ja haavoittuvuuden sekä tekotavan raakuuden tai julmuuden merkitys määräytyy sen mukaan, mitä ne kertovat teon vahingollisuudesta ja vaarallisuudesta tai tekijän syyllisyydestä (HE 44/2002 vp, s. 189–190). Riippuen sovellettavasta tunnusmerkistöstä ja tekotavasta nöyryyttäminen tai teon nöyryyttävyys voi vaikuttaa rangaistuksen määrään sitä lisäävästi niin teon seurauksen kuin tekijän syyllisyyden kautta.

2.5 Nykytilan arviointi

2.5.1 Katujengit ja järjestäytyneitä rikollisryhmiä koskeva sääntely

Lainsäädännössä ei nimenomaisesti säädetä katujengeistä eikä rikoslainsäädäntöä koskevassa lainvalmisteluaineistoissa ole otettu nimenomaisesti kantaa katujengin määritelmään. Vaikka eri tyyppisiä rikoksia tekeviä ryhmittymiä on Suomessa ollut pitkään, katujengi on käsitteenä ja myös yhteiskuntatodellisuuteen liittyvänä ilmiönä Suomessa verrattain uusi. Tällä hetkellä rikoslaissa säädetään tällaiseen liittyen lähinnä järjestäytyneistä rikollisryhmistä ja terroristiryhmistä. Tavallisesti rikoslain rangaistussäännökset koskevat yhtä rikoksentekijää ja tilanteista, joissa rikokseen osallistuu useampi henkilö, säädetään osallisuutta rikokseen koskevissa säännöksissä rikoslain 5 luvussa. On myös huomattava, että järjestäytynyttä rikollisuutta ja terroristiryhmiä koskevaa sääntelyä ohjaavat pitkälti niiden taustalla olevat kansainväliset ja EU-velvoitteet (LaVM 35/2014 vp, s. 2).

Rikoslain 6 luvun 5 §:n 1 momentin 2 kohdan mukainen järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa koskeva koventamisperuste soveltuu ainakin rajatusti tietynlaisiin katujengeiksi katsottuihin ryhmiin ja niiden rikolliseen toimintaan. Samalla on kuitenkin huomioitava katujengien moninaisuus ja niiden kehittyvä luonne, joka sijoittuu useammallakin tapaa nuorisorikollisuuden ja järjestäytyneiden rikollisryhmien väliin. Katujengi-ilmiön on katsottu tietyllä tapaa muodostaneen sillan nuorisorikollisuuden ja järjestäytyneen rikollisuuden välille. Katujengit eivät synny tyhjiössä ilman muun muassa nuorisorikollisuuden vaikutusta, ja on myös mahdollista, että katujengin kehityskaari johtaa järjestäytyneeksi rikollisryhmäksi (Marko Forss, Katujengi rikosoikeudellisesti määriteltynä järjestäytyneenä rikollisryhmänä. Edilex 2023/26, s. 11).

Järjestäytyneen rikollisryhmän käsitteen kannalta keskeinen määre koskee tällaisen yhteenliittymän järjestäytyneisyyttä (PeVL 10/2000 vp, s. 2–3). Tutkimusten mukaan katujengit eroavat järjestäytyneestä rikollisuudesta esimerkiksi siinä, että niiden hierarkiarakenne ja siinä eteneminen ei näydy yhtä strukturoituna. Katujengien organisaatio on muita rikollisryhmittymiä löyhempi ja liukuvampi. Katujengien jäsenten siteet toisiinsa ovat löyhemmät verrattuna rikollisjärjestöjen jäseniin (Henri Rikander – Mika Sutela – Salla Rikander, Alaikäisten rikollisuudesta ja katujengeistä. Edilex 2023/17, s. 10). Tämän vuoksi järjestäytyneitä rikollisryhmiä koskevat rikoslain säännökset eivät useinkaan sovellu katujengeihin.

Katujenginä pidetyn ryhmän on katsottu täyttäneen järjestäytyneen rikollisryhmän määritelmän kahdessa tuomiossa (Helsingin käräjäoikeus 31.5.2022 R 22/1303 ja Helsingin käräjäoikeus 14.7.2023 R 23/3186). Helsingin hovioikeus katsoi kuitenkin molemmissa asioissa, ettei rikoksen tekemistä osana järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa koskeva koventamisperuste täyttnyt. Hovioikeuden 13.6.2024 asiassa R 22/1303 antamassaan tuomiossa nro 24/125924 (R 22/1986) katsottiin jääneen selvittämättä, että järjestäytyneen rikollisryhmän kriteerit kyseisen jengin osalta täytyisivät. Ryhmittymän vakiintumisesta tai sen koossa pysymisen kestosta ei ollut esitetty riittävää näyttöä.

Hovioikeus katsoi 12.12.2024 asiassa R 23/3186 antamassaan tuomiossa nro 24/140981 (R 23/1629), että kyseessä ollut ryhmä ei ollut rikoslain 6 luvun 5 §:n 2 momentissa tarkoitetulla tavalla rakenteellisesti jäsentynyt eikä rikosten tekeminen perustunut sellaiseen yhteistuumaisuuteen, että rikokset olisi voitu katsoa tehdyiksi ryhmän puolesta, hyväksi tai nimissä. Tuomiossa ryhmän toiminnan tarkoituksen ei muutoinkaan katsottu olleen laissa säädettyjen vakavien rikosten tekeminen. Tämän vuoksi rikoksia ei voitu katsoa tehdyksi osana rikoslain 6 luvun 5 §:n 2 momentissa tarkoitetun järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa, eikä vastaajille rangaistuksia mitattaessa voitu soveltaa koventamisperustetta, kuten käräjäoikeus oli tehnyt. Hovioikeus katsoi kuitenkin ryhmän jäsenten toiminnassa olleen joiltain osin piirteitä järjestäytyneen rikollisryhmän toiminnasta, ja osin tämän vuoksi hovioikeus piti eräitä vastaajien syyksi luettuja rikoksia huomattavan törkeinä omassa lajissaan. Mainitut seikat otettiin ankaroittavana huomioon rangaistuksia mitattaessa.

Järjestäytyneisiin rikollisryhmiin liittyvän koventamisperusteen oikeuttamista sekä niiden erityistä moitittavuutta on perusteltu sillä, että järjestäytyneellä rikollisryhmällä on suuri ja pitkäaikainen rikosten tekemiseen liittyvä potentiaali. Ryhmän jäsenet tuovat ryhmään erilaisia rikosten tekemistä edistäviä resursseja, rikosten tekeminen usean henkilön voimin on tavallista helpompaa ja yleensä ryhmässä voidaan tehdä enemmän ja vakavampia rikoksia kuin mihin yksittäinen henkilö pystyisi. Ryhmadynamiikan on katsottu lisäävän myös rikoksentekopotentiaalia, joskin ryhmäpaineen takia voi olla myös vaikea pidättäytyä rikoksen tekemisestä, etenkin jos ryhmä tehostaa tätä kurinpidollisin toimin ja rangaistuksin. Järjestäytynyt rikollisuus edustaa erityistä uhkaa oikeusjärjestyksen suojaamille eduille toiminnan tehokkuuden ja laajamuotoisuuden vuoksi (HE 263/2014 vp, s. 19–20; HE 44/2002 vp, s. 191). Tällaisia piirteitä voi ilmetä myös nykyistä määritelmäsäännöstä lyhemmän organisaatiorakenteen omaavissa rikollisjoukoissa. Vaikka järjestäytyneeseen rikollisuuteen nähden katujengirikollisuuteen ei liity aivan saman asteista lisämoitittavuutta, myös tällaisen rikollisen toiminnan yhteydessä tehtyjen rikosten tavanomaista ankarammasta moitittavuudesta olisi perusteltua säätää nimenomaisella koventamisperusteella.

Järjestäytyneisyyden asteen lisäksi keskeinen eroavaisuus katujengi-ilmiön ja järjestäytyneen rikollisryhmän määritelmäsäännöksen välillä on se, että viimeksi mainitun tulee toimia tehdäkseen rikoksia, joista säädetty enimmäisrangaistus on vähintään neljä vuotta vankeutta, tai 11 luvun 10 §:ssä tai 15 luvun 9 §:ssä tarkoitettuja rikoksia. Katujengien luonteessa taas painottuu rikosten vakavuuden sijaan vaikutus yleiselle järjestykselle ja turvallisuudelle, mikä voi myös luoda vaaraa tai turvattomuuden tunnetta sivullisille. Tämä näkyy myös edellä viitatussa poliisin käyttämässä katujengin hallinnollisessa määritelmässä, jonka mukaan katujengi on useasta henkilöstä muodostuva pysyväisluonteinen ryhmä, johon kuuluvat henkilöt harjoittavat yhdessä ja toistuvasti rikollista toimintaa, jolla on olennaisia vaikutuksia erityisesti yleisten paikkojen järjestykseen ja turvallisuuteen (ks. kyseisestä katujengin määritelmästä European Crime Prevention Network (EUCPN), Street gang prevention. EUCPN Toolbox Series 2022).

Vaikka katujengin toiminta ei ulottuisikaan rikoksiin, joista säädetty enimmäisrangaistus on vähintään neljä vuotta vankeutta, myös tätä lievempien rikosten tekemistä varten tapahtuva pitkäjänteinen joukkotoiminta edellyttäisi sitä, että sellaisen osana tehdyistä rikoksista tuomitaan korotettu rangaistus edellä mainituista syistä. Yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämisellä on keskeisiä vaikutuksia esimerkiksi henkilökohtaisen koskemattomuuden, omaisuuden ja muiden perusoikeuksilla turvattujen oikeushyvien suojaan sekä siihen, että ihmiset voivat pelkäämättä ja toisten estämättä käyttää heille kuuluvia perusoikeuksia kuten oleskella ja liikkua yleisillä paikoilla (HE 20/2002 vp, s. 31). Rikollisjoukko, jonka toimintaan kuuluu olennaisesti sellaisten rikosten tekeminen, jotka ovat omiaan vaarantamaan yleisten

paikkojen järjestystä ja turvallisuutta, ilmentää erityistä vaarapotentiaalia mainituille suojeleobjekteille. Se ilmentää myös erityistä ja pitkäjänteistä rikoksen tekemisen tahtoa.

Vaikka järjestäytyntä rikollisryhmää koskeva nimenomainen koventamisperuste ei katujengin osalta täytyisikään, perusteen ainekset saattavat muuten tulla otettavaksi huomioon rangaistuksen määräämisessä esimerkiksi rangaistuksen mittaamisen rikoslain 6 luvun 4 §:ssä säädetyn koskevan yleissäännöksen nojalla edellä todetulla tavalla (ks. KKO 2011:41 ja KKO 2013:90). Nimenomainen katujengejä koskeva koventamisperuste edistäisi kuitenkin toiminnan moitittavuuden huomioon ottamista rangaistuksen määräämisessä. Samalla sellainen edistäisi lainsäädännön selkeyttä ja ennakoitavuutta.

Edellä todetuista syistä lainsäädäntöä olisi syytä muuttaa niin, että osana katujengeinä pidettävien yleisten paikkojen järjestystä ja turvallisuutta vaarantavien rikollisjoukkojen toimintaa tehdyistä rikoksista määrättäisiin korotettu rangaistus. Tällainen korotettu rangaistusmoite olisi ulotettava koskemaan myös sellaisten rikollisjoukkojen rikoksia, joiden toiminta koskee lievempiä kuin neljän vuoden vankeusmaksimilla rangaistavia rikoksia.

2.5.2 Alle rikosvastuukäisen käyttäminen rikoksen tekemiseen

Alle 15-vuotiaan lapsen käyttäminen välikappaleena rikoksen tekemisessä voi olla erityisen vahingollista ja vaarallista sekä rikoksentekomahdollisuuksien että lapselle aiheutuvan vahingon kannalta. Nuoret lapset ovat ikänsä vuoksi jo yleisesti alttiimpia erilaisille vaikuttamiskeinoille, kuten manipuloinnille, yllyttämiselle ja painostamiselle. Nuorten houkuttelu rikolliseen toimintaan voi lisäksi nopeuttaa siirtymistä vähäisemmästä nuorisorikollisuudesta vakavampiin rikollisuuden muotoihin, jolloin myös pehmeiden keinojen vaikutusmahdollisuudet heikentyvät. Samalla esimerkiksi rikoskierteestä ulospääseminen voi hankaloitua. Esimerkiksi Ruotsissa tehtyjen havaintojen perusteella poistuminen jengien vaikutuspiiristä ja rikosten tekemisestä ylipäänsä ei ole myöskään aina edes mahdollista tai ainakaan helppoa (Brottsförebyggande rådet: Barn och unga i kriminella nätverk. Rapport 2023:13). Puuttumalla alle rikosvastuukäisten yllyttämiseen voidaan siten ennaltaehkäistä niin rekrytoitaville lapsille aiheutuvia haittoja kuin heidän potentiaalisesti tekemiään rikollisia tekoja. Rekrytoiminen rikolliseen toimintaan ilmentää usein myös itsessään suunnitelmallista menettelyä, jolloin puuttumista voidaan perustella niin syyllisyys- kuin preventioperustein.

Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Lapsiin kohdistuu erityinen suojan tarve, mistä on kirjauksia useissa Suomea velvoittavissa perus- ja ihmisoikeusasiakirjoissa, kuten YK:n yleissopimuksessa lapsen oikeuksista (SopS 60/1991). Esimerkiksi kyseisen sopimuksen 36 artikla edellyttää, että sopimusvaltiot suojelevat lasta kaikilta muilta hänen hyvinvointiaan jollain tavoin uhkaavilta hyväksikäytön muodoilta.

Laissa tai esitöissä ei erikseen oteta kantaa siihen, mikä vaikutus alle 15-vuotiaan lapsen käyttämisellä välikappaleena rikoksen tekemiseen on rangaistuksen määräämisessä. Sinänsä esimerkiksi rikoslain 6 luvun 4 §:n mukainen rangaistuksen mittaamisen yleisperiaate tarkoittaa, että yllytyksen erityispiirteet voidaan huomioida esimerkiksi rikoksen vahingollisuuteen tai vaarallisuuteen ja suunnitelmallisuuteen liittyvässä moitearvioinnissa. Nykyinen lainsäädäntö ei kuitenkaan erottele rangaistuksen määräämisen kannalta, onko välillisen tekemisen kohde alle 15-vuotias vai tätä vanhempi. Kyse on kuitenkin sellaisen lapsen hyväksikäytöstä, jonka ei katsota vielä voivan olla teostaan rikosoikeudellisessa vastuussa, ja hänen kehitystään vaarantavasta toiminnasta. Onkin syytä huolehtia siitä, että tällaiset teot tulevat rikoslainsäädännön nojalla riittävästi huomioon otetuiksi (Toimenpideohjelma nuoriso- ja jengirikollisuuden ehkäisemiseksi ja torjumiseksi vuosille 2024–2027. Oikeusministeriön

julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2024:13, s. 75). Myös laillisuusperiaatteen kannalta olisi parempi, että kyseisenkaltainen hyväksikäyttö tulee lain tasolla määritellyksi.

Rikokseen liittyvän henkilön alaikäisyys voi tulla huomioiduksi tiettyjen tunnusmerkkien, kuten rikoslain 50 luvun 2 §:n mukaisen törkeän huumausainerikoksen, arvioinnissa. Pykälän 1 momentin 5 kohdan mukaisena ankaroittamisperusteena on se, että huumausainerikoksessa levitetään huumausainetta alaikäisille tai muuten häikäilemättömällä tavalla. Huumausainerikosten moitearvostelussa voidaan näin ollen huomioida se, levitetäänkö huumausaineita ala- vai täysi-ikäiselle esimerkiksi eteenpäin välitettäväksi. Edellä mainituin perustein alle rikosvastuukäisen käyttämistä rikosten tekemiseen on kuitenkin pidettävä lähtökohtaisesti tavanomaista moitittavampana kaikissa rikoslajeissa. Tätä lähtökohtaa tulisi korostaa nimenomaisella ja soveltamisalaltaan yleisellä säännöksellä.

Lainsäädännössä olisi edellä todetuin perustein syytä korostaa erikseen ja nimenomaisesti, että välillinen tekeminen lähtökohtaisesti minkä tahansa rikollisen teon osalta on tavanomaista moitittavampaa, kun välikappaleena käytetty henkilö on rikosvastuukärajaa nuorempi lapsi.

2.5.3 Nöyryyttäminen

Perusmuotoinen kunnianloukkaus mahdollistaa ainoastaan sakkorangaistukseen tuomitsemisen. Rikoslain 24 luvun 10 §:n mukaisesta törkeästä kunnianloukkauksesta voidaan tuomita enintään kahden vuoden vankeusrangaistukseen. Pykälän mukaan, jos 9 §:n 1 momentissa tarkoitettua kunnianloukkauksessa aiheutetaan suurta kärsimystä tai erityisen suurta vahinkoa ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksenteijä on tuomittava törkeästä kunnianloukkauksesta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi. Törkeän kunnianloukkauksen tunnusmerkistön sanamuoto ei sisällä teon toteuttamistapoja tai kontekstia. Tällöin myös sen soveltamis- ja moitearviointi ovat sidoksissa ennen muuta teon seurauksiin, kuten aiheutettuun kärsimykseen ja vahinkoon (HE 19/2013 vp, s. 44, 49).

Viime vuosina erityisesti väkivalta- ja ryöstörikosten yhteydessä tapahtuva nöyryyttäminen eli niin kutsuttu nöyryytysväkivalta on lisääntynyt. Nöyryyttämisen liityntä väkivaltaan tai sen uhkaan tekee siitä moitittavampaa verrattuna vastaavanlaiseen nöyryytystekoon ilman väkivaltaa. Väkivaltaan perustuva tai sen yhteydessä tapahtuva nöyryyttäminen voi olla erityisen haitallista uhrille ja aiheuttaa huomattavaa henkistä kärsimystä. Erityisesti lapsen ja nuoren kohtaamat rikoskokemukset voivat olla haavoittavia ja saattavat vaikuttaa pitkälle elämässä. Rikoskokemukset voivat johtaa myös pitkäaikaiseen psyykkiseen traumaan. Nöyryyttävät tekotavat ovat erityisen haitallisia tässä suhteessa.

Rikoslainsäädäntöä olisi syytä tarkentaa niin, että henkeen, terveyteen ja vapauteen kohdistuvien rikosten yhteydessä tapahtuvaa nöyryyttämistä pidettäisiin tyypillisesti perusmuotoista kunnianloukkausta vahingollisempana ja moitittavampana tekona. Nöyryyttävän tekotavan kirjaaminen lain tasolle asettaisi sen siten nimenomaiseksi moitearvostelua ankaroittavaksi seikaksi, mikä edistäisi myös laillisuusperiaatteen vaatimusten täyttymistä.

Edellä todetuista syistä lainsäädäntöä olisi syytä muuttaa niin, että henkeen, terveyteen ja vapauteen kohdistuvien rikoksiin liittyvää erityisen nöyryyttävää tekotapaa pidettäisiin nimenomaisena perusteena tuomita ankarampi rangaistus.

3 Tavoitteet

Ehdotettujen lainmuutosten tavoitteena on vahvistaa katujengirikollisuuteen, alle rikosvastuikäisten lasten hyväksikäyttämiseen rikoksen tekemisessä ja nöyryytysväkivaltaan liittyvää rikoslainsäädäntöä. Rikoslakia selkiytettäisiin säätämällä näihin ilmiöihin liittyvät nimenomaiset säännökset. Ehdotetuissa säännöksissä huomioitaisiin paremmin yhteiskunnallinen ja teknologinen kehitys, joiden myötä mainittuihin ilmiöihin liittyy yhä vahingollisempia tekoja. Ehdotetuilla muutoksilla pyritään myös siihen, että rikoksista tuomittavat rangaistukset vastaavat yleisesti nykyistä paremmin rikosten paheksuttavuutta ja vakavuutta. Lainmuutoksilla vahvistettaisiin useiden oikeushyvien rikosoikeudellista suojaa. Tällaisia oikeushyviä ovat erityisesti henki, terveys, yleinen järjestys ja turvallisuus, yksityiselämä sekä kunnia.

Uusilla rangaistavuuden selkeämmin ilmaisevilla ja ankarampaan rangaistuskäytäntöön johtavilla lainsäädäntömuutoksilla tavoitellaan myös uusien rikosten tekemistä estävää vaikutusta sekä siitä seuraavaa suojeltavien oikeushyvien tehokkaampaa suojaa niissä rajoissa kuin tämä on rikoslainsäädännön keinoin mahdollista. Tämä koskee niin rangaistusten yleisestävyyttä (yleinen rikoksia ennalta estävä vaikutus) kuin myös jo tuomittuun rikosentekijään kohdistuvia uusien rikosten tekemistä estäviä vaikutuksia (erityisestävyys). Yleisestävyydessä on myös kysymys siitä, missä määrin kansalaiset kokevat järjestelmän toimivan tehokkaasti ja oikeudenmukaisesti.

4 Ehdotukset ja niiden vaikutukset

4.1 Keskeiset ehdotukset

Esityksellä ehdotetaan tehtäväksi muutokset rikoslakiin, joilla toteutettaisiin hallitusohjelman kirjaukset katujengirikollisuuteen liittyvien rikosten rangaistusten koventamisesta, alle rikosvastuikäistä lasta koskevaa välillistä tekemistä koskevan opin vahvistamisesta sekä pahoinpitelyyn liittyvien nöyryytystekojen rangaistusten koventamisesta (Hallitusohjelma s. 182–183, 196).

4.1.1 Rikoksen tekeminen osana rikollisjoukon toimintaa koventamisperusteeksi

Katujengirikollisuuteen liittyvien rikosten rangaistusten ankaroittamiseksi rikoslain 6 luvun 5 §:ssä säädettyihin rangaistuksen koventamisperusteisiin lisättäisiin rikoksen tekeminen osana rikollisjoukon toimintaa. Säännökseen lisättäisiin myös rikollisjoukon määritelmä. Rikollisjoukolla tarkoitettaisiin vähintään kolmen henkilön muodostamaa tietyn ajan koossa pysyvää yhteenliittymää, jonka toimintaan kuuluu olennaisesti sellaisten rikosten tekeminen, jotka ovat omiaan vaarantamaan yleisten paikkojen järjestystä ja turvallisuutta.

Koventamisperuste voisi soveltua lähtökohtaisesti mistä tahansa rikosnimikkeestä tuomittaessa, kun rikos on tehty osana edellä tarkoitettua rikollisjoukon toimintaa. Tällaisista rikoksista tuomittaisiin niiden erityisen moitittavuuden vuoksi nykyistä ankarampia rangaistuksia.

Ehdotetun koventamisperusteen täyttävät teot muistuttavat monelta osin nykyisen järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa koskevan koventamisperusteen täyttäviä, mutta näiden henkilöjoukkojen tunnusmerkeissä on myös eroja. Järjestäytyneeseen rikollisryhmään liittyviin tekoihin nähden rikoksen tekeminen rikollisjoukon toiminnassa olisi rangaistusarvoltaan lähtökohtaisesti jonkin verran vähäisempää. Rikollisjoukkoja koskeva koventamisperuste täyttyisi myös matalammin edellytyksin. Nimenomaisen rikollisjoukkoja koskevan koventamisperusteen säätäminen selkiyttäisi rangaistuksen määräämistä koskevaa

lainsäädäntöä siihen verrattuna, että asia jätettäisiin rangaistuksen mittaamista koskevan yleissäännöksen varaan.

4.1.2 Alle rikosvastuikäisen käyttäminen rikoksen tekemiseen rangaistavaksi erikseen

Rikoslain 17 lukuun lisättäisiin uusi 1 b §, joka koskisi rikosvastuikärajaa nuoremman henkilön käyttämistä rikoksen tekemiseen. Ehdotetussa rikostunnusmerkistössä on kysymys sellaisesta rikoslain 5 luvun 4 §:ssä säädetystä välillisestä tekemisestä, jossa välikappaleena käytetty henkilö on viittätoista vuotta nuorempi lapsi. Ehdotetun säännöksen soveltaminen edellyttäisi aina sitä, että välillisen tekemisen varsinaisena kohteena oleva rikos tai sen rangaistava yritys tehdään. Näin ollen tästä rikoksesta ja ehdotetun säännöksen nojalla rangaistavasta teosta tuomittaisiin yhteinen rangaistus rikoslain 7 luvun säännöksiä soveltaen. Rangaistussäännös korottaisi siten rikosvastuikärajaa nuoremman käyttämistä koskevien rikosten rangaistuksia muuhun välilliseen tekemiseen nähden.

Ehdotettu rangaistussäännös koskisi ainoastaan viittätoista vuotta nuorimpien henkilöiden käyttämistä rikoksen tekemiseen. Säännöksen soveltamisalaan eivät siten kuuluisi muiden rikoslain 5 luvun 4 §:ssä tarkoitettujen, tuota rikosta koskevasta rikosvastuusta vapaiden henkilöiden käyttäminen välikappaleena rikoksen tekemisessä. Muihin viitattuihin henkilöryhmiin nähden alle 15-vuotiaat ovat erityisasemassa. Tämän ikäiset ovat henkisesti kypsytykseltään kehitysvaiheessa ja voivat sen vuoksi olla erityisen alttiita vaikuttamiselle. Alle 15-vuotiaan lapsen käyttäminen välikappaleena rikokseen voi usein vaarantaa tämän kehitystä. Myös käytännössä merkkejä on juuri alle 15-vuotiaiden käyttämisestä välikappaleina rikosten tekemisen helpottamiseksi ja vastuun välttämiseksi. Tällainen voi myös toimia yhtenä rekrytointikeinona rikolliseen katujengiin tai muuhun myöhempään rikollisuuteen. Lisäksi voidaan arvioida, että alle 15-vuotiaiden riski ajautua tällaisen teon johdosta rikoskierteeseen on olennaisesti suurempi kuin muilla edellä viitatuilla henkilöryhmillä.

Säännöksellä vahvistettaisiin välillisen tekemisen oppia selkiyttämällä lainsäädäntöä ja parantamalla siten puuttumista rikoslainsäädännön keinoin siihen ongelmaan, että rikosvastuikärajaa nuorempia lapsia voidaan käyttää hyväksi rikosten tekemisen helpottamiseksi ja vastuun välttämiseksi. Lisäksi uuden säännöksen myötä rikoslainsäädännössä otettaisiin nykyistä paremmin huomioon teosta aiheutuva vahinko ja vaara välikappaleena käytetyn lapsen kehitykselle.

4.1.3 Nöyryyttämistekojen säätäminen koventamisperusteeksi

Rikoslain 6 luvun 5 §:ssä säädettyihin rangaistuksen koventamisperusteisiin lisättäisiin henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvan rikoksen tekeminen erityisen nöyryyttävällä tavalla. Uusi koventamisperuste koskisi tekoja, joissa on kyse niin sanotusta nöyryytysväkivallasta. Koventamisperuste koskisi keskeisten henkilöön kohdistuvien rikosten yhteydessä tehtyjä vakavampia nöyryytystekoja, käsittäen muun muassa sanallisia, fyysisiä ja kuvaamista koskevia tekoja sekä tällaisten tekojen yhdistelmiä. Olettama olisi, että tällaiset teot yleensä aiheuttavat loukatulle erityistä kärsimystä ja vahinkoa. Muutos koventaisi näin keskeisten henkilöön kohdistuvien rikosten yhteydessä tehdyistä nöyryyttämisteoista säädettyjä rangaistuksia. Lisäksi rangaistuksen mittaamista koskevan nimenomaisen säännöksen säätäminen selkiyttäisi tällaisten tekojen osalta rikoslainsäädäntöä.

Koventamisperusteen soveltamisala kattaisi lähtökohtaisesti minkä tahansa henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuviin rikoksiin liittyvät erityisen nöyryyttävät tekotavat, eikä siten rajoittuisi vain määrättyihin rikoslaissa säädettyihin rangaistussäännöksiin. Soveltamisala olisi siten kattava.

4.2 Pääasialliset vaikutukset

4.2.1 Yhteiskunnalliset vaikutukset sekä vaikutukset perus- ja ihmisoikeuksiin

Ehdotetulla lainsäädännöllä puututtaisiin tehokkaammin rikoslain keinoin viime vuosina yleistyneihin katujengejä, alle rikosvastuukäisen hyväksikäyttämistä rikosten tekemiseen sekä nöyryyttämistä koskeviin haitallisiin yhteiskunnallisiin ilmiöihin. Ehdotetulla lainsäädännöllä pyritään edistämään henkeä, terveyttä, vapautta, yksityiselämää, kunniaa ja omistusoikeutta koskevaa oikeudellista suojaa sekä yleistä järjestystä ja turvallisuutta. Nämä vaikutukset syntyisivät sitä kautta, että näihin perus- ja ihmisoikeuksilla suojattuihin oikeushyviin kohdistuviin loukkauksiin puututtaisiin rikosoikeuden keinoin aiempaa ankarammin. Ankarammilla rangaistuksilla pyritään ehkäisemään näihin oikeushyviin kohdistuvien rikosten tekemistä. Ehdotettujen säännösten tarkoitus on myös edistää rangaistusten oikeasuhtaisuutta ottamalla paremmin huomioon mainittujen ilmiöiden vakavuus nykytiedon perusteella. Esitys edistäisi siten mainittuja perus- ja ihmisoikeuksia sekä rikosoikeusjärjestelmän oikeudenmukaisuutta ja hyväksyttävyyttä. Esitys täydentäisi rikosoikeudellisin keinoin niitä muita, rikosoikeuteen nähden ensisijaisia ja yleensä tehokkaampia toimenpiteitä niiden syiden ratkomiseen, jotka ovat rikollisjoukkojen muodostumisen, alle rikosvastuukäisen lapsen välillisen käytön rikoksen tekemiseen ja nöyryytysväkivallan taustalla, ja joita toteutetaan nuoriso- ja jengirikollisuuden ehkäisemiseksi ja torjumiseksi tehdyn toimenpideohjelman mukaisesti (OMML 2024:13).

Edellä todetut perus- ja ihmisoikeuksia edistävät vaikutukset liittyvät keskeisesti siihen, kuinka merkittävästi ehdotettu lainsäädäntö vaikuttaa rikoksia ennalta ehkäisevästi. Tämä on olennaista myös sen kannalta, kuinka laajasti ehdotettu lainsäädäntö vaikuttaa erilaisiin ihmisryhmiin osiossa 4.2.2 esiin tuodulla tavalla. Rikosoikeudellisen järjestelmän rikollisuutta ja rikosten tekemistä ehkäisevä eli preventiivinen vaikutus voidaan jakaa rikosoikeudellisen järjestelmän kykyyn vaikuttaa ihmisiin yleensä rikosten tekemistä ehkäisevästi (yleisestäävyys) ja rikosoikeudellisen järjestelmän kykyyn vaikuttaa siihen, ettei rikokseen/rikoksiin syyllistynyt henkilö jatkaisi rikosten tekemistä (erityisestäävyys). Säännösmuutosten yleisestäävyys vaikutus voi myös perustua normien sisäistämiseen ja sen mukaiseen käyttäytymisen muuttumiseen (niin sanottu positiivinen yleispreventio, integraatiopreventio) ja/tai rangaistuksen (rangaistusuhan) luomaan pelotteeseen (negatiivinen yleispreventio, pelotuspreventio).

Rikoslainsäädännön rikoksia ennalta ehkäisevä vaikutus riippuu tutkimustiedon mukaan merkittävästi kiinnijäämisriskistä ja rankaisemisen todennäköisyydestä. Nykyistä ankaramman rikosoikeudellisen arvostelun kohdistaminen katujengejä, nöyryyttämistä ja alle rikosvastuukäisten käyttämistä koskeviin rikoksiin korostaisi niiden yhteiskunnallista selvittämistä, mikä voi tehostaa poliisin tällaisiin rikoksiin kohdistamia toimia, ja sitä kautta lainsäädännön voidaan myös olettaa lisäävän rikosten kiinnijäämisriskiä.

Rikoksia ennalta estävään vaikutukseen pääseminen edellyttää, että lainsäädäntömuutokset ovat kansalaisten tiedossa, mihin on pyrittävä tehokkaalla tiedottamisella muutoksista. Jo rangaistusten ankaroittamisen ja siitä seuraavan julkisen keskustelun voidaan arvioida lisäävän tietoisuutta ihmisten keskuudessa tällaisten tekojen rikosoikeudellisesta moitittavuudesta ja rangaistusten ankaruudesta, mikä voi osaltaan lisätä rikosoikeuden yleisestäävää vaikutusta.

Ehdotetun alle rikosvastuukäisen lapsen käyttämistä koskevan rangaistussäännöksen myötä rikosprosessiviranomaisilla olisi käytettävissä kyseisten rikosten tutkinnassa nykyistä jossain määrin laajemmat pakkokeinot, mikä osaltaan edistäisi kiinnijäämisriskiä ja rikosvastuun toteutumista ja siten osaltaan voisi ehkäistä näitä rikoksia.

Nimenomaisten rikoslain säännösten myötä myös tällaisten rikosten uhrien aseman voidaan katsoa vahvistuvan sikäli kuin rangaistusten ankaroitumisen myötä rikosten selvittämisen intressi ja –tehokkuus edellä todetulla tavalla kasvaisivat.

Määrällisesti rikoslain muutosten rikoksia ennalta ehkäiseviä vaikutuksia ei ole mahdollista arvioida luotettavalla tavalla etukäteen. Varovaisia ja suuntaa-antavia arvioita voidaan tehdä aikaisempien tutkimusten perusteella niin sanotusta rangaistusjoustosta (ks. jäljempänä osio 4.2.4), johon liittyy kuitenkin merkittäviä epävarmuustekijöitä.

Korostamalla kyseessä olevia haitallisia ilmiöitä nimenomaisilla säännöksillä rikoslaissa, lainsäädäntö selkiytyisi, mikä edistäisi lainsäädännön ennakoitavuutta ja ymmärrettävyyttä niin viranomaisten kuin kansalaistenkin keskuudessa. Samalla esitys kiinnittäisi myös osaltaan yleistä huomiota mainittujen ilmiöiden vakavuuteen ja tärkeyteen puuttua niihin aktiivisin toimenpitein. Ehdotetut lainsäädäntömuutokset voivat lisätä kansalaisten luottamusta siihen, että vakaviin tekoihin reagoidaan myös rikoslainsäädännöllä ja siihen liittyvällä viranomaistoiminnalla.

Ehdotetuilla säännöksillä ei laajennettaisi rangaistavuuden alaa vaan kyse on jo nykyisin rangaistavien tekojen rangaistusten ankaroitamisesta. Vaikka rangaistavaksi säädetty teko itsessään ei koskisikaan toimia, joihin perustuslaki tai ihmisoikeudet nimenomaisesti oikeuttavat, merkitsee siitä seuraava sakkorangaistus joka tapauksessa kajoamista tuomitun omaisuuteen ja vankeusrangaistus henkilökohtaiseen vapauteen. Rangaistusten ja niiden ankaruuden osalta perus- ja ihmisoikeuksien kannalta merkityksellistä on ennen kaikkea oikeasuhtaisuutta koskeva vaatimus. Tämän vaatimuksen ja muiden perusoikeuksien rajoittamisedellytysten täyttymistä ehdotettujen lainmuutosten osalta arvioidaan jäljempänä osiossa 10.

Varsinkin pitkästä ehdottomasta vankeusrangaistuksesta saattaa aiheutua tuomitulle opiskelutai työpaikan menettäminen, asunnon menettäminen, sosiaalisten suhteiden katkeaminen tai jokin muu vastaava haitallinen seuraus. Ehdoton vankeusrangaistus voi heijastua heikentävästi myös tuomitun perheenjäsenten tai muiden hänelle läheisten henkilöiden elinolosuhteisiin.

Ehdottoman vankeusrangaistuksen täytäntöönpano edellyttää vankien tukemista heidän integroimisekseen yhteiskuntaan, jotta voidaan välttää heidän merkittävästi yksilökohtaisista tekijöistä riippuvaa riskiään syrjäytymiseen ja parantaa heidän mahdollisuuksiaan rikoksettomaan elämään. Vangille laaditaan yhdessä vangin kanssa rangaistusajan suunnitelma, jota varten pidempiaikaisille vangeille tehdään riski- ja tarvearvio. Arvioinnilla selvitetään niitä tekijöitä, joihin vaikuttamalla henkilön uusintarikollisuutta voidaan vähentää. Arvioinnissa esiin tulleisiin vangin elämänhallinnan, koulutustaustan ja työ- ja toimintakyvyn ongelmiin pyritään vaikuttamaan sijoittamalla vanki tarkoituksenmukaiseen toimintaan.

Esityksen mukaiset lainsäädäntömuutokset tulevat arvion mukaan lisäämään vankipaikkojen tarvetta (ks. osio 4.2.3). Aluksi vankipaikkojen lisääntynyt tarve olisi pienempi, ja tarve saavuttaisi vuotuisen kokonaistasonsa runsaan kahden vuoden jälkeen lainsäädännön voimaantulosta. Esityksen aiheuttama vankipaikkojen tarve on osa lisääntyneen vankipaikkojen tarpeen kokonaisuutta, joka osin perustuu jo aikaisemmin säädettyyn lainsäädäntöön, osin tähän sekä muuhun läheisessä ajallisessa yhteydessä säädettyyn lainsäädäntöön. Vankipaikkojen lisätarpeeseen on varauduttu monin muun muassa rakenteellisin toimenpitein, minkä lisäksi juuri tämän esityksen edellyttämien kustannusten kattaminen on varmistettu valtioneuvostossa.

Mikäli vankipaikkoja ei olisi riittävästi, tämä johtaisi vankiloiden käyttöasteen kohoamiseen, mikä aiheuttaisi haasteita vankiloissa työskentelevien työoloille ja kuntouttavien toimenpiteiden

järjestämiselle ja hyvin vakavan ylikuormituksen tilanteessa jopa työturvallisuudelle ja vankilaturvallisuudelle. Kaikille kuuluvien julkisten palvelujen, mukaan lukien mielenterveyspalvelujen rahoitus on turvattu kaikille yhtäläisin perustein.

Esityksessä on arvioitu tarvittavat lisähenkilöstöresurssit, jotka aiheutuvat vankimäärän lisääksestä. Lisäresursseja voidaan käyttää uusien vankipaikkojen lisäksi vartiointiin ja Rikosseuraamuslaitoksen tarjoamiin kuntoutuspalveluihin.

Ehdotettujen lainsäädäntömuutosten arvioidaan estävän rikoksia ja sitä kautta edistävän yleistä järjestystä ja turvallisuutta, mutta sellainenkaan vaikutus ei ole etukäteen tarkasti arvioitavissa.

4.2.2 Vaikutukset erilaisiin ihmisryhmiin

Valtaosa esityksessä kyseessä oleviin rikoksiin syyllistyneistä ovat miehiä, kuten rikollisuudessa yleensäkin. Rangaistusten ankaroitumisen vaikutukset ja ehdottoman vankeusrangaistuksen käytön lisääntyminen tulevat siten pääosin koskemaan miehiä.

Poliisin selvityksiin perustuvan tiedon mukaan sellaiset katujengit, jotka voivat täyttää ehdotetun rikollisjoukon määritelmän, koostuvat Suomessa pääosin ulkomaalaistaustaisista henkilöistä. Näin ollen katujengien toiminnassa tehtyjä rikoksia koskeva koventamisperuste sekä siitä seuraava rangaistusten ankaroituminen ja rangaistuksen kielteiset vaikutukset kohdistuisivat etupäässä ulkomaalaistaustaisiin henkilöihin.

Koventamisperuste on kuitenkin muotoilultaan yleinen eli kaikkiin rikosvastuussa oleviin henkilöihin lähtökohtaisesti yhtäläillä soveltuva. Sen säätämisen perusteltavuus ei liity katujengin jäsenten alkuperään tai ominaisuuksiin vaan esityksen perusteluissa todetulla tavalla tekojen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen. Sikäli kuin erityisillä ihmisryhmillä on yhteiskunnassa suurempi alttius ajautua tietynlaiseen rikollisuuteen, ovat perutelluimmat keinot tähän puuttumiseen ensisijaisesti muita kuin rikoslainsäädännöllisiä. Joitakin tällaisia keinoja tuodaan esiin ja toteutetaan edellä viitatussa toimenpideohjelmassa todetulla tavalla (OMML 2024:13).

Nöyryyttämistä koskevien tekojen rangaistusten ankaroittaminen vahvistaisi lasten oikeuksien rikosoikeudellista suojaa, koska nöyryytysväkivaltaa on todettu esiintyvän varsinkin nuorten keskuudessa. Tarkkaa selvitystä ilmiön esiintyvyydestä erilaisten ihmisryhmien keskuudessa ei ole, mutta jo yhteiskunnallisen ja teknologisen kehityksen tuomien rikosentekomahdollisuuksien johdosta voidaan olettaa, että nöyryytysväkivaltaa kohdistetaan alle 18-vuotiaiden lisäksi myös muihin ihmisryhmiin, joiden suojaa ehdotettu koventamisperuste niin ikään vahvistaisi.

Edellä nykytilan arviointia koskevassa osiossa viitatus selvityksen perusteella tyttöjen osuus uhreina nöyryyttämistä käsittävissä ryöstörikoksissa (28 %) on jossain määrin korostunut muihin ryöstörikoksiin nähden (10 %). Tekijät olivat usein samaa sukupuolta uhrien kanssa, joten myös rikosentekijöiden osalta tyttöjen osuus korostui verrattuna ryöstörikollisuuden sukupuolijakaumaan. Tämän perusteella voidaan arvioida, että rangaistusten ankaroittamisen perusoikeuksia vahvistava ja rikollisuutta ehkäisevä vaikutus edistää suhteessa jossain määrin enemmän naisten ja tyttöjen asemaa ja edistää siten sukupuolten välistä tasa-arvoa.

Alle rikosvastuikäisen käyttämistä rikoksen tekemiseen koskevalla rangaistussäännöksellä puututtaisiin ankarammin lasten rekrytointiin rikosten tekemistä varten. Tämä vahvistaisi varsinkin alle 15-vuotiaiden lasten oikeuksien rikosoikeudellista suojaa. Rikoksia ennalta

ehkäisevä vaikutus voi muiden, rikosoikeuden ulkopuolisten keinojen ohella myös ehkäistä alle 15-vuotiaiden lasten joutumista rikoskierteeseen.

Ehdotetut säännökset olisivat soveltamisalaltaan yleisiä. Lausuntopalautteessa on kuitenkin tuotu esiin, että rikollisjoukkoja koskevan koventamisperusteen soveltamisella alle 18-vuotiaan tekemään rikokseen voisi olla lasta leimaavaa ja tämän kehitystä haittaavia vaikutuksia. Tällaisten vaikutusten aiheutumista voi olla vaikeaa arvioida yleisellä tasolla. Kun jo nykyisin alle 18-vuotiaan tekemät rikokset tutkitaan ja tuomitaan samoilla rikosnimikkeillä kuin aikuisten tekemät (esimerkiksi törkeä pahoinpitely, ryöstö, lapsenraiskaus, huumausainerikos, törkeä vahingonteko), ei esityksestä arvioida aiheutuvan viitattuja kielteisiä vaikutuksia ainakaan merkittävästi.

Kun rikoslaki koskee myös 15 vuotta täyttäneitä lapsia, vaikuttaisi ehdotetusta säännöksistä seuraava rangaistusten ankaroittaminen myös lapsille tuomittaviin rangaistuksiin. Kun myös nyt ehdotetut säännökset olisivat soveltamisalaltaan yleisiä, ei ankaroittaminen poikkeaisi lapsivaikutuksiltaan lähtökohtaisesti muunlaisesta rikosoikeudellisten rangaistussäännösten ankaroittamisesta. Huomioon voidaan kuitenkin ottaa, että varsinkin nöyryyttämistekojen suhteellisen osuuden voidaan arvioida olevan merkittävä rikosvastuuiässä olevien lasten keskuudessa. Tämä vaikuttaisi käytännössäkin alle 18-vuotiaille tuomittavia rangaistuksia ankaroittavasti. Ehdotetut säännökset koskevat tekoja, jotka ovat jo nykyisin rangaistavia, eikä rangaistuslajien arvioida tämän ikäisten osalta merkittävällä tavalla muuttuvan. Myöskään vankeusrangaistusten määrän tai muiden rangaistusten haittavaikutusten ei arvioida olennaisesti lisääntyvän. Tämä johtuu siitä, että alle 18-vuotiaista on rikos- ja rikosprosessilainsäädännössä useita erityissäännöksiä, joilla muun muassa pyritään vähentämään rikosoikeuden käytöstä tämän ikäiselle aiheutuvia haittoja. Esimerkiksi alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta tuomitaan rangaistus noudattaen lievennettyä rangaistusasteikkoa eikä tämän ikäistä saa tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen, elleivät painavat syyt sitä vaadi. Painavan syyn merkitystä harkittaessa otetaan huomioon rikoksenteikijän sijoitus lastensuojelulain 57 §:n mukaiseen lastensuojelulaitokseen (Rikoslaki 6 luku 9 §).

4.2.3 Vaikutukset julkiseen talouteen

Jäljempänä esitettyihin laskelmiin liittyy merkittäviä epävarmuustekijöitä, jotka johtuvat keskeisesti siitä, että rangaistusten ankaroittamisen vaikutuksia rikollisuuteen ei voida luotettavasti arvioida etukäteen. Sen vuoksi laskelmia on syytä pitää varovaisina ja vain suuntaa-antavina.

4.2.3.1 Rikollisjoukkoja koskeva koventamisperuste

Taloudelliset vaikutukset viranomaisten toimintaan:

Ehdotettu säännös ei loisi uutta rikostyyppiä eikä laajentaisi rangaistavuuden alaa. Koventamisperuste kuitenkin tarkoittaisi, että useassa rikosprosessissa tulisi selvitettäväksi se, onko rikos tehty osana rikollisjoukon toimintaa. Tämä aiheuttaisi jonkin verran lisätyötä rikosprosessiin osallistuville viranomaisille. Katujengien toimintaan on todettu liittyvän erityisesti pahoinpitely-, ryöstö-, omaisuus- ja huumausainerikoksia.

Kevään 2024 tilannekuvan mukaan Suomen poliisi on tunnistanut noin 10 katujengiksi luokiteltua yhteenliittymää. Näihin yhteenliittymiin on yhdistetty kaikkiaan noin 350 henkilöä, joista noin 150 on poliisin arvion mukaan yhteenliittymissä keskeisiä henkilöitä tai jäseniä ja loput muita ryhmiin liittyviä henkilöitä, kuten rikoskumppaneita tai myötävaikuttajia. Katujengejä koskeva tilannekuva kuitenkin elää jatkuvasti, mikä voi vaikuttaa toteutuvaan

viranomaisten työn määrään. Tämäkin lisää jäljempänä esitettyihin arvioihin liittyvää epävarmuutta.

Tämän hetkisten tietojen perusteella rikosten määrän arvioinnin lähtökohdaksi voidaan ottaa, että viranomaisten tietoon tulevia rikosepäilyjä tulisi kunkin joukon keskeisen henkilön tai jäsenen osalta noin kaksi ja ryhmiin liittyvien henkilöiden osalta noin puolitoista rikosepäilyä vuodessa. Katujengin toimintaan liittyviä rikoksia päätyisi näin ollen rikosprosessiin vuosittain $150 \cdot 2 + 200 \cdot 1,5$ eli yhteensä 600. Näistä epäillyistä rikoksista osa tehtäisiin samassa yhteydessä, jolloin niiden rikollisjoukkokytösten selvittäminen myös tapahtuisi jotakuinkin samalla työmäärällä. Tältä pohjalta voidaan tehdä arvio lähtemällä oletuksesta, että vuosittain karkeasti noin kolmanneksessa rikollisjoukkoihin yhdistettyjen henkilöiden rikosasioita eli noin 200:ssa rikosprosessissa olisi selvitettävä, onko rikos tehty osana rikollisjoukon toimintaa.

On vaikeaa arvioida koventamisperusteen edellytysten selvittämiseen liittyvää lisätyömäärää, joka voi olla tapauskohtaista. Poliisin osalta voidaan arvioida, että yhden rikollisjoukon toimintaan osallistumisen selvittäminen vaatisi työtä keskimäärin 50 työtuntia, jolloin edellä mainitun arvion mukaan työtunteja tulisi vuosittain 10 000 ($200 \cdot 50$ h). Tämä tarkoittaisi n. 6 henkilötyövuotta (henkilötyövuodet lasketaan jakamalla henkilötyötunnit/1640). Kun jo nykyisin rikosprosessissa selvitetään usein esitutkinnasta lähtien yksittäisen rikoksen yhteydessä rikoskokonaisuutta ja muun muassa, onko teko tehty osana järjestäytynyttä rikollisuutta, voidaan alustavasti arvioida, ettei lisätyön määrä olisi näin suuri. Poliisin osalta voidaan siten lähteä suuntaa-antavasta arviosta, että lisätyötä tulisi koventamisperusteen myötä keskimäärin noin 1/3–2/3:ssa selvitettävistä rikos-asioista. Tällöin koventamisperusteen aiheuttavat kustannusvaikutukset olisivat noin 2–4 henkilötyövuotta $\cdot$ 82 000 euroa (henkilöstökulut ja henkilösidonnaiset muut kulut) eli 164 000 – 328 000 euroa.

Syyttäjien osalta koventamisperusteen aiheuttamien kustannusvaikutuksien voidaan arvioida olevan vastaavin huomioin enintään 0,71 henkilötyövuotta (runkosyyttäjän palkkakustannus vuodessa S12-vaativuustasolla on noin 86 000 euroa) eli 61 000 euroa.

Laskennallisesti edellä arvioidun 200:n rikollisjoukkoihin liittyvän rikosasian voidaan arvioida lisäävän työtä tuomioistuimissa seuraavalla tavalla: jos kaikissa edellä mainituissa tapauksissa näytön vastaanottamiseen kuluisi yksi päivä, tarkoittaisi se yhteensä 200 istuntopäivää lisää vuodessa. Istuntotunneiksi muutettuna (7 h keskiarvolla) tämä vastaisi yhteensä noin 1400 tuntia, mikä vastaisi noin 0,85 henkilötyövuotta (henkilötyövuodet laskettuna jakamalla henkilötyötunnit 1400/1640). Kun kyseessä on kahden tai kolmen tuomarin kokoonpanoissa istuttavista asioista, olisi vaikutus siten joko 1,7 htv kahdella tuomarilla tai 2,6 htv kolmella tuomarilla. Kun edellä todetulla tavalla jo nykyisin rikosprosessissa selvitetään usein yksittäisen rikoksen yhteydessä rikoskokonaisuutta ja muun muassa, onko teko tehty osana järjestäytynyttä rikollisuutta, voidaan alustavasti arvioida, ettei lisätyön määrä näytön vastaanottamisessa olisi aivan näin suuri. Tuomioistuinten osalta voidaan siten lähteä suuntaa-antavasta arviosta, että koventamisperusteen aiheuttavat kustannusvaikutukset olisivat noin 1–2 henkilötyövuotta. Tuomarin keskimääräisellä htv-kustannuksella (103 000 euroa sisältäen sivukulut sekä lisäksi yleiskustannus 9 000 euroa/htv eli yhteensä 112 000 euroa) laskettuna olisivat kustannusvaikutukset noin 112 000–224 000 euroa.

Oikeusavustajien ja oikeusaputoimistojen resurssivaikutusten arvioinnissa voidaan lähteä siitä, että oikeusapua myönnettäisiin suurimpaan osaan syyttäjille menevissä asioissa. Resurssivaikutusten arvioidaan jäävän näiden tahojen osalta yhteensä korkeintaan 0,5 htv:een, mitä voidaan pitää taloudellisia vaikutuksia koskevan arvion kannalta merkitykseltään kohtalaisen vähäisenä.

Vaikutus vankilukuun:

Rikollisjoukkoihin yhdistetyt keskeiset henkilöt ovat pääasiassa 18–30-vuotiaita. Vaikka ryhmien vaikutuspiirissä arvioidaan olevan alaikäisiä lapsia, voidaan alaikäisten osuuden ryhmiin kiinteästi liittyvissä henkilöissä ja osana rikollisjoukkojen toimintaa tehdyissä rikoksissa arvioida olevan verraten pieni. Alle 18-vuotiaan rikosvastuikäisen henkilön tuomitseminen ehdottomaan vankeuteen on myös edellä todetulla tavalla poikkeuksellista.

Edellä osiossa 2.1 viitattujen selvitysten perusteella voidaan lähteä olettamasta, että rikollisjoukkojen tekemät vankeusuhkaiset rikokset koskevat pääasiassa pahoinpitelyjä, ryöstöjä ja huumausainerikoksia. Myös muista rikollisjoukkojen toiminnassa tehdyistä rikoksista saatetaan tuomita ehdotonta vankeutta, mutta näiden yhteisvaikutusta vankeusrangaistusten pituuteen olisi vaikeaa lähteä arvioimaan eikä sen arvioida olevan erityisen suurta. Tämän vuoksi muita rikoksia ei alla olevassa arviossa huomioida.

Kun henkilö on tuomittava samalla kertaa kahdesta tai useammasta rikoksesta vankeusrangaistukseen, sovelletaan rikoslain 7 luvun säännöksiä, joiden nojalla lähtökohtana on vakavin rikos. Niin sanotun kaksinkertaisen kvalifioinnin kiellon vuoksi rangaistussääntelyä sovelletaan siten, että samaa seikkaa ei perusteettomasti käytetä rangaistusvastuuta perustavasti tai sitä koventavasti.

Arviointi voidaan tehdä sen perusteella, että koventamisperuste pidentäisi vankeusrangaistuksia 25–30 %. Vähintään 2 vuoden vankeusrangaistukset olisivat yleensä ehdottomia. Sakkorangaistukset eivät muuttuisi todennäköisesti ehdottomiksi vankeuksiksi, joten niiden koventamisen vaikutusta ei oteta tässä huomioon.

Lisäksi voidaan olettaa, ettei useissa rikosprosesseissa, joissa koventamisperusteen soveltuminen on arvioitavana, päädyttäisi langettavaan tuomioon. Kun edellä todetusti rikollisjoukon toimintaan liittyviä rikosasioita arvioidaan tulevan vuosittain yhteensä 600, voidaan lähteä arviosta, että näistä langettavaan tuomioon päätyisi puolet eli 300 asiaa, joista koventamisperuste vaikuttaisi rangaistukseen puolessa eli 150 asiassa seuraavasti: 30 pahoinpitelyssä, 20 törkeässä pahoinpitelyssä, 30 ryöstössä, 20 törkeässä ryöstössä, 25 huumausainerikoksessa ja 25 törkeässä huumausainerikoksessa. Mainituista rikoksista annettiin vuonna 2023 vankeustuomioita seuraavasti:

v. 2023 rikos	Vankeutta (lkm)	vankeus (kk)	ehdoton (lkm)	ehdoton (kk)	ehdoton %
pahoinpitely	2 278	3,8	396	4,4	17
törkeä pahoinpitely	503	21,6	273	25,6	54
ryöstö	500	10,5	179	12,4	36
törkeä ryöstö	210	30,2	176	32,1	84
huumausainerikos	1622	4,2	367	4,1	23
törkeä huumausainerikos	562	40,3	383	51,8	68

Rangaistuslaji ei yleensä muuttuisi ehdollisesta vankeudesta ehdottomaksi perusmuotoisten pahoinpitely-, ryöstö- ja huumausainerikosten osalta.

Koventamisperusteen vaikutukset vankilukuun voidaan edellä todettu huomioon ottaen arvioida seuraavalla tavalla.

Pahoinpitely: 30:stä vankeusrangaistuksesta 17 % eli 5,1 tuomittaisiin ehdottomana. Näiden keskipituus pitenis 4,4 kuukaudesta 25-30 % eli 1,1-1,3 kuukautta. Ehdottomia vankeuskuukausia tuomittaisiin näin ollen lisää $5,1 * 1,1-1,3 \text{ kk} = 5,6-6,6 \text{ kk}$.

Törkeä pahoinpitely: 20:stä vankeusrangaistuksesta 54 % eli 10,8 tuomittaisiin ehdottomana. Näiden keskipituus pitenis 25,6 kuukaudesta 25-30 % eli 6,4-7,7 kuukautta. Ehdottomia vankeuskuukausia tuomittaisiin näin ollen lisää $10,8 * 6,4-7,7 \text{ kk} = 69-83 \text{ kk}$. Kun muilta osin keskimääräinen vankeusrangaistus pitenis 27-28 kuukauteen ($21,6 \text{ kk} * 25-30 \% = 5,4-6,5 \text{ kk} + 21,6 \text{ kk}$), eli yli kahteen vuoteen, ehdottomia vankeuskuukausia tuomittaisiin tämän vuoksi vielä jonkin verran lisää. Jos arvioidaan, että kolmannes muista pahoinpitelyistä tuomittavista vankeusrangaistuksista tuomittaisiin koventamisperusteen johdosta ehdottomana, tulisi vankeuskuukausia lisää vielä $1/3(9,2 * 27-28 \text{ kk}) = 83-86 \text{ kk}$. Yhteensä lisävankeuskuukausia tulisi tämän rikoksen osalta siten 152-169 kk.

Ryöstö: 30:stä vankeusrangaistuksesta 36 % eli 10,8 tuomittaisiin ehdottomana. Näiden keskipituus pitenis 12,4 kuukaudesta 25-30 % eli 3,1-3,7 kuukautta. Ehdottomia vankeuskuukausia tuomittaisiin näin ollen lisää $10,8 * 3,1-3,7 \text{ kk} = 33-40 \text{ kk}$.

Törkeä ryöstö: 20:stä vankeusrangaistuksesta 84 % eli 16,8 tuomittaisiin ehdottomana. Näiden keskipituus pitenis 32,1 kuukaudesta 25-30 % eli 8-9,6 kuukautta. Ehdottomia vankeuskuukausia tuomittaisiin näin ollen lisää $16,8 * 8-9,6 \text{ kk} = 134-161 \text{ kk}$.

Huumausainerikos: 25:stä vankeusrangaistuksesta 23 % eli 5,8 tuomittaisiin ehdottomana. Näiden keskipituus pitenis 4,1 kuukaudesta 25-30 %:lla eli 1-1,3 kuukautta. Ehdottomia vankeuskuukausia tuomittaisiin näin ollen lisää $5,8 * 1-1,3 \text{ kk} = 5,8-7,5 \text{ kk}$.

Törkeä huumausainerikos: 25:stä vankeusrangaistuksesta 68 % eli 17 tuomittaisiin ehdottomana. Näiden keskipituus pitenis 51,8 kuukaudesta 25-30 %:lla eli 13-15,5 kuukautta. Ehdottomia vankeuskuukausia tuomittaisiin näin ollen lisää $17 * 13-15,5 \text{ kk} = 221-264 \text{ kk}$.

Yhteensä ehdottomia vankeuskuukausia tuomittaisiin tämän arvion pohjalta vuosittain lisää 551-648 kuukautta.

Vankeuskuukausien kasvun arvioinnissa on syytä ottaa huomioon se, että rikollisjoukon toiminnassa tehdyistä rikoksista saatetaan tuomita jo nykyisin jonkin verran ankarampia rangaistuksia muun muassa rikoslain 6 luvun 4 §:n nojalla. Kun erillistä koventamisperustetta ei nykyisin ole säädetty, ei rikollisjoukkoyhteys todennäköisesti kuitenkaan vaikuta rangaistusten pituuteen siinä laajuudessa, jossa se tapahtuisi ehdotetun säännöksen tultua voimaan. Tämän perusteella edellä tehtyä vankeuskuukausien kasvua koskevaa arviota voidaan pyrkiä tarkentamaan vähentämällä siitä vielä 20 % ($0,2 * 551-648 \text{ kuukautta}$), jolloin vankikuukausien kasvuksi saadaan 441-518 kuukautta. Näistä vankilassa suoritettaisiin arvion mukaan n. 60 % eli 265-311 kk eli 22-26 vankeusvuotta.

Kokoavasti voidaan esittää arvio, että ehdotettu koventamisperuste lisäisi vankeudessa suoritettavia vuosia vuosittain 22-26.

4.2.3.2 Nöyryyttämistä koskeva koventamisperuste

Taloudelliset vaikutukset viranomaisten toimintaan:

Ehdotettu säännös ei loisi uutta rikostyyppiä eikä laajentaisi rangaistavuuden alaa. Säännöksen ei siten oleteta vaikuttavan ainakaan merkittävästi rikosprosessista vastaavien viranomaisten työmäärään.

Vaikutus vankilukuun:

Henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvan rikoksen yhteydessä tapahtuvan nöyryyttämisen johdosta tuomitaan rangaistus tai määrätään ankarampi rangaistus jo nykyisin rikoslain säännösten nojalla. Soveltuvia säännöksiä ovat etenkin 6 luvun 4 § (rangaistuksen mittaamisen yleisperiaate), 24 luvun 9 § (kunnianloukkaus) ja 10 § (törkeä kunnianloukkaus). Nöyryyttäminen voi vaikuttaa myös esimerkiksi arvioitaessa teon julmuutta törkeää pahoinpitelyä, törkeää ryöstöä tai murhaa koskevien säännösten nojalla.

Tarkkaa tietoa ei ole, kuinka suuressa osassa henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvia rikoksia tapahtuu sellaista nöyryyttämistä, joka tulisi ehdotetun säännöksen mukaan arvioitavaksi jatkossa koventamisperusteena. Arvioinnin lähtökohdaksi voidaan ottaa edellä osiossa 2.3 viitattu ryöstörikoksia koskeva selvitys, jonka mukaan vuoden 2022 alusta 2023 puoliväliin sijoittuvalla tarkastelujaksolla yhteensä viisi prosenttia tapauksista sisälsi poliisin arvion mukaan nöyryyttämiseksi luettavia piirteitä. Osa näistä teoista tulee rangaistuksissa huomioiduiksi jo nykyisin edellä viitattujen säännösten nojalla. Tältä pohjalta voidaan lähteä suuntaa-antavasta arviosta, että 2 %:ssa henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvissa rikoksissa esiintyy sellaista nöyryyttämistä, joiden osalta ehdotettu säännös soveltuisi rangaistusta ankaroittavasti, eikä teko tulisi rangaistuksessa huomioon otetuksi nykyisten säännösten nojalla. Lisäksi voidaan lähteä arviosta, että ehdotettu koventamisperuste pidentäisi ehdottomia vankeuskuukausia 25-30 %:lla.

Kun suuren osan nöyryyttämisväkivaltaan syyllistyneistä rikoksentekijöistä arvioidaan olevan 15–17-vuotiaita, joiden rikoksista tuomitseminen ehdottomaan vankeuteen olisi poikkeuksellista, voidaan lähteä arviosta, että lisävankeuskuukausia tulisi 50 % vähemmän tuomitun alaikäisyyden vuoksi.

Vankeusvuosien kasvun arvioinnin kannalta olennaisina voidaan pitää seuraavia pahoinpitely-, ryöstö-, pakottamis- ja henkirikoksia, joita koskevat vuoden 2023 tilastot ovat alla.

Pahoinpitely

- Ehdottomaan vankeuteen tuomitut (lkm): 396
- Ehdottomaan vankeuteen tuomitut (kk): 4,4
- Yhteensä: $396 * 2 \% \text{ tapausta} * 4,4 \text{ kk} * 25\text{-}30 \% * 50 \% = 4,4\text{-}5,3$ lisäkuukautta

Törkeä pahoinpitely

- Ehdottomaan vankeuteen tuomitut (lkm): 274
- Ehdottomaan vankeuteen tuomitut (kk): 25,6
- Yhteensä: $274 * 2 \% \text{ tapausta} * 25,6 \text{ kk} * 25\text{-}30 \% * 50 \% = 17,6\text{-}21$ lisäkuukautta

Ryöstö

- Ehdottomaan vankeuteen tuomitut (lkm): 179
- Ehdottomaan vankeuteen tuomitut (kk): 12,4
- Yhteensä: $179 * 2 \% \text{ tapausta} * 12,4 \text{ kk} * 25\text{-}30 \% * 50 \% = 5,5\text{-}6,6$ lisäkuukautta

Törkeä ryöstö

- Ehdottomaan vankeuteen tuomitut (lkm): 176
- Ehdottomaan vankeuteen tuomitut (kk): 32,1
- Yhteensä: $176 * 2 \% \text{ tapausta} * 32,1 \text{ kk} * 25\text{-}30 \% * 50 \% = 14,1\text{-}16,9$ lisäkuukautta

Pakottaminen

- Ehdottomaan vankeuteen tuomitut (lkm): 3
- Ehdottomaan vankeuteen tuomitut (kk): 13,8
- Vaikutus on muutamia lisäpäiviä, jolla ei ole tässä merkitystä

Tappo

- Ehdottomaan vankeuteen tuomitut (lkm): 28
- Ehdottomaan vankeuteen tuomitut (kk): 120,1
- Yhteensä: $28 * 2 \% \text{ tapausta} * 120,1 \text{ kk} * 25\text{-}30 \% * 50 \% = 8,4\text{-}10$ lisäkuukautta

Yhteensä ehdotetun koventamisperusteen mukaisen nöyryyttämisteon voidaan edellä todetun mukaisesti arvioida lisäävän ehdottomana tuomittuja vankeuskuukausia 50-60. Näistä voidaan arvioida suoritettavan vankeudessa 60 % eli 30-36 kuukautta.

Tämän mukaisesti voidaan esittää arvio, että ehdotettu koventamisperuste lisäisi vankeudessa suoritettavia vuosia vuosittain 2,5-3.

4.2.3.3 Alle rikosvastuikäisen käyttäminen rikoksen tekemiseen

Taloudelliset vaikutukset viranomaisten toimintaan:

Ehdotettu säännös ei loisi uutta rikostyyppiä eikä laajentaisi rangaistavuuden alaa. Kun alle 15-vuotiaan epäillään syyllistyneen rikolliseen tekoon, toimitetaan esitutkintalain 3 luvun 5 §:n nojalla esitutkinta tarvittaessa sen selvittämiseksi, onko 15 vuotta täyttänyt ollut osallisena teossa. Säännöksen ei siten oleteta vaikuttavan ainakaan merkittävästi rikosprosessista vastaavien viranomaisten työmäärään. Siltä osin kuin teko liittyy katujengien toimintaan, on vaikutukset rikosprosessista vastaavien viranomaisten työmäärään arvioitu edellä.

Vaikutus vankilukuun:

Tietoa ei ole siitä, kuinka usein rikoslain 5 luvun 4 §:ssä säädetystä välillisestä tekemisestä tuomitaan vuosittain tai kuinka usein tällaisessa välikappaleena käytetään viittatoista vuotta nuorempaa lasta. Viitteitä on siitä, että tällaisia tekoja esiintyy. Koska kyseessä ovat alle 15-vuotiaat lapset, voidaan olettaa, että tällaiset teot koskevat vain harvoin vakavimpia henkilöön tai omaisuuteen kohdistuvia rikoksia. Poikkeuksena tästä voidaan olettaa olevan törkeät ryöstöt. Arvioitaessa vaikutuksia vankilukuun, voidaan siten lähteä olettamasta, että ehdotetun säännöksen mukaisia tekoja, joista voidaan tuomita ehdotonta vankeutta, tuomittaisiin vuosittain 50-100, ja ne koskisivat varkauksia, ryöstöjä, törkeitä ryöstöjä ja huumausainerikoksia. Lisäksi voidaan lähteä olettamasta, että näiden rikosten prosenttiosuudet kyseisissä teoissa olisivat seuraavat: varkaudet 25 %, ryöstöt 25 %, törkeät ryöstöt 15 %, huumausainerikokset 25 % ja törkeät huumausainerikokset 10 % (yht. 100 %).

Rangaistuksen ankaruuteen uuden säännöksen voidaan olettaa vaikuttavan mainittujen rikosten osalta siten, että rikoslain 7 luvun säännöksiä soveltamalla säännös pidentäisi vankeusrangaistuksia keskimäärin 30 %. Vähintään 2 vuoden vankeusrangaistukset olisivat yleensä ehdottomia. Sakkorangaistukset eivät muuttuisi todennäköisesti ehdottomiksi

vankeuksiksi, joten niiden koventamisen vaikutusta ei oteta huomioon. Vuoden 2023 tilastojen perusteella voidaan tehdä seuraavat laskennalliset arviot.

Varkaudesta tuomitaan ehdottomaan vankeuteen 23 % oikeudessa tuomituista (544/2369), keskimäärin 2,3 kuukaudeksi. Jos ehdotetun säännöksen nojalla rangaistavia välillisenä tekemisenä rangaistavia varkauksia olisi vuodessa 12,5-25 ja näistä tuomittaisiin 23 %:ssa eli 3-6 tapauksessa ehdottomaan vankeusrangaistukseen, jonka keskipituus kasvaisi $2,3 * 30 \% = 0,7$ kuukaudella, lisäisi ehdotettu säännös varkauksien osalta ehdottomana tuomittavia vankeuskuukausia vuosittain 2-4.

Ryöstöistä tuomitaan ehdottomaan vankeuteen 36 % oikeudessa tuomituista, keskimäärin 12,4 kuukaudeksi. Jos ehdotetun säännöksen nojalla rangaistavia välillisenä tekemisenä rangaistavia ryöstöjä olisi vuodessa 12,5-25 ja näistä tuomittaisiin 36 %:ssa eli 4,5-9 tapauksessa ehdottomaan vankeusrangaistukseen, jonka pituus kasvaisi $12,4 * 30 \% = 3,7$ kuukaudella, lisäisi ehdotettu säännös ryöstöjen osalta ehdottomana tuomittavia vankeuskuukausia vuosittain 17-33.

Törkeistä ryöstöistä tuomitaan ehdottomaan vankeuteen 84 % oikeudessa tuomituista, keskimäärin 32,1 kuukaudeksi. Jos ehdotetun säännöksen nojalla rangaistavia välillisenä tekemisenä rangaistavia törkeitä ryöstöjä olisi vuodessa 7,5-15 ja näistä tuomittaisiin 84 %:ssa eli 6,3-12,6 tapauksessa ehdottomaan vankeusrangaistukseen, jonka pituus kasvaisi $32,1 * 30 \% = 9,6$ kuukaudella, lisäisi säännös törkeiden ryöstöjen osalta ehdottomana tuomittavia vankeuskuukausia vuosittain 60-121.

Huumausainerikoksesta tuomitaan ehdottomaan vankeuteen 23 % oikeudessa tuomituista, keskimäärin 4,1 kuukaudeksi. Jos ehdotetun säännöksen nojalla rangaistavia välillisenä tekemisenä rangaistavia huumausainerikoksia olisi vuodessa 12,5-25 ja näistä tuomittaisiin 23 %:ssa eli 2,9-5,8 tapauksessa ehdottomaan vankeusrangaistukseen, jonka pituus kasvaisi $4,1 * 30 \% = 1,2$ kuukaudella, lisäisi säännös huumausainerikosten osalta ehdottomana tuomittavia vankeuskuukausia vuosittain 3,5-7.

Törkeästä huumausainerikoksesta tuomitaan ehdottomaan vankeuteen 68 % oikeudessa tuomituista, keskimäärin 51,8 kuukaudeksi. Jos ehdotetun säännöksen nojalla rangaistavia välillisenä tekemisenä rangaistavia törkeitä huumausainerikoksia olisi vuodessa 5-10 ja näistä tuomittaisiin 68 %:ssa eli 3,4-6,8 tapauksessa ehdottomaan vankeusrangaistukseen, jonka pituus kasvaisi $51,8 * 30 \% = 15,5$ kuukaudella, lisäisi säännös törkeiden huumausainerikosten osalta ehdottomana tuomittavia vankeuskuukausia vuosittain 77,5-155.

Yhteensä tulisi näin ollen lisää 160-320 vankeuskuukautta eli 13,3-26,6 vankivuotta. Näistä voidaan arvioida suoritettavan vankeudessa 60 %. Tämän mukaisesti voidaan esittää arvio, että ehdotettu rangaistussäännös lisäisi vankeudessa suoritettavia vuosia vuosittain 8-16.

4.2.3.4 Vaikutukset julkiseen talouteen yhteensä

Taloudelliset vaikutukset viranomaisten toimintaan:

Ehdotettujen lainmuutosten vuoksi rikosprosessiin osallistuvien viranomaisten kasvavan työmäärän arvioidaan aiheutuvan kustannusvaikutuksia yhteensä enintään 164 000 - 328 000 euroa (poliisi) + 61 000 euroa (syyttäjä) + 112 000–224 000 euroa (tuomioistuimet).

Taloudelliset vaikutukset vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoon:

Edellä todettujen arvioiden mukaisesti ehdotettujen lainmuutosten johdosta vankeudessa suoritettavia vuosia tulisi vuosittain lisää yhteensä noin 33-45. Erityisesti suljetut vankilat ovat tällä hetkellä täynnä. Ehdotuksen toteuttaminen edellyttäisi siten uusien vankipaikkojen rakentamista ja käyttöönottoa. Laskentaperusteena käytetään vankivuoden hintaa uusissa vankiloissa, 120 000 euroa/vanki. Hinta on laskettu toteutuksessa olevien vastaavan kokoisten vankilahankkeiden kulujen pohjalta (100-paikkainen Oulun vankila otetaan käyttöön loppuvuodesta 2025). Esityksestä aiheutuvat vuosittaiset vankipaikkakustannukset Rikosseuraamuslaitoksessa (25.40.01) lisääntyisivät siten lähtökohtaisesti asteittain voimaantulon jälkeen muutaman vuoden kuluessa 3 900 000 – 5 400 000 eurolla (33-45 vankivuotta * 120 000 euroa). Jäljempänä käytetään näiden keskiarvolukua 4 680 000 euroa..

Arvioitu vankiluvun nousu 33-45 vangilla tarkoittaa lisääntynyttä vanki- ja hoitotyön määrää myös Vankiterveydenhuollon yksikölle. Työmäärän lisääntyminen kohdistuu erityisesti vankiloiden poliklinikoilla työskenteleviin sairaanhoitajiin. Esityksen on arvioitu edellyttävän noin kolmen henkilötyövuoden lisäystä sairaanhoitajamäärään, joka tällä hetkellä on noin 100. Yhden sairaanhoitajan henkilötyövuoden kustannus on vuodessa 55 000 euroa. Henkilöstökustannuksia syntyisi siten 165 000 euroa vuodessa. Lisääntyvästä vankimäärästä aiheutuu myös hallinnollisia lisätarpeita, mistä arvioidaan aiheutuvan 20 000 euron vuosittaiset henkilötyövuosikustannukset. Lisäksi lääke- ja hoitotarvikkeiden tarve tulee lisääntymään suhteessa kasvavaan vankimäärään. Tästä arvioidaan aiheutuvan 44 000 euron vuosittaiset lisäkustannukset. Näin ollen esityksestä aiheutuisi Vankiterveydenhuollon yksikölle (33.01.08) kustannuksia 229 000 euroa vuosittain.

Rikosseuraamuslaitoksen ja vankiterveydenhuollon toimintamenot lisääntyisivät yhteensä vuosittain noin 4,9 milj. eurolla.

Taloudelliset vaikutukset yhteensä:

Kokonaislaskelmassa voidaan käyttää edellä mainittujen haarukkana tehtyjen arvioiden keskiarvolukuja.

Ehdotettujen lainmuutosten arvioidaan siten aiheuttavan vuosittain lisäkustannuksia yhteensä (4 680 000 (vankiluku) + 229 000 (vankiterveydenhuolto) + 246 000 (poliisi) + 61 000 (syyttäjät) + 168 000 (tuomioistuimet) =) noin 5,2 miljoonaa euroa.

Rikosprosessin kustannusvaikutukset alkaisivat lainsäädännön voimaantulosta.

Rikosprosessiin liittyvät viranomaisten työmäärän kasvusta johtuvat kustannusvaikutukset myöskin realisoituisivat vasta sitä mukaa kuin rikosta koskevat asiat etenisivät rikosprosessissa. Jos lainsäädäntömuutokset tulisivat voimaan keväällä 2025, vähäisiä kustannusvaikutuksia, joita varten ei vielä oletettavasti tarvittaisi määrärahoja sen vuoden talousarvioon, voisi aiheutua jo sinä vuonna. Suurin piirtein täysimittaiset rikosprosessiin liittyvät kustannusvaikutukset voisivat koskea jo vuotta 2026. Kun vuodelle 2026 menot vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon osalta eivät vielä olisi aivan täysimääräisiä, voidaan niiden arvioida olevan 4 milj. euroa. Vuosittaiset pysyvät menot ovat olisivat täysimääräiset, yhteensä 5,2 milj. euroa vuodesta 2027 lukien.

Yhteenvedo arvioiduista enimmäiskustannuksista:

1. Rikosseuraamuslaitoksen toimintamenoihin (25.40.01) lisäys olisi vuonna 2026 noin 4 milj. euroa ja vankiterveydenhuollon yksikölle (33.01.08) 229 000 euroa. Vuodesta 2027 lukien pysyvä määrärahantarve on olisi näille yhteensä noin 4,9 milj. euroa.

2. Poliisin (26.10.01), syyttäjän (25.30.01) ja tuomioistuinten (25.10.03) pysyvä määrärahatarve on vuodesta 2026 lukien noin 0,3 milj. euroa.

Arvioidut vuosittaiset pysyvät Rikosseuraamuslaitoksen ja vankiterveydenhuollon määrärahatarpeet vuonna 2026, yhteensä 4,2 milj. euroa, ja vuodesta 2027 lukien 4,9 milj. euroa katetaan julkisen talouden suunnitelmassa 2026-2029 kohdentamalla ne 12 milj. euron rangaistusten kiristämisen (kriminaalipolitiikka) kehysvarauksesta. Kehysvarauksen kohdennuksista päätetään julkisen talouden suunnitelmassa keväällä 2025 ja kehyksen mukaiset toimeenpanomäärärahat viedään valtion vuoden 2026 talousarvioprosessiin. Muiden rikosprosessiketjun toimijoiden (poliisi, syyttäjä ja tuomioistuinlaitos) resurssitarpeet katetaan nykyisten hallinnonalakohtaisten menokehysten puitteissa.

4.2.4 Vaikutukset rikollisuuteen

Esityksen rikollisuusvaikutusten arviointi on vaikeaa ja siihen liittyy merkittävää epävarmuutta. Kriminaalipoliittiseen tutkimustietoon perustuva vakiintunut käsitys on, että rangaistustason muutoksilla ei voida merkittävästi ohjailla rikollisuuden määrää.

Rikoslainsäädännön rikoksia ennalta ehkäisevä vaikutus riippuu tutkimustiedon mukaan merkittävästi kiinnijäämisriskistä ja rankaisemisen todennäköisyydestä. Nykyistä ankaramman rikosoikeudellisen arvostelun kohdistaminen rikollisjoukkoja, nöyryyttämistä ja alle rikosvastuukaisten käyttämistä koskeviin rikoksiin korostaisi niiden yhteiskunnallista selvittämistä, tehostaisi poliisin tällaiseen rikollisuuteen kohdistamia toimia ja sitä kautta myös parantaisi varsinkin vakavampien tällaisten rikosten kiinnijäämisriskiä.

Rangaistustason vaikutusta rikollisuuden ennaltaehkäisyyn voidaan kuvata rangaistusjoukon käsitteellä. Sillä tarkoitetaan, kuinka monta prosenttia rikoskäyttäytyminen muuttuu, jos rangaistukset ankaroituvat yhdellä prosentilla (ns. marginaalipreventio). Jos jousto olisi esimerkiksi -1, merkitsisi 33,3 prosentin korotus rangaistuksiin rikosten vähenemistä 33,3 prosentilla.

Käytännössä rikoskäyttäytyminen on kuitenkin selvästi joustamattomampaa. Rikoskäyttäytymisen muutokset ovat suhteessa selvästi pienempiä kuin rangaistusten muutokset. Rikosten rangaistusjoukon suuruudesta on tutkimuskirjallisuudessa esitetty lukuisia arvioita. Eräissä katsauksissa on arvioitu, että jousto voisi olla suuruusluokaltaan -0,2...-0,4, mutta yksittäisissä tutkimuksissa on havaittu suurempiakin arvoja aina -0,7:ään asti. Toisaalta monissa tutkimuksissa päädytään selvästi pienempiin tuloksiin -0,1...-0,2. Pienimmät havaitut joustot ovat -0,05:n suuruusluokkaa. Tutkimustiedon perusteella voidaan tehdä se johtopäätös, että tutkimusnäyttö on riittämätöntä tarkan arvon määrittämiseksi (tutkimuksista ks. esim. Chalfin, A., & McCrary, J. (2017). Criminal deterrence: A review of the literature. *Journal of Economic Literature*, 55(1), 5–48. Erityisesti sivulla 23–33; Al Weswasi, E., Sivertsson, F., Bäckman, O., & Nilsson, A. (2022). Does sentence length affect the risk for criminal recidivism? A quasi-experimental study of three policy reforms in Sweden. *Journal of Experimental Criminology*; Barbarino, A., & Mastrobuoni, G. (2014). The incapacitation effect of incarceration: Evidence from several Italian collective pardons. *American Economic Journal: Economic Policy*, 6(1), 1–37).

Voidaan olettaa, että rikollisjoukkoja koskeva koventamisperuste pidentäisi vankeusrangaistusta 25-30 %. Tämän pohjalta voidaan esittää laskennallinen arvio, että koventamisperuste vähentää kohdejoukon vankeuteen johtavia rikoksia joitakin prosentteja. Jos rangaistusjousto olisi -0,05, olisi vähennys 1,25-1,5%. Jos jousto olisi -0,7, olisi vähennys 17,5-21 %.

Ehdotettu nöyryyttämistä koskeva koventamisperuste pidentäisi vankeusrangaistusta arviolta 25 %. Tämän pohjalta voidaan vastaavasti esittää laskennallinen arvio, että jos rangaistusjousto olisi -0,05, olisi vähennys 1,25%. Jos jousto olisi -0,7, olisi vähennys 17,5 %.

Ehdotettu alle rikosvastuukäisen käyttämistä koskeva säännös pidentäisi vankeusrangaistusta arviolta 30 %. Tämän pohjalta voidaan vastaavasti esittää laskennallinen arvio, että jos rangaistusjousto olisi -0,05, olisi vähennys 1,5%. Jos jousto olisi -0,7, olisi vähennys 21 %.

Rikollisuuden vähentyminen vähentäisi myös esityksen kustannusvaikutuksia. Tällaisten vaikutusten arviointi on kuitenkin hyvin epävarmaa ottaen huomioon myös rikoksista tuomittavissa olevat useat rangaistuslajit, mahdolliset vaikuttavat muutokset valvonnassa ja rangaistusjoustoarviointiin liittyvät epävarmuustekijät. Tämän rikollisuusvaikutusten arviointiin liittyvän merkittävän epävarmuuden vuoksi niitä ei oteta huomioon edellä olevissa julkista taloutta koskevissa vaikutusarvioissa.

4.2.5 Vaikutukset pakkokeinoihin

Rikosten esitutkinnessa käytettävistä pakkokeinoista säädetään pakkokeinolaissa (806/2011). Monen pakkokeinon käyttö on muiden edellytysten ohella kytketty rikoksesta säädettyyn enimmäisrangaistukseen. Kun ehdotettu säännös alle rikosvastuukäisen käyttämisestä rikoksen tekemiseen mahdollistaisi kahden vuoden vankeusrangaistuksen, lisääntyisi jossain määrin myös pakkokeinojen käyttöala sellaisten tekojen osalta, jotka nykyisin mahdollistavat ainoastaan tätä lievemmiä rangaistukset välillisen tekemisen kautta.

Rangaistusasteikon nouseminen kahteen vuoteen vankeutta merkitsisi sitä, että rikoksen tutkinnessa ja käsittelyssä tulisivat uusina keinoina käyttöön pakkokeinolain 2 luvun 5 §:n 1 momentin 2 kohdassa tarkoitettu pidättäminen, 11 §:n 1 momentissa tarkoitettu vangitseminen, 12 §:n 1 momentissa tarkoitettu tuomitun vangitseminen, 10 luvun 7 §:n 1 momentissa tarkoitettu televalvonta laitteen tai osoitteen haltijan suostumuksella, 12 §:n 3 momentissa tarkoitettu suunnitelmallinen tarkkailu, 14 §:n 4 momentissa tarkoitettu peitelty tiedonhankinta tietoverkossa, 27 §:n 3 momentissa tarkoitettu peitetoiminta tietoverkossa ja 34 §:n 1 momentissa tarkoitettu valeosto. Lisäksi, jos rikos on tehty tai suunnitteilla teleosoitetta tai telepäätelaitetta käyttäen, tulisivat uusina keinoina käyttöön pakkokeinolain 10 luvun 6 §:n 2 momentin ja poliisilain 5 luvun 8 §:n 2 momentin tarkoittama televalvonta.

Voidaan arvioida, että kahden vuoden enimmäisrangaistukseen liittyvistä lainsäädäntömuutoksista ei aiheutuisi merkittäviä lisäyksiä pakkokeinojen käyttöön tai niitä koskevien asioiden käsittelyyn rikosprosessin eri tasoilla. Alle rikosvastuukäisen käyttämistä rikoksen tekemiseen koskevan rikoksen rangaistavuus edellyttäisi, että teot toteutuisivat muiden rikosten yhteydessä. Nämä muut rikokset olisivat usein sellaisia, joiden rangaistusasteikko kattaa jo nykyisin vähintään kahden vuoden vankeusrangaistuksen. On lisäksi huomattava, että pakkokeinojen käyttämistä harkittaessa on otettava huomioon muitakin seikkoja kuin rangaistusasteikon pituus tai tuomitun rangaistuksen kesto. Näitä huomioon otettavia seikkoja ovat esimerkiksi pakkokeinolain 1 luvussa olevat pakkokeinojen käyttöä rajoittavat periaatteet. Esitutkintavaihetta koskien on huomattava, että rangaistusasteikkojen muutokset eivät vielä tee rikoksista vaikeammin selvitettäviä tai todistelun turvaamista edellyttäviä, millä muun muassa on merkitystä pakkokeinojen käytön tarpeellisuutta harkittaessa myös silloin, kun rikoksen rangaistusasteikko oikeuttaa siihen.

5 Muut toteuttamisvaihtoehdot

5.1 Vaihtoehdot ja niiden vaikutukset

5.1.1 Katujengirikollisuus

Esityksen valmistelussa on harkittu rikollisjoukkoja koskevan koventamisperusteen rajoittamista koskemaan sellaisia yhteenliittymiä, jotka tekevät vähäistä vakavampia rikoksia, esimerkiksi sellaisia, joista on säädetty rangaistukseksi vankeutta. Tätä toteuttamisvaihtoehtoa olisi mahdollista puoltaa rikosoikeudellisen suhteellisuusperiaatteen nojalla ja sen etuna voidaan nähdä myös se, että resursseja kohdennettaisiin vakavampiin tekoihin. Myös järjestäytynyttä rikollisryhmää koskeva koventamisperuste on rajattu vain tiettyjä vakavampia rikoksia tekeviin ryhmiin (rikoslain 6 luvun 5 §:n 2 momentti).

Rikollisjoukot kuitenkin eroavat luonteeltaan ja toimintatavoiltaan järjestäytyneistä rikollisryhmistä (ks. edellä osio 2.1). Verrattain vähäistenkin rikosten, kuten lievempien omaisuusrikosten, voidaan nähdä kuuluvan rikollisjoukkojen tyypilliseen toimintaan. Jo tällaisten vähäisempien rikosten vahingollisuutta ja vaarallisuutta lisää se, että niitä tehdään olennaisena osana joukkomaista toimintaa. Tekojen moitittavuuden kannalta olennaisena seikkana on myös se, että rikokset ovat omiaan vaarantamaan yleisten paikkojen järjestystä ja turvallisuutta. Tällainen vaikutus voi olla vähäisemminkin rikoksilla, kun niitä tehdään rikollisjoukon toiminnassa. Nämä seikat puoltavat sitä, ettei koventamisperusteen piiriin kuuluvia rikoksia rajata tiukasti sen perusteella, kuinka vakavien rikosten tekeminen kyseessä olevan rikollisjoukon toimintaan kuuluu. Vastaavasti myöskään pyrkimys rajata koventamisperuste jo lähtökohtaisesti tiettyihin rikosnimikkeisiin ei vaikuta perustellulta. Koventamisperusteen olisi aiheutta kattaa riittävästi myös tilanteet, joissa rikollisjoukko käyttää rikosten tekemiseen rikosvastuukärajaa nuorempaa lasta. Tässä esityksessä esitetään tällaisten tekojen rangaistusten ankaroittamista, vaikka kysymys olisi lapsen käyttämisestä vain sakonuhkaiseen rikokseen.

Vähäisten sakonkuhaisten rikosten osalta koventamisperuste ei myöskään juurikaan vaikuttaisi rangaistuksen täytäntöönpanokustannuksiin.

Edellä todettu huomioon ottaen esityksessä ehdotettua vaihtoehtoa voidaan pitää perustellumpana tapana toteuttaa katujengirikollisuuteen liittyvien rikosten rangaistusten koventamista koskeva hallitusohjelmakirjaus.

5.1.2 Alle rikosvastuukäikäisen käyttäminen rikoksen tekemiseen

Esityksen valmistelussa on harkittu toteuttamisvaihtoehtona, että rikosvastuukäikärajaa nuoremman käyttäminen rikoksen tekemiseen säädettäisiin yleiseksi koventamisperusteeksi rikoslain 6 luvun 5 §:ssä. Tätä vaihtoehtoa voitaisiin perustella sillä, että tarkoitus on korottaa rangaistuksia lähtökohtaisesti minkä tahansa rikoksen osalta, jonka tekemisessä tekijä on käyttänyt välikappaleena tämän ikäistä lasta.

Esityksessä ehdotettua vaihtoehtoa puoltaa kuitenkin se, että teon itsenäinen moitittavuus tulisi paremmin huomioiduksi säätämällä siitä erillinen rangaistussäännös. Tämä myös selkiyttää ja vahvistaa paremmin välillisen tekemisen oppia kyseessä olevien tekojen osalta. Myös ehdotettu rangaistussäännös soveltuisi lähtökohtaisesti minkä tahansa rikoksen yhteydessä. Ehdotettu erillinen rangaistussäännös myös sisältäisi itsenäisen vankeusuhkaisen rangaistusasteikon, mikä mahdollistaisi sen, että alle rikosvastuukäikäisen käyttämisestä voitaisiin monessa tilanteessa tuomita ankarampi rangaistus kuin siitä rikoksesta, jonka tekemisessä lasta on käytetty.

Tällainen voi olla perusteltua, kun alle rikosvastuukäisen käyttäminen on näistä teoista moitittavampi, kuten jäljempänä säännöskohtaisissa perusteluissa tuodaan esiin.

5.1.3 Nöyryyttämisteot

Rikoslain 6 luvun 5 §:ssä säädetty rangaistuksen koventamisperusteet koskevat lähtökohtaisesti kaikkia rikoksia. Koska esityksessä ehdotettu erityisen nöyryyttävää tekotapaa koskeva koventamisperuste koskisi vain tiettyjä rikostyyppisiä, henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvia rikoksia, se poikkeaisi jonkin verran tästä lähtökohdasta. Kun koventamisperusteen arvioidaan voivan käytännössäkin koskea lähinnä henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvia rikoksia, ei poikkeamista kuitenkaan ole pidettävä erityisen merkittävänä. Esityksen valmistelussa on tästä huolimatta nähty harkittavana toteuttamisvaihtoehtona myös sellaisen erillissäännöksen säätämistä, joka koskisi vain tiettyjä rikoksia koskevia rangaistuksen koventamisperusteita. Tällaisen rikoslain yleisen osan muutoksen tekeminen olisi kuitenkin tämän esityksen tavoitteita laajempi uudistus, eikä tätä vaihtoehtoa ole sen vuoksi katsottu tarkoituksenmukaiseksi arvioida enempää esityksen valmistelussa.

Esityksen valmistelussa on myös harkittu toteuttamisvaihtoehtona erityisen nöyryyttävän tekotavan säätämistä törkeänä tekemuotona. Tekovan säätäminen vain pahoinpitelyn ankaroittamisperusteeksi (kvalifiointiperusteeksi) ei olisi riittävä ratkaisu. Tällainen vaihtoehto vaatisi jo rikoslain sisäisen oikeasuhtaisuuden sekä yhdenvertaisuuden vuoksi sitä, että vastaava seikka säädettäisiin myös muiden henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvien rikosten ankaroittamisperusteeksi. Tällaisia muita rikoksia olisivat ainakin ryöstö, tappo, vammantuottamus, vapaudenriisto ja ihmiskauppa. Kun kysymykseen tulisi myös sellaisia muita rikoksia, kuten pakottaminen, joista ei ole säädetty törkeää tekemuotoa, vaatisi tämä sääntelyvaihtoehto myös uusien törkeiden tekemuotojen säätämistä. Muutettavaksi ja säädettäväksi tulisi näin lukuisia rikoslain säännöksiä. Näin monipolviseen sääntelyyn vain yhden tyyppisen teon rangaistusten ankaroittamiseksi ei tulisi ryhtyä, jos on muita säädösteknisesti yksinkertaisempia ja rikoslain systematiikkaan paremmin sopivia vaihtoehtoja. Tällainen sääntelyvaihtoehto myös jättäisi väistämättä joitain rikoksia soveltamisalan ulkopuolelle, koska kaikista henkeen, terveyteen tai vapauteen osittainkin kohdistuvista rikoksista ei voitaisi säätää törkeää tekemuotoa pelkästään sen vuoksi, että erityisen nöyryyttävä tekotapa voitaisiin määritellä ankaroittamisperusteeksi. Esityksessä ehdotettu sääntelyratkaisu olisi sitä vastoin tässäkin suhteessa kattava, koska ehdotettua koventamisperustetta voitaisiin soveltaa lähtökohtaisesti minkä tahansa henkeen, terveyteen tai vapauteen osittainkin kohdistuvan rikoksen yhteydessä tehtyyn nöyryyttämistekoon.

Erityisen nöyryyttävän tekotavan säätämisessä pahoinpitelyn ja muiden viitattujen rikosten ankaroittamisperusteeksi olisi myös oikeasuhtaisuuteen liittyviä ongelmia. Tämä johtuu siitä, että varsinkin keskeisissä kysymykseen tulevissa rikoksissa törkeän tekemuodon rangaistusasteikko on hyvin ankara. Törkeän pahoinpitelyn rangaistusasteikko on vankeutta yhdestä kymmeneen vuotta ja törkeän ryöstön kahdesta kymmeneen vuotta. Molemmat asteikot ovat rikoslaissa ankarimmasta päästä ja jälkimmäinen asteikko myös edellyttää sen vähimmäisrangaistuksen vuoksi vankeusrangaistuksen tuomitsemista lähtökohtaisesti ehdottomana (rikoslain 6 luvun 9 §). Vaikka nöyryytysväkivalta voi monella tavalla olla hyvin vahingollista, näin ankaran asteikon soveltaminen voisi olla useimmissa tapauksissa ilmeisen suhteetonta. Esimerkiksi uhkauksella toteutetun vähäarvoiseenkin omaisuuteen kohdistuvan ryöstön yhteydessä tehdyn sanallisen halventamisen kuvaaminen olisi lähtökohtaisesti tuomittava törkeänä ryöstönä ja vankeusrangaistus ehdottomana. Tällaiset teot eivät kuitenkaan vastaisi vakavuudeltaan sellaisia tekoja, jotka nykyisin kuuluvat törkeää ryöstöä koskevan säännöksen soveltamisalaan, tai joihin muuten soveltuisi näin ankara rangaistusasteikko. Esityksessä ehdotetun sääntelyvaihtoehdon mukaan tällaiset ja vastaavat teot tuomittaisiin sen

sijaan yleensä koventamisperustetta soveltaen, mitä voidaan pitää tuntuvana ja soveltamisalaan kuuluvien tekojen moitittavuuteen nähden oikeasuhtaisena.

Edelleen ongelmana viimeksi mainitussa vaihtoehtoisessa toteuttamistavassa olisi se, etteivät nöyryyttämisteot riittävästi kohdistu niihin oikeushyviin, joita pahoinpitelyllä, ryöstöllä, tappolla ja vapaudenriistolla ja muilla edellä viitatuilla rangaistussäännöksillä pääasiassa suojataan. Tämän vuoksi nöyryyttämisteot eivät ongelmitta sovellu tällaisten rikosten ankaroitamisperusteeksi. Tässä mielessä nämä rikokset eroavat esimerkiksi monista seksuaalirikoksista, joilla suojataan yksityiselämää ja joita voidaan jo lähtökohtaisesti pitää varsin nöyryyttävinä, minkä vuoksi erityisen nöyryyttävä tekotapa soveltuu hyvin tällaisten rikosten ankaroitamisperusteeksi. Toinen asia on, että väkivallan yhteydessä tapahtuva nöyryyttäminen saattaa olla sen luonteista, että se voi vaikuttaa teon julmuutta koskevassa arvioinnissa, jolloin rikos voi olla nöyryyttämisen vuoksi tuomittavissa törkeänä pahoinpitelynä, törkeänä ryöstönä tai murhana. Tämä seikka todetaan selvyyden vuoksi myös tämän esityksen säännöskohtaisissa perusteluissa.

Voidaan myös ottaa huomioon, että tämä vaihtoehtoinen toteuttamistapa lisäisi vankeudessa suoritettavia kuukausia ja siten vankeuden täytäntöönpanokustannuksia huomattavasti enemmän kuin esityksessä ehdotettu vaihtoehto.

Esityksen valmistelussa on myös harkittu toteuttamisvaihtoehtona törkeän kunnianloukkauksen tunnusmerkistön laajentamista siten, että törkeä tekomuoto voisi täyttyä suuren kärsimyksen tai erityisen suuren vahingon aiheuttamisen lisäksi myös silloin, jos 9 §:n 1 momentissa tarkoitettu kunnianloukkaus tehtäisiin henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvan rikoksen yhteydessä erityisen nöyryyttävällä tavalla. Tällainen ratkaisu voisi välttää rikoslain säännösten päällekkäisyyttä ja siten selkiyttää lain soveltamista joissain tilanteissa. Kyse olisi kuitenkin poikkeuksellisesta ratkaisusta törkeän kunnianloukkauksen vakiintuneiden lähtökohtien ja johdonmukaisen soveltamisen kannalta. Törkeän kunnianloukkauksen soveltamis- ja moitearviointi ovat sidoksissa ennen muuta teon seurauksiin, kuten aiheutettuun kärsimykseen ja vahinkoon, teon kontekstin ja tekotapojen sijaan (HE 19/2013 vp, s. 44, 49). Mainittu vaihtoehto merkitsisi uudentyyppisen ankaroitamisperusteen säätämistä, joka poikkeaisi keskeisesti vakiintuneesta seurauskeskeisestä arvioinnista.

Edellä todettu huomioon ottaen esityksessä ehdotettua vaihtoehtoa voidaan pitää parhaana tapana toteuttaa nöyryyttämisteoja koskeva hallitusohjelmakirjaus.

5.2 Ulkomaiden lainsäädäntö ja muut ulkomailla käytetyt keinot

Norja

Katujengit

Norjan rikoslaki (straffeloven) ei sisällä erillistä katujengin määritelmää. Rikoslaki sisältää termit "järjestäytynyt rikollisryhmä" ja "kielletty rikollinen liittouma". Järjestäytynyt rikollisryhmä määritellään Norjan rikoslain 79 §:n c-kohdassa ja 198 §:n 2 momentissa. Määritelmän mukaan järjestäytyneellä rikollisryhmällä tarkoitetaan kolmen tai useamman henkilön välistä yhteistyötä, jonka päätarkoituksena on tehdä teko, josta voidaan rangaista vähintään kolmen vuoden vankeusrangaistuksella tai jonka lähtökohtana on, että vähäistä suurempi osa toiminnasta perustuu sellaisten tekojen tekemiseen.

Norjan rikoslain 199 §:n mukaan on rangaistavaa osallistua, rekrytoida jäseniä tai muulla tavoin edistää rikollisen liittouman toimintaa, joka on kielletty Norjan rikosprosessilain

(straffeprosessloven) 222 e §:n perusteella. Rikosprosessilain 222 e §:n mukaan tuomioistuim voi kieltää liittouman, kun sen jäsenet ovat toistuvasti syyllistyneet lainvastaisuuksiin, jotka koskevat jonkun hengen, terveyden tai vapauden loukkaamista, rikkomukset ovat omiaan aiheuttamaan pelkoa väestössä tai lähialueella uusista samankaltaisista rikkomuksista liittouman jäsenten taholta, ja kieltä on tarpeen vakavan rikollisuuden estämiseksi.

Norjan rikoslain 77 §:n e-kohdassa rangaistusta koventavana tekijänä mainitaan se, jos rikos on osa suunniteltua tai järjestäytyneitä toimintaa. Norjan rikoslain 79 §:n c-kohdan mukaan, jos rikos on tehty osana järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa, rikoksesta säädetty ankarin rangaistus voi nousta kaksinkertaiseksi, ei kuitenkaan enemmällä kuin kuudella vuodella vankeutta eikä yli 21 vuoden. Teon aikana alle 18-vuotiaiden tekijöiden enimmäisrangaistus on tällöin enimmillään 15 vuotta vankeutta.

Norjan rikoslain 198 §:n 1 momentin mukaan, joka sopii toisen kanssa sellaisen teon tekemisestä, josta voidaan rangaista vähintään kolmen vuoden vankeusrangaistuksella ja joka tehtäisiin osana järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa, tuomitaan vankeuteen enintään kolmeksi vuodeksi, ellei teosta muualla laissa ole säädetty ankarampaa rangaistusta.

Yllytys

Norjan rikoslain 15 §:n mukaan myötävaikuttaminen rikokseen on rangaistavaa. Osallisuuskäsite kattaa muun muassa yllyttämisen. Rikoslain 15 §:n mukaan osallisuusvastuu on itsenäistä, joten yllyttäjä voidaan tuomita, vaikka päätekijää ei voitaisi pitää rikosoikeudellisesti vastuullisena. Henkilöt, jotka yllyttävät rikosoikeudellisen vastuuikärajan alittavia lapsia tekemään rikollisia tekoja, voidaan siten tuomita myötävaikuttamisesta lapsen tekemään tekoon, vaikka lasta ei voitaisi rangaista.

Rikoslain 77 §:n g-kohdan mukaan rangaistuksen määräämisessä on otettava huomioon ankaroittavana seikkana se, että rikos on tehty rikoksentekijän hyväksikäyttäessä tai johdatellessa nuoria henkilöitä. Valmisteluasiakirjoissa todetaan myös, että osallistuminen lasten rikollisuuteen on myös lapsen itsensä hyväksikäyttöä. Tällä tavoin lapsi katsotaan uhriksi (mutta ei asianomistajaksi) osallistumistoiminnassa [Ot.prp. nr.106 (2001–2002)]. Om lov om endringer i straffeprosessloven og politiloven m.m. (lovtiltak mot barne- og ungdomskriminalitet), kohta 7.4].

Nöyryyttäminen

Väkivallan nöyryyttävää luonnetta ei ole erikseen mainittu sen paremmin väkivaltarikosten rangaistussäännöksissä kuin yleisissä rangaistussäännöksissä. Nöyryyttämistä ei myöskään ole erikseen mainittu rikoslain 77 §:ssä rangaistuksen määräämistä ankaroittavana olosuhteena. Säännös ei kuitenkaan tyhjentävästi luettele kaikkia rangaistusta ankaroittavia olosuhteita, jotka voidaan ottaa huomioon. Esimerkiksi toisen oikeusasteen (lagmannsrettsdommen) tuomiossa LA-2023-59599 otettiin ankaruutta lisäävänä seikkana huomioon se, että yksi tekijöistä oli kuvannut väkivallanteot, mikä osaltaan mahdollisti uhrin kohtaaman nöyryytyksen levittämisen sosiaalisen median kautta. Myös rikoslain 267 a § koskee loukkaavien kuvien jakamista. Säännös koskee muun muassa henkilöä, joka oikeudettomasti tekee toisen saataville kuvan, filmin tai äänitallenteen loukkaavasta tai selvästi yksityisestä seikasta, esimerkiksi [...] jonkun, joka altistuu väkivallalle tai muille nöyryytyksille.

Ruotsi

Katujengit

Ruotsin rikoslaissa (brottsbalk) ei ole katujengin määritelmää. Käynnissä on kuitenkin selvitys, jossa tarkastellaan mahdollisuuksia rajoittaa yhdistymisvapautta rikollisten järjestöjen kohdalla. Tarkoituksena on tarkastella muun ohella sitä, miten Ruotsi voisi kriminalisoida osallistumisen rikollisjärjestöön (Dir. 2023:83. Kommittédirektiv. Några frågor om grundläggande fri- och rättigheter. Beslut vid regeringssammanträde den 12 juni 2023).

Sen sijaan tiettyjen rikosten ankaroittamisperusteena on se, jos rikos on tehty systemaattisesti tai järjestäytyneessä muodossa (har ingått i en brottslighet som utövat i organiserad form eller systematiskt). Lisäksi tietyt rangaistuksen koventamisperusteet voivat soveltua jengirikollisuuteen. Esimerkiksi Ruotsin rikoslain 29 luvun 2 §:n 6 kohdan mukaisena koventamisperusteena on se, jos rikos on ollut osa järjestäytyneessä muodossa tai systemaattisesti tehtyä rikollisuutta tai jos rikosta on edeltänyt erityinen suunnittelu.

Kyseisen luvun 2 a §:n mukainen koventamisperuste on suunnattu erityisesti jengikonflikteja vastaan. Sen mukaan rangaistuksen määräämisessä on otettava erityisen raskauttavina asianhaaroina huomioon, rikoksen lajista riippumatta, jos rikos on merkinnyt vakavaa hyökkäystä jonkun henkeä, terveyttä tai henkilökohtaista turvallisuutta vastaan ja 1) siihen on liittynyt ampuma-aseen, räjähteen tai muun vastaavan aineen käyttö, ja se on tehty yleisellä paikalla tai muussa paikassa, jossa ihmiset yleensä kokoontuvat tai ovat kokoontuneet, tai 2) sen taustana on ollut tai se on ollut omiaan aiheuttamaan konfliktin henkilöryhmien välillä, jossa käytetään ampuma-aseita, räjähteitä tai muita vastaavia aineita.

Yllytys

Ruotsin rikoslain 16 luvun 5 a §:n 1 momentin mukaan se, joka rikoksen tai rikollisen toiminnan vuoksi palkkaa, maksaa, ohjeistaa tai luovuttaa omaisuutta alle kahdeksantoistavuotiaalle ja näin ollen, tai muulla vastaavalla tavalla, osallistaa hänet rikokseen tai rikolliseen toimintaan, tuomitaan alaikäisen osallistamisesta rikollisuuteen enintään neljän vuoden vankeuteen. Tämä koskee myös tilannetta, jossa tekijällä ei ole ollut tahallisuutta, mutta hän on ollut huolimaton sen suhteen, että toinen henkilö ei ollut täyttänyt kahdeksaatoista vuotta. Pykälän 2 momentin mukaan, jos alaikäisen osallistaminen rikollisuuteen on tekijän ja toisen henkilön vähäisen ikä- tai kehityseron vuoksi taikka muuten selvästi vähemmän vakavaa, rangaistukseen ei tuomita. Lasta voidaan pitää niin tekijänä kuin uhrina riippuen tapauksen olosuhteista.

Nöyryyttäminen

Ruotsin rikoslain mukaan nöyryyttäminen voi vaikuttaa tiettyjen rikosten ankaroittamisperusteiden täyttymiseen ja rangaistuksen määräämiseen liittyvään harkintaan (esim. Ruotsin rikoslain 29 luku).

Tanska

Katujengit

Tanskan rikoslaki (straffeloven) ei sisällä erillistä katujengin määritelmää. Tiedut rikoslain kohdat kuitenkin liittyvät ”jengirikoksiin” ja voivat siten välillisesti määritellä ”jengirikoksen” tai ”katujengin”. Esimerkiksi Tanskan rikoslain 81 a §:n 1 momentin mukaan tietyistä säännöksessä määritellyistä rikoksista määrättäviä rangaistuksia voidaan korottaa, mikäli rikos perustui tai oli todennäköisesti aiheuttamassa konfliktia kilpailevien ryhmien jäsenten välille, ja jos tällaisessa konfliktissa käytettiin joko ampuma-aseita tai muita aseita tai räjähteitä, jotka ovat omiaan aiheuttamaan vakavaa vahinkoa niiden erityisen vaarallisen luonteen vuoksi. Pykälän 2 momentin mukaan määrättäessä rangaistusta muiden Tanskan rikoslain pykälien

rikkomisesta, on otettava ankaroittavana seikkana huomioon se, jos rikos perustui tai oli todennäköisesti aiheuttamassa 1 momentin mukaista konfliktia.

Lainvalmisteluaineiston mukaan tällainen ryhmä voi olla virallinen ryhmä, jolla on vakiintuneet roolit, rakenne, osoite ja nimi. Säännös koskee kuitenkin myös löyhempiä ryhmiä, jos ryhmällä on yhteinen tavoite tai päämäärä ja tunnettu reagointitapa tietyissä tilanteissa. Esimerkkinä mainitaan se, jos ryhmän henkilöt yleensä hälytetään tai ohjeistetaan esimerkiksi puhelin- tai tekstiviestiketjujen avulla tiettyjen väkivaltaisten tai uhkaavien tapahtumien yhteydessä.

Lisäksi 79 a §:n 1 momentissa säädetään, että jos henkilölle määrätään vankeusrangaistus tai muu säilöönottotoimi rangaistukseksi rikoksesta, joka kuuluu 81 a §:ssä mainittuihin rikoksiin, tuomioon voidaan sisällyttää sijaintikielto 2 momentin mukaisesti. Sama koskee tilannetta, jossa henkilölle määrätään vankeusrangaistus tai muu säilöönottotoimi rangaistukseksi rikoksesta, joka kuuluu rikoslakiin, huumausaineita koskevaan lakiin tai aseita ja räjähteitä koskevaan lakiin, ja kyseinen henkilö kuuluu ryhmään, joka on yhdessä järjestänyt vakavaa ja laajamittaista rikollista toimintaa, ja rikos liittyy tuomitun henkilön kyseiseen ryhmään kuulumiseen.

Useat pykälät Tanskan rikoslainsäädännössä viittaavat myös järjestäytyneeseen rikollisuuteen, mutta ne eivät välttämättä kata "jengirikoksia". Rangaistuksen koventamisperusteita koskevan rikoslain 81 §:n 2 kohdan mukaan yleisenä rangaistusta korottavana seikkana otetaan huomioon se, että useat ovat tehneet rikoksen yhdessä. Pykälän 3 kohdan mukaisena koventamisperusteena on se, että teko on erityisen suunnitelmallinen tai osa laajaa rikollisuutta.

Yllytys

Tanskan rikoslain 23 §:n 1 momentin mukaan rikosvastuu ulottuu kaikkiin, jotka ovat osallisia teossa yllytyksen tai avunannon muodossa. Rikoslain 21 §:n 1 momentin mukaan teot, joilla pyritään yllyttämään tai avustamaan rikoksen tekemistä, ovat rangaistavia yrityksiä, jos rikosta ei ole saatettu päätökseen. Rikokseen yllyttäminen on rangaistavaa riippumatta yllytetyn iästä.

Tanskan rikoslain 81 §:n (ix) ja (x) kohtien mukaan rangaistuksen määräämisessä on yleensä pidettävä raskauttavana asianhaarana sitä, että tekijä saa toisen henkilön osalliseksi tekoon esimerkiksi hyväksikäyttämällä tämän herkkää ikää, ja että tekijä on osallinen rikokseen, jonka alle 15-vuotias lapsi on tehnyt. Vastaavasti Tanskan rikoslain 82 §:n 1 momentin (vi) kohdan mukaan on yleensä pidettävä lieventävänä asianhaarana sitä, että teko tehtiin pakon, petoksen tai tekijän herkän iän hyväksikäytön tai merkittävien taloudellisten tai henkilökohtaisten ongelmien, ymmärtämättömyyden, hätiköinnin tai riippuvuussuhteen seurauksena.

Nöyryyttäminen

Esimerkiksi pahoinpitelyn osana tapahtuvaa nöyryyttämistä ei ole erikseen kriminalisoitu Tanskan rikoslaissa. Tanskan rikoslain 80 §:n mukaan rangaistusta määrättäessä on kuitenkin otettava huomioon rikoksen vakavuus. Rikoksen vakavuutta arvioidessa on otettava huomioon muun muassa rikoksen aiheuttama loukkaus. Tanskan rikoslain 81 § luettelee olosuhteet, jotka yleensä on otettava rangaistuksen määräämisessä huomioon raskauttavina tekijöinä. Nöyryyttäviä elementtejä ei erikseen mainita 81 §:ssä, mutta nöyryytys voi tulla huomioiduksi rangaistuksen määräämisessä esimerkiksi loukkauksen arvioinnin yhteydessä.

Islanti

Katujengit

Islannin lainsäädännössä ei ole määritelty katujengiä. Islannin rikoslain (Almenn hegningarlög) 175 a §:n 2 momentissa on kuitenkin järjestäytyneen rikollisryhmän määritelmä. Pykälän mukaan järjestäytyneellä rikollisjärjestöllä tarkoitetaan vähintään kolmen henkilön yhteenliittymää, jonka pääasiallinen tavoite on tehdä suoraan tai epäsuorasti voittoa tavoitellen järjestäytyneesti rikollisia tekoja, joista säädetään vähintään neljän vuoden vankeusrangaistus, tai jos kyseisten tekojen tekeminen on merkittävä osa sen toimintaa.

Kyseisen pykälän 1 momentin mukaan se, joka suunnittelee toisen henkilön kanssa sellaisen teon tekemistä, josta säädetään vähintään neljän vuoden vankeusrangaistus ja jonka toteuttaminen on osa järjestäytyneen rikollisjärjestön toimintaa, voidaan tuomita vankeuteen enintään neljäksi vuodeksi, ellei hänen teostaan säädetä ankarampaa rangaistusta muualla lainsäädännössä.

Islannin rikoslain 70 §:ssä on lisäksi lueteltu tekijöitä, jotka vaikuttavat rangaistuksen määräämiseen sitä ankaroittavasti. Tällaisena mainitaan muun muassa se, jos useampi kuin yksi henkilö osallistui rikoksen tekemiseen.

Yllitys

Islannin lastensuojelulain (80/2002) 99 artiklan mukaan jokainen, joka altistaa lapsen henkiseen tai fyysiselle rangaistukselle, uhkauksille tai pelottelulle tai osoittaa muuta nöyryyttävää käytöstä lasta kohtaan, tuomitaan sakkoon tai enintään kolmen vuoden vankeusrangaistukseen. Jokainen, joka kannustaa lasta tekemään rikoksia, käyttämään alkoholia tai huumeita tai osallistumaan muuhun käyttöön, joka vakavasti vaarantaa lapsen terveyden ja kypsyyden tai muiden henkilöiden hengen ja terveyden, tuomitaan sakkoon tai enintään neljän vuoden vankeusrangaistukseen. Jokainen, joka altistaa lapsen aggressiiviselle, loukkaavalle tai sopimattomalle käytökselle tai vahingoittaa tai loukkaa häntä, tuomitaan sakkoon tai enintään kahden vuoden vankeusrangaistukseen. Artiklan 3 mukaan lapsella tarkoitetaan alle 18-vuotiasta.

Nöyryyttäminen

Islannin lainsäädännössä ei ole erillistä säännöstä, joka käsittelisi nöyryytystä osana pahoinpitelyä tai muita väkivaltarikoksia. Islannin rikoslain 70 §:ssä on kuitenkin lueteltu tekijöitä, jotka vaikuttavat rangaistuksen määräämiseen sitä ankaroittavasti. Nöyryytys voi tulla huomioiduksi esimerkiksi teon motiivin ja haitallisuuden arvostelun kautta.

Saksa

Katujengit

Saksan rikoslaki (Strafgesetzbuch) ei sisällä erillistä katujengin määritelmää. Rikoksen tekeminen ryhmän jäsenenä voi kuitenkin olla ankaroittamisperuste tietyissä rikoslajeissa. Esimerkiksi rikoslain 244 a §:n mukaan, joka tekee varkauden 244 §:n 1 momentin 1 tai 3 kohdan tapauksissa jengin jäsenenä, jonka tarkoituksena on ryöstöjen tai varkauksien jatkuva tekeminen, ja tekee sen yhdessä toisen jengin jäsenen kanssa, tuomitaan ankaroitettuun rangaistukseen. Jengillä tarkoitetaan tässä vähintään kolmen henkilön yhteenliittymää, jotka ovat liittyneet yhteen aikomuksenaan tehdä useita itsenäisiä, vielä epävarmoja rikoksia, joita koskee kyseisen lainkohdan määrittelemä rikostyyppi, tulevaisuudessa tietyn ajanjakson aikana.

Katujengit voivat kuulua myös käsitteiden "rikollinen organisaatio" (rikoslain 129 §) tai "terroristijärjestö" (rikoslain 129 a §) alaan. "Organisaatio" määritellään järjestäytyneeksi yli

kahden henkilön yhteenliittymäksi, jonka on perustettu toimimaan pidemmän aikaa, riippumatta siitä, onko sillä muodollisesti määriteltyjä rooleja jäsenilleen, jatkuvaa jäsenyyttä tai kehittyntä rakennetta ja jonka tarkoituksena on yhteisen edun tavoittelu (129 §:n 2 momentti).

Myös rikollisen organisaation muodostaminen tai siihen osallistuminen, jonka tavoitteet tai toiminta kohdistuvat rikoksiin, joista rangaistus on vähintään kahden vuoden vankeusrangaistus, muodostaa itsenäisen rikoksen rikoslain 129 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaisesti. Jos organisaation tavoitteet tai toiminta kohdistuvat tiettyihin vakaviin rikoksiin, kuten esimerkiksi murhaan tai vakaviin vapaudenriistoihin, se luokitellaan terroristijärjestön muodostamiseksi (rikoslain 129 a §).

Yllytys

Yllytyksestä säädetään Saksan rikoslain 26 §:ssä. Sen mukaan se, joka tahallisesti saa toisen tekemään lainvastaisen teon, saa saman rangaistuksen kuin tekijä. Välittömän teon tekijän ikä on yleensä merkityksellinen. Rikoslain 25 §:n mukaan se, joka tekee rikoksen toisen (esimerkiksi rikosvastuun alittavan) henkilön kautta, saa rangaistuksen tekijänä.

Saksan lainsäädännön mukaan lapsen yllyttäminen rikoksen tekemiseen voi olla niin ankaroitava asianhaara kuin erillinen rikos. Esimerkiksi huumausainerikoslainsäädännössä on rikoksia, jotka koskevat erikseen alle 18-vuotiaan henkilön yllyttämistä muun muassa huumausaineiden välitykseen, kun yllyttäjä on yli 21-vuotias (Betäubungsmittelgesetz 30 a §:n 2 momentin 1 kohta).

Lapsen osallisuus rikoksen tekoon voidaan ottaa lisäksi huomioon rangaistuksen määräämisessä. Rikoslain 46 §:n 2 momentin mukaan tuomioistuimien punnitsee ne olosuhteet, jotka puhuvat rikosentekijän puolesta ja ne, jotka puhuvat häntä vastaan rangaistusta määrättäessä. Harkinnassa voidaan ottaa huomioon rikoksen tekotapa ja rikoksen seuraukset, mikäli rikosentekijä on niistä vastuussa. Rikoslain 46 §:n 3 momentin mukaan ei voida kuitenkaan ottaa huomioon olosuhteita, jotka ovat jo rikoksen tunnusmerkistönä (kuten edellä mainitut esimerkit huumausainerikoslainsäädännöstä).

Nöyryyttäminen

Toisen henkilön nöyryyttäminen voi olla rangaistavaa Saksan rikoslain 185, 186 ja 187 §:ien mukaisesti. Kyseiset pykälät muistuttavat pitkälti Suomen rikoslain tuntemaa kunnianloukkausta. Lisäksi sellaisten seksuaalisten tekojen tekeminen, jotka ovat erityisen nöyryyttäviä uhriksi joutuneelle, katsotaan erityisen vakavaksi seksuaalirikokseksi rikoslain 177 §:n 6 momentin 2 kohdan mukaisesti.

Ranska

Katujengin käsitettä ei ole määritelty Ranskan rikoslaissa. Rikoslaki erottaa kuitenkin käsitteet "association de malfaiteurs" (rikollinen yhteenliittymä) ja "bande organisée" (organisoitu ryhmä).

Ranskan rikoslaissa on osio alaikäisten vaarantamisesta. Osio sisältää kolme rikosta, jotka koskevat alaikäisen yllyttämistä rikolliseen tekoon. Näiden rikosten osalta yllytyksen on oltava välitöntä ja tahallista, ja yllytys on kohdistettava alaikäiseen. Alaikäisen yllyttäminen on rikos tilanteissa, joissa yllytetään huumausaineiden lainvastaiseen käyttämiseen (rikoslain 227-18 artikla), kuljettamaan, pitämään hallussa, tarjoamaan tai siirtämään huumausaineita (rikoslain

227-18-1 artikla) tai tekemään rikos tai rikkomus (rikoslain 227-21 artikla). Kyseisissä tapauksissa rangaistusta kovenetaan, jos yllytetty on alle 15-vuotias.

Ranskan rikoslain 222-33-3 artiklan mukaan pahoinpitelyn kuvaaminen on rikos, ellei kuvaaminen johdu ammatillisesta toiminnasta, jonka tarkoituksena on tiedottaa yleisöä tai kun kuvaaminen on tehty todistusaineistoksi oikeudessa.

Romania

Romanian lainsäädäntö ei sisällä erillistä määritelmää katujengille, jonka myötä se voitaisiin erottaa järjestäytyneestä rikollisuudesta.

Romanian rikoslain mukaan yllytyksestä tuomitaan lähtökohtaisesti rangaistukseen kuten tekijä. Romanian rikoslain 77 artiklan mukaiset rangaistuksen koventamisperusteet sisältävät kuitenkin kohdan d, jonka mukaan rangaistusta koventaa se, jos rikos tehtiin täysi-ikäisen toimesta, jos häntä avusti alaikäinen henkilö.

Romanian rikoslain mukaan 77 artiklan b kohdan mukaan uhriin kohdistuva nöyryytys on yleinen rangaistuksen koventamisperuste. Sitä voidaan soveltaa, jos rikos tehtiin julmasti tai uhri altistettiin halventavalle kohtelulle.

Yhteenveto

Yhdessäkään verrokkivaltiossa ei ole nimenomaista lainsäädäntöä katujengeistä. Tällainen toiminta voi tulla arvioituksi lähinnä järjestäytyntä rikollisuutta, ryhmärikollisuutta tai muunlaista osallisuutta koskevan sääntelyn nojalla. Sääntelyratkaisujen erilaisuudesta riippumatta rikoksen tekeminen katujengin toiminnassa voi olla verrokkivaltioissa rangaistusta koventava seikka. Oikeusvertaileva tieto ei puhu katujengejä koskevan nimenomaisen koventamisperusteen säätämistä vastaan.

Sääntelyratkaisut alle rikosvastuikäisen yllyttämisen ja erityisesti väkivaltarikollisuuden yhteydessä tapahtuvan nöyryyttämisen suhteen ovat moninaisia. Yllyttämistä arvioidaan niin erillisenä rikoksena (Ruotsi ja Islanti) kuin rangaistuksen koventamisperusteena (Norja ja Tanska).

Rangaistuksen määräämisessä nöyryyttäminen tulee tyypillisesti huomioiduksi teon motiivien ja haitallisuuden yleisen arvioinnin kautta, mutta esimerkiksi Romaniassa se on yleinen rangaistuksen koventamisperuste. Nimenomaiset säännökset nöyryyttämisestä liittyvät lähinnä kunnianloukkausta ja yksityiselämää loukkaavaa tiedon levittämistä muistuttaviin kriminalisointeihin (Saksa, Norja ja Ranska).

Oikeusvertaileva katsaus kertoo siitä, että näiden tekotyyppien osalta on monenlaisia ja erilaisiin oikeusjärjestelmiin soveltuvia ratkaisuja rikosoikeudellisten ankaroittamistavoitteiden toteuttamiseksi.

6 Lausuntopalaute

6.1 Yleisesti lausunnoista

Direktiivin täytäntöönpanoa valmistelleen työryhmän mietinnöstä (Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2024:23) annettiin yhteensä 28 lausuntoa tai ilmoitusta siitä, että lausuttavaa ei ole.

Lausunnoissa näkemykset ehdotetuista lainsäädäntömuutoksista jakautuivat. Yleisellä tasolla suuri osa lausunnonantajista kannatti tai ei nimenomaisesti vastustanut ehdotuksia. Toisaalta moni lausuja kyseenalaisti ehdotettujen säännösten tarpeellisuuden. Lausuntopalautteessa arvosteltiin sitä, ettei esityksessä ole kysymys tietopohjaisesta kriminaalipolitiikasta. Joissain lausunnoissa todettiin, että esityksessä ehdotetut säännökset poikkeavat merkittävästi vakiintuneista rikosoikeuden lähtökohdista.

Eniten kritiikkiä sai katujengejä koskeva ehdotus rikollisverkostoja koskevasta koventamisperusteesta ja siihen liittyvästä määritelmäsäännöksestä. Vaikka moni lausunnonantaja piti ehdotusta yleisesti kannatettavana, nähtiin useimmissa lausunnoissa parantamisen varaa säännösten tai niiden perustelujen osalta. Moni lausuja suhtautui ehdotukseen nimenomaisesti kielteisesti. Ehdotettuja nöyryyttämistä koskevaa koventamisperustetta ja alle rikosvastuukäisen käyttämistä koskevaa rangaistussäännöstä kannatettiin selvästi laajemmin, mutta useat näkivät tarvetta muokata niidenkin osalta vähintään säännöskohtaisia perusteluja. Monessa lausunnossa myös nähtiin tarvetta kattavammalle selvitykselle lainsäädäntöehdotuksiin liittyvistä yhteiskunnallisista ilmiöistä. Ehdotusten vaikutusarvioihin kaivattiin täsmennyksiä monessa lausunnossa.

Lukuun ottamatta rikosoikeudellista laillisuusperiaatetta, ehdotetussa lainsäädännössä ei nähty merkittäviä ongelmia perustuslain kannalta. Joissakin lausunnossa nähtiin kuitenkin tarve kiinnittää enemmän huomiota ihmisten yhdenvertaisuuteen.

Esityksen jatkovalmistelussa on tehty joitakin muutoksia ehdotettuihin säännöksiin ja useita muutoksia esityksen perusteluihin. Muutokset ovat luonteeltaan pääasiassa selventäviä eivätkä ne koske perusratkaisuja.

Seuraavassa tuodaan esiin tiivistetysti keskeinen lausuntopalaute ja sen huomioon ottaminen esityksen jatkovalmistelussa. Lausunnonantajien huomioita on tiivistämistä varten lyhennetty, ryhmitelty uudestaan ja niiden kieliasua on yhtenäistetty. Lausumia ei pääsääntöisesti ole toistettu siltä osin kuin lausunnonantajat ovat ilmoittaneet kannattavansa esityksen hyväksymistä tai lausunnoissa tuetaan tai toistetaan esityksen ehdotuksia tai argumentaatiota taikka muissa lausunnoissa jo esitettyä.

Lausunnoista on julkaistu 17.9.2024 lausuntotiivistelmä (Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2024:32). Alkuperäiset lausunnot ovat kokonaisuudessaan saatavissa valtioneuvoston hankerekisteristä osoitteesta:

<https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM095:00/2023>

6.2 Rikoksen tekeminen osana rikollisverkoston (katujengin) toimintaa

Suuri osa lausunnonantajista piti yleisesti kannatettavana tai ei nimenomaisesti vastustanut ehdotusta säätää rikoksen tekemistä osana rikollisverkoston toimintaa rangaistuksen koventamisperusteeksi. Usealla lausujalla oli kuitenkin merkittäviä varauksia. Moni lausuja katsoi, että säännöstä tai sen perusteluja tulisi muokata tai selventää. Muutamat lausujat ehdottivat koventamisperusteen soveltamisalan laajentamista. Moni lausuja suhtautui ehdotukseen nimenomaisesti kielteisesti tai ainakin hyvin varauksellisesti.

Ehdotukseen ylipäänsä kielteisesti tai varauksellisesti suhtautuneiden lausunnoissa muun muassa nähtiin epäjohtonmukaisuutta tai epäselvyyttä suhteessa muihin koventamisperusteisiin ja rangaistussäännöksiin sekä joihinkin rikosoikeuden vakiintuneisiin lähtökohtiin. Lisäksi tuotiin esiin, että katujengit koostuvat pääasiassa maahanmuuttajista, ja olisi syytä välttää

etnisten ryhmien ja niihin kuuluvien nuorten aikuisten leimaamista. Joidenkin lausujien mukaan ehdotukselle ei ole riittävää tarvetta, koska katujengien toiminnassa tehdyistä rikoksista määrätään kovempia rangaistuksia jo nykyisen lainsäädännön perusteella.

Esityksen jatkovalmistelussa on todettu, että ehdotettu rikoslainsäädännön muuttaminen on syytä nähdä osana nuoriso- ja jengirikollisuuden torjuntaa koskevia muita, rikosoikeuteen nähden ensisijaisia toimenpiteitä (Toimenpideohjelman nuoriso- ja jengirikollisuuden ehkäisemiseksi ja torjumiseksi. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2024:13). Rangaistuksen koventaminen liittyy viime vuosina yleistyneen toiminnan vahingollisuuteen ja moitittavuuteen. Sille on näin ollen todettavissa hyväksyttävät perusteet ja painava yhteiskunnallinen tarve. Kun liityntä katujengitoimintaan on rikoksen moitittavuutta lisäävä seikka, olisi nimenomainen lain säännös nykytilaan nähden omiaan selkiyttämään lakia ja yhtenäistämään lainsoveltamiskäytäntöä sekä kohdistamaan poliisin valvonnan ja muiden rikosprosessitoimijoiden toimenpiteitä kyseessä olevaan ilmiöön. Ehdotettu koventamisperuste soveltuisi sellaisissa tilanteissa, joissa rikos on tehty osana vähintään kolmen henkilön pysyvää yhteenliittymää mutta kaikki järjestäytyneitä rikollisryhmiä koskevan koventamisperusteen soveltamisedellytykset eivät täyty. Viimeksi mainittuun koventamisperusteeseen nähden ehdotetun koventamisperusteen soveltamisala olisi siten toissijainen ja täydentävä. Nämä koventamisperusteet olisivat näin ollen toisiinsa nähden johdonmukaisessa suhteessa. Ehdotettua sääntelyä on kuitenkin katsottu aiheelliseksi jatkovalmistelussa tarkentaa.

Eräissä lausunnoissa ehdotettua rikollisverkoston määritelmää perusteluineen on pidetty mahdollisesti liian rajallisena, kun se ei kattaisi muualla kuin yleisillä paikoilla vaikuttavat rikolliset yhteenliittymät. Tärkeänä on pidetty esimerkiksi internetissä toimivien rikollisten yhteenliittymien kattamista. Lisäksi ehdotetun koventamisperusteen soveltamisen on arvioitu kohtaavan vastaavanlaisia näyttövaikeuksia kuin järjestäytyntä rikollisryhmää koskevan. Termiä rikollisverkosto kannatettiin joissain lausunnoissa nimenomaisesti, mutta toisaalta sitä pidettiin ongelmallisena sen vuoksi, että termi näyttää viittaavan laajempaan ja vakavampaan rikollisuuteen kuin mistä katujengeissa on kysymys.

Esityksen jatkovalmistelussa lausuntopalaute on tältä osin otettu huomioon seuraavasti. Rikoslainsäädännössä käytettävien termien tulisi olla mahdollisimman kuvaavia. Koska puhekielistä termiä ”katujengi” ei voitaisi käyttää lakitekstissä, termin vastinpariksi rikoslakiin oli ehdotettu termiä ”rikollisverkosto”. Lausuntopalautteen perusteella näyttää kuitenkin siltä, ettei tämä termi ole tässä yhteydessä paras mahdollinen, vaikka jotkut lausunnonantajat ovatkin sitä nimenomaisesti kannattaneet. Lausunnoista saa käsityksen, että termin ”rikollisverkosto” voidaan katsoa viittaavan myös paljon laaja-alaisempaan ilmiöön kuin katujengeihin, joihin tällä esityksellä on tarkoitus puuttua. Termi ei myöskään kuvaa parhaimmalla tavalla sitä, että tarkoitus on viitata pääasiassa yleisillä paikoilla oleskeleviin henkilöjoukkoihin. Jatkovalmistelussa on tämän vuoksi päädytty korvaamaan termi rikollisverkosto termillä ”rikollisjoukko”, joka viittaa selkeämmin katujengiin.

Tällä esityksellä on tarkoitus vahvistaa hallitusohjelman mukaisesti puuttumista vahingolliseen katujengi-ilmiöön. Katujengeissa on kysymys tietystä verrattain selkeästi erottuvasta rikollisuusilmiöstä, joka on tunnistettu poliisitoiminnassa ja kuvattu edellä viitatussa oikeusministeriön toimenpideohjelmassa (2024:13). Ilmiöllä on joitain yhteneväisyyksiä järjestäytyneen rikollisuuden kanssa, mutta näissä yhteenliittymissä on myös merkittäviä eroavaisuuksia, jotka perustelevat katujengejä koskevaa itsenäistä ja selväntävyä sääntelyä rikoslaissa.

Yleisempää tarvetta puuttua rikoskumppanuuteen ei sen sijaan ole todettu. Rikollisverkostoa koskevan koventamisperusteen laajentaminen olisi myös haasteellista rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen tarkkarajaisuusvaatimuksen kannalta. Myöskään kansainvälisellä tasolla, YK:n tai muissa Suomea sitovissa kansainvälisissä sopimuksissa tai EU:n rikosoikeutta koskevassa lainsäädännössä, ei ole järjestäytynyttä rikollisryhmää tai terroristiryhmää pidemmälle meneviä määritelmiä rikollisista yhteenliittymistä.

On myös syytä korostaa, että rikosvastuu toteutuu silloinkin, kun rikos on tehty muun kuin ehdotetun koventamisperusteen täyttävän yhteenliittymän toiminnassa. Myös rangaistusta voivat ankaroittaa jo nykyisen lain perusteella monet seikat, jotka tyypillisesti liittyvät rikolliseen yhteistoimintaan. Esimerkiksi rikoksen toiminnan suunnitelmallisuus ja toistuvuus ovat jo säädetty nimenomaisiksi koventamisperusteiksi. Rikoslain rikoskumppanuutta koskeva säännös tarkoittaa, että henkilöä voidaan rangaista täydellä rangaistusasteikolla yhteistoiminnassa tehdystä rikoksesta silloinkin, kun hän on tehnyt vain osan tunnusmerkistön mukaisesta teosta.

Mitä tulee joissakin lausunnoissa todettuihin näyttövaikeuksiin, on selvää ettei sellaisilta voitaisi kokonaan välttyä, koska kyse on yksittäistä rikollista tekoa yleensä monimutkaisemman ja pitkäkestoisemman toiminnan toteen näyttämistä. Oikeusvaltion kuuluva rikosoikeudellinen syyllisyys- ja laillisuusperiaate edellyttävät, että moitittavasta menettelystä tuomitsemiseen on vakuuttava näyttö. Rikostuomioon vaadittavia näyttövaatimuksia ei siten olisi perusteita esityksellä muuttaa. Esityksen jatkovalmistelussa on kuitenkin selvennetty koventamisperusteen säännöskohtaisia perusteluja ja niitä on laadittu aiempaa johdonmukaisemmaksi tavalla, jonka arvioidaan helpottavan myös koventamisperusteen soveltamista käytännössä.

Esityksen perusteluista käy nyt myös aiempaa selvemmin ilmi, että ehdotetun määritelmän mukaisen rikollisjoukon muuallakin kuin yleisillä paikoilla tehtyt rikokset, esimerkiksi internetissä tai yksityisissä tiloissa tehtyt, voivat joissain tapauksissa kuulua ehdotetun koventamisperusteen soveltamisalaan.

Useissa lausunnoissa rikollisverkoston määritelmää tai koventamisperusteen soveltamisalaa pidettiin liian epäselvänä. Keskeisimpinä selvennystä tai muuttamista vaativina seikkoina on pidetty sitä, milloin rikos on katsottava tehdyksi osana rikollisverkoston toimintaa ja miten sen ajallista kestoja koskevaa edellytystä olisi tulkittava. Jotkut lausujat ovat myös pitäneet yleistä järjestystä ja turvallisuutta koskevaa kriteeriä liian epäselvänä tai arvostuksenvaraisena. Lisäksi on katsottu tarpeelliseksi erottaa esityksen perusteluissa selvemmin rikollisverkoston määritelmää ja koventamisperusteen soveltamista koskevat lausumat.

Lausuntopalautteen perusteella on tehty useita tarkennuksia esityksen perusteluihin. Esityksen jatkovalmistelussa on katsottu, ettei koventamisperustetta tai määritelmää ole mahdollista täsmentää säännöksissä enempää tarkoituksenmukaisella tavalla. Samalla on otettu huomioon, että nimenomainen koventamisperuste täsmentää lainsäädäntöä, kun nykyisin rangaistuksen koventaminen vastaavanlaisista teoista perustuu lähinnä rangaistuksen mittaamista koskeviin yleissäännöksiin.

Joissakin lausunnoissa on kyseenalaistettu se, että rikoksen tekemistä järjestäytyneen rikollisryhmän toiminnassa olisi sen suuremman moitittavuuden vuoksi pidettävä ensisijaisena koventamisperusteena rikollisverkostoperusteeseen nähden. Tässä yhteydessä kyseissä lausunnoissa on tuotu esiin, että katujengien toiminnassakin voidaan tehdä hyvin vakavia rikoksia.

Esityksen jatkovalmistelussa on todettu, että on huomattava erottaa itse rikokset ja niiden rangaistusten koventamisperusteet. Myös katujengien toiminnassa voidaan tehdä hyvin vakavia rikoksia, ja on selvää, että vakavammista rikoksista seuraa lähtökohtaisesti ankarammat rangaistukset riippumatta siitä, millaisen yhteenliittymän toiminnassa ne tehtiin. Rikoslain 6 luvun 5 §:n 2 momentissa määritelty järjestäytynyt rikollisryhmä vaatii muodostuakseen vielä moitittavampaa toimintaa kuin katujengi. Ensin mainitussa toiminta on määritelmänsä mukaisesti myös suunnitelmallisempaa ja määrätietoisempaa, mikä myös tarjoaa yleensä vahvemmat puitteet vakavien rikosten edistämiseen. Näin ollen rikoksen tekemisen järjestäytyneen rikollisryhmän toiminnassa tulee lähtökohtaisesti koventaa rangaistusta jossain määrin enemmän kuin katujengin toiminnassa. Tämä todetaan selvyyden vuoksi esityksen perusteluissa.

6.3 Henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvan rikoksen tekeminen erityisen nöyryyttävällä tavalla

Lausujista useimmat kannattivat tätä ehdotusta yleisesti. Sääntelytapaan tai esityksen perusteluihin ehdotettiin joitakin muutoksia tai selvennyksiä. Muutama lausunnonantaja suhtautui ehdotukseen kielteisesti tai ainakin hyvin varauksellisesti.

Moni lausunnonantaja kiinnitti huomiota siihen, ettei koventamisperuste välttämättä soveltuisi sellaisissa tyypillisissä tilanteissa, joissa nöyryyttämisteon tekevä henkilö on niin sanottu sivustakatsoja eli ei osallistu samassa yhteydessä tehtyyn henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvaan rikokseen.

Joissakin lausunnoissa on myös pidetty ongelmallisina tai puutteellisina esitysluonnoksen perusteluissa olevia kannanottoja ehdotetun koventamisperusteiden soveltamisesta suhteessa muihin rikoslain säännöksiin. Lausuntopalautteissa ehdotettiin myös, että koventamisperusteiden sisältöä ja suhdetta muihin säännöksiin vielä selvennetään.

Esityksen perusteluihin on tältä osin tehty lausuntopalautteen perusteella muokkauksia ja selvennyksiä.

Joissakin lausunnoissa ehdotettiin vähintään harkittavaksi koventamisperusteiden laajentamista muihinkin rikoksiin tai muihinkin kuin erityisen nöyryyttäviin tekoihin.

Esityksen jatkovalmistelussa on katsottu, että esityksessä ehdotettu soveltamisala on esityksestä ilmenevistä syistä perustellumpi.

6.4 Alaikäisen käyttäminen rikoksen tekemiseen

Lausujista selvä enemmistö kannatti tätä ehdotusta yleisesti. Sääntelytapaan tai esityksen perusteluihin ehdotettiin joitakin muutoksia tai selvennyksiä. Muutama lausunnonantaja suhtautui ehdotukseen kielteisesti tai varauksellisesti.

Jotkin lausunnonantajat pitivät kyseenalaisena sitä, että rikosvastuun ankaroittaminen koskisi vain yhden välillisen tekemisen säännöksessä tarkoitettua välikappaletahoa eli alle 15-vuotiaita. Yksi lausunnonantaja piti perusteltuna soveltamisalan laajentamista kaikkiin alle 18-vuotaisiin ja toinen myös teon yritykseen.

Esityksen jatkovalmistelussa tällaisia soveltamisalan laajennuksia ei ole pidetty perusteltuina. Esityksen perusteluja on vielä tarkennettu sen osalta, miksi rangaistussäännöksen tulisi koskea vain rikosvastuukärajaa nuorempien henkilöiden

käyttämistä, ja miksi tällaiset henkilöt ovat säännöksen tarkoitusten ja perusteltavuuden kannalta erityisasemassa muihin nähden.

Joissakin lausunnoissa pidettiin mahdollisesti parempana säätää kyseessä oleva teko koventamisperusteeksi.

Esityksen jatkovalmistelussa on katsottu, että tämä vaihtoehto oli jo riittävästi arvioitu esityksen perusteluista ilmenevällä tavalla.

Yksi lausunnonantaja kritisoi rikosnimikkeessä käytettyä termiä ”alaikäinen”, jolla on muualla rikoslaissa eri merkitys kuin ehdotetussa säännöksessä.

Esityksen jatkovalmistelussa on katsottu, että rikoksen nimikkeeksi on syytä muuttaa selkeyden vuoksi ”alle rikosvastuukäisen käyttäminen rikoksen tekemiseen”.

6.5 Vaikutusarvio

Lausuntopalautteessa esitettiin yleisiä huomioita vaikutusarviosta liittyen arvioinnin epävarmuuteen, ja jotkut lausujat eivät olleet kaikilta osin vakuuttuneita arviointitavoista. Vaihtoehtoisia tapoja arvioida esityksen vaikutuksia ei pääsääntöisesti tuotu esiin. Lausuntopalautteessa kiinnitettiin huomioita myös joihinkin laskuvirheisiin. Jotkin viranomaiset katsoivat, että niille aiheutuvaa lisätyön määrä ei ollut arvioitu oikein.

Rikollisuusvaikutuksiin liittyvää rangaistusjousto on perustuvaa arviointitapaa kritisoitiin epävarmuutensa vuoksi. Lisäksi joissain lausunnoissa katsottiin, että rangaistusjousto viittaaminen antaa väärän kuvan rangaistuksien ankaroittamisen vaikutuksista rikollisuuteen.

Esityksen jatkovalmistelussa vaikutusarviota on päivitetty lausuntopalautteen perusteella ja parhaan saatavilla olleen tiedon mukaan. Parhaimmillaankin tällaisen rikoslainsäädännön ankaroittamista koskevan vaikutusarvion on katsottu voivan olla vain suuntaa-antava ja useita epävarmuustekijöitä sisältävä.

6.6 Lainsäädännön arviointineuvoston lausunto

6.6.1 Lausunnon sisältö

Lainsäädännön arviointineuvosto antoi 9.12.2024 lausunnon yleisen lausuntokierroksen jälkeen lisävalmistellusta luonnoksesta hallituksen esitykseksi. Lausunnossaan arviointineuvosto katsoi, että hallituksen esitysluonnos noudattaa tyydyttävästi lainvalmistelun vaikutusarviointiohjetta. Lausunnon mukaan esitysluonnoksen keskeisimmät puutteet ja kehittämiskohteet olivat seuraavat:

i) Esitysluonnoksessa ei ole arvioitu omana osiona vaikutuksia perus- ja ihmisoikeuksiin erilaisten ihmisryhmien näkökulmasta. Vaikutusarviointia koskevassa osiossa tulisi erikseen kuvata, miten esitys edistää tai heikentää perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista.

ii) Esityksessä tulee arvioida vaikutuksia tarkemmin erilaisiin ihmisryhmiin, sillä uudet koventamisperusteet ovat alaltaan yleisiä. Vaikutukset eivät rajoitu pelkästään nuorten tekemiin ja kokemiin rikoksiin, sillä nöyryytysväkivalta voi koskea esimerkiksi myös naisia ja muita heikommassa asemassa olevia ryhmiä. Lisäksi esityksessä tulee arvioida vaikutuksia alle 15-vuotiaiden ja 15–17-vuotiaiden lasten aseman kannalta.

iii) Esityksessä tulee arvioida tarkemmin vaikutuksia rikosseuraamusjärjestelmään. Miten vankiloiden riittämätön kapasiteetti ja vankilaverkoston toimivuuden muut haasteet vaikuttavat vankiloissa työskentelevien henkilöiden työoloihin ja vankien kuntoutukseen sekä työntekijöiden ja vankien turvallisuuteen?

iv) Esitysluonnoksesta ei saa riittävää käsitystä, ovatko ehdotetut keinot tehokkaimpia niiden syiden ratkomiseen, jotka ovat rikollisjoukkojen muodostumisen, alle rikosvastuukäisen lapsen välillisen käytön rikoksen tekemiseen ja nöyryytysväkivallan taustalla. Kuinka merkittävästi turvallisuus tai yleinen järjestys paransivat muutoksen jälkeen?

v) Esityksessä tulee kuvata tarkemmin sitä, millaisia epävarmuuksia liittyy rikollisjoukkojen esiintyvyyden arviointiin. Esityksessä tulee lisäksi tarkentaa, esiintyykö esitysluonnoksessa kuvatuissa verokkimaissa enemmän rikollisjoukkoja, ja miten näissä maissa sääntely on toiminut ilman erillistä sääntelyä rikollisjoukoista.

Lausunnossa suositellaan myös muun muassa, että esityksessä tuotaisiin laajemmin esiin lakiehdotusten kohteena olevia yhteiskunnallisia ilmiöitä.

Lausunnossa katsotaan myös, että esityksessä tulee arvioida, millaisia riskejä voi liittyä sääntelyn soveltamiseen, kuten näyttöongelmiin.

Lausunnossa pidetään myönteisenä muun muassa sitä, että esitysluonnoksessa on joissakin kohdin tuotu avoimesti esille arviointeihin liittyviä epävarmuuksia. Arviointineuvosto piti lisäksi myönteisenä sitä, että lausuntopalautetta käsitellään perusteellisesti.

Myönteisenä pidettiin myös sitä, että taloudellisia vaikutuksia on käsitelty esitysluonnoksessa monesta näkökulmasta. Arvioista käy lausunnon mukaan ilmi kustannusten mittaluokka. Lausunnossa kuitenkin kaivataan enemmän tietoa siitä, mitä epävarmuuksia laskelmien perusteena oleviin oletamiin voi liittyä.

Arviointineuvosto suosittelee, että esitysluonnosta korjataan neuvoston lausunnon mukaisesti ennen hallituksen esityksen antamista.

6.6.2 Lausunnon huomioon ottaminen esityksessä

Esityksen perusteluja ja vaikutusarviota on täydennetty ja muokattu arviointineuvoston lausunto huomioon ottaen. Samalla on pyritty noudattamaan lainvalmistelun vaikutusarviointiohjeita vaikutusarvion laajuudesta ja yksityiskohtaisuudesta sekä rajallisten valmisteluresurssien kohdentamisesta sen laadinnassa. Tämän mukaisesti esitystä on muokattu seuraavasti:

i) Arviota vaikutuksista perus- ja ihmisoikeuksiin erilaisten ihmisryhmien näkökulmasta on täydennetty esityksen vaikutusarviota koskevassa osiossa.

ii) Arvioituja vaikutuksia erilaisiin ihmisryhmiin on tarkennettu.

iii) Arvioituja vaikutuksia rikosseuraamusjärjestelmään on tarkennettu.

iv) Esityksen perusteluissa on vielä selvennetty sen tavoitteita ja suhdetta muihin keinoihin rikollisuuteen puuttumisessa.

v) Esityksen perusteluissa on tarkennettu jonkin verran katujengejä koskevien tietojen hankkimista ja niihin liittyviä epävarmuustekijöitä. Tätä laajempaan lisäselvitykseen lakiehdotuksen kohteena olevista yhteiskunnallisista ilmiöistä ei ole katsottu tarkoituksenmukaiseksi ryhtyä esityksen tavoitteet huomioon ottaen.

Myös oikeusvertailevaa osiota varten hankitun tiedon täydentäminen merkittäväällä tavalla vaatisi todennäköisesti suhteellisen laajaa ja pitkäkestoista lisäselvitystä. Tällaisellakaan selvityksellä ei oleteta saatavan sellaista tietoa, joka voisi olennaisesti hyödyttää niiden rikoslain ankaroittamista koskevien lainsäädäntöratkaisujen valmistelua, jotka on asetettu esityksen tavoitteiksi. Sen vuoksi ei ole pidetty tarkoituksenmukaisena ryhtyä enempään verrokkimaita koskevaan selvitykseen tässä yhteydessä. Esityksen perusteluissa on kuitenkin täydennetty päätelmiä muiden maiden lainsäädännön merkityksestä.

Esityksen perusteluissa tuodaan esiin, että rikollisjoukkoa koskevan koventamisperusteen soveltamiseen voi liittyä näyttövaikeuksia, jollaisilta ei voida säännöksen perusluonteen vuoksi oikeusvaltiossa välttää. Esityksen valmistelussa ei ole pidetty varteenotettavana arviointineuvoston lausunnossa esiin tuotua riskiä siitä, että lainmuutos johtaisi siihen, että oikeuskäytännössä sovelletaan rangaistusta vähemmän ankaroittavaa koventamisperustetta rikollisjoukkojen kohdalla kuin esimerkiksi järjestäytyneen rikollisryhmän kohdalla. Tämä johtuu siitä, että rikollisjoukkoja koskeva koventamisperuste koskee esityksen perusteluissa kerrotulla tavalla lähtökohtaisesti jossain määrin lievempiä tekoja kuin järjestäytyntä rikollisryhmää koskeva. Ehdotetun lainsäädännön myötä tapauksissa, joissa ei ole riittävää näyttöä rikoksen tekemisestä järjestäytyneen rikollisryhmän toiminnassa, voisi rikollisjoukkoa koskevan koventamisperusteen soveltaminen olla joskus mahdollista. Tämä voidaan nähdä selkeänä parannuksena nykytilaan, jossa vastaavassa tilanteessa sovellettaisiin mahdollisesti vain yleisiä rangaistuksen mittaamista koskevia säännöksiä.

Taloudellisten vaikutusten arviointiin liittyviä epävarmuustekijöitä on tuotu esiin jonkin verran tarkemmin.

7 Säännöskohtaiset perustelut

7.1 Rikollisjoukkoja koskeva koventamisperuste

6 luku Rangaistuksen määräämisestä

5 §. Koventamisperusteet. Pykälän 1 momenttiin lisättäisiin uusi 6 kohta, jonka mukaan rangaistuksen koventamisperusteena olisi rikoksen tekeminen osana rikollisjoukon toimintaa. Pykälän 3 momentissa olisi rikollisjoukon määritelmä. Uuden koventamisperusteen tarkoituksena on, että niin sanottujen rikollisten katujengien toiminnassa tehdyistä rikoksista tuomittaisiin nykyistä ankarampia rangaistuksia. Määritelmäsäännöksestä seuraa, että koventamisperuste ei koskisi sellaisia nuorisjoukkoja, jotka eivät ole pysyväisluonteisia ja joissa rikoksia tehdään pikemminkin satunnaisesti kuin olennaisena osana ryhmittymisen tarkoitusta. Vastaavasti järjestäytyneitä rikollisryhmiä koskevan koventamisperusteen ei ole tarkoitettu koskevan järjestäytymättömiä nuorisjoukkoja (HE 44/2002 vp s. 191, HE 125/1975 II vp).

Rikosoikeuden yleisten oppien mukaisesti teon moitittavuutta vähentävänä seikkana voi olla rikoksen tekeminen muiden painostuksesta ja ryhmäkurin vaikutuksesta (HE 44/2002 vp s. 192). Tällainen tilanne voisi olla käsillä myös silloin, kun yksittäinen henkilö tekee rikoksen osana rikollisjoukon toimintaa, jolloin olemassa voi olla rangaistuksen koventamista puoltavien

seikkojen sijaan perusteita pikemminkin rangaistuksen lieventämiseen. Pelkkä väite painostuksesta ja ryhmäkurin vaikutuksesta ei kuitenkaan riitä rangaistuksen lieventämiseen, vaan konkreettista näyttöä tulisi olla siitä, että henkilön toisintoimimismahdollisuus on ollut painostuksesta ja ryhmäkurin vaikutuksesta merkittävästi kaventunut.

Rikollisjoukkoa koskevassa koventamisperusteessa ja määritelmässä olisi joitain samoja ainesosia kuin järjestäytynyttä rikollisryhmää koskevassa koventamisperusteessa ja määritelmässä (rikoslain 6 luvun 5 §:n 1 momentin 2 kohta ja 2 momentti; HE 263/2014 vp s. 29–32). Molemmat koventamisperusteet koskisivat rikoksen tekemistä osana määrätynlaisen henkilöjoukon toimintaa. Lisäksi molemmat henkilöjoukot määriteltäisiin vähintään kolmen henkilön muodostamiksi tietyn ajan koossa pysyviksi yhteenliittymiksi. Nämä koventamisperusteet ja määritelmät poikkeaisivat kuitenkin merkitykseltään ja soveltamisaloiltaan monella tavalla toisistaan, mikä olisi syytä ottaa huomioon niiden tapauskohtaisessa tulkinnassa siten kuin jäljempänä tuodaan esiin.

Tekorikosoikeuden periaatteen mukaisesti (HE 44/2002 vp s. 188–189) koventamisperuste ei koskisi vain jäsenyyttä rikollisjoukossa. Koventamisperusteessa koskisi rangaistuksen koventamista rikollisjoukon toimintaan liittyvästä rikoksesta tällaisen rikoksen suuremman moitittavuuden vuoksi. Ehdotetussa koventamisperusteessa on siten kysymys niistä edellytyksistä, joiden vallitessa tietty rikos on rikollisjoukon kannalta sillä tavoin merkityksellinen, että sen voidaan katsoa tehdyn osana rikollisjoukon toimintaa (relevanssikriteeri).

Rikoksen tekemiseen osana rikollisjoukon toimintaa sisältyy se, että rikos on katsottava joukon hyväksymäksi, että se on tehty joukon puolesta, hyväksi tai nimissä ja että se on joukon toimintakokonaisuuden mukainen. Kun rikos on tehty rikollisjoukon puolesta, hyväksi tai nimissä, voidaan rikoksen katsoa tehdyksi joukon eikä rikoksentekijän itsensä lukuun. Kriteereistä yhdenkin täytyminen riittäisi. Rikoksen tekemisessä joukon puolesta, hyväksi tai nimissä on vivahde-eroja, mutta kaikissa tapauksissa olennaista on, että rikos voidaan tällöin katsoa tehdyksi joukon lukuun.

Rikoksen katsominen joukon toiminnassa tehdyksi ja sen hyväksymäksi ei edellyttäisi nimenomaista julkilausumista tai muuta aktiivista tekoa taikka ylipäättään jotakin määrättyä muotoa. Arvio tehtäisiin kokonaisuutena tapauksen olosuhteiden perusteella. Voidaan lähteä olettamasta, että rikokselle, joka on tehty joukon puolesta, hyväksi tai nimissä, joka on joukon toiminnan tarkoituksen mukainen ja josta rikollisjoukon keskeiset jäsenet ovat olleet vähintään tietoisia, on rikollisjoukon hyväksyntä. Muiden joukon jäsenten tietoisuutta ja hyväksyntää voi myös osoittaa muun muassa heidän myötävaikutuksensa rikoksen tekemisessä. Rikollisjoukossa voi myös olla etukäteen muodostunut yhteinen käsitys, että tietyn tyyppisiä rikoksia voidaan tehdä ryhmän lukuun. Tällaisen rikoksen tekeminen olisi katsottava joukon hyväksymäksi. Rikollisjoukon toiminnassa tehtyjen rikosten ulkopuolelle jäisivät rikokset, jotka henkilö pelkästään yksipuolisesti haluaa liittää rikollisjoukkoon.

Rikoksen tekemistä joukon hyväksi voi ilmentää esimerkiksi rikoshyödyn toimittaminen sille. Myös muu rikokseen liittyvä toimi tai vaikutus, jolla pyritään hyödyttämään rikollisjoukkoa, voi osoittaa rikoksen tekemistä joukon hyväksi. Tällainen rikoksella tavoiteltu vaikutus voi olla esimerkiksi rikollisjoukon maineen kasvattaminen kilpailevien rikollisjoukkojen tai muiden viiteryhmiä keskuudessa. Rikoksen tekeminen yhteenliittymän tunnuksia hyväksi käyttäen voi olla merkki rikoksen tekemisestä joukon lukuun, mutta kyse voi myös olla rikoksentekijän omassa rikollisessa toiminnassa hyödynnettävästä tehosteesta.

Koventamisperuste voisi soveltua myös sellaisen henkilön rikokseen, jota ei pidetä rikollisjoukon jäsenenä. Rikollisjoukon jäsenyys ei olisi sen paremmin välttämätön kuin riittäväkään edellytys sille, että rikos on tehty osana rikollisjoukon toimintaa. Rikollisjoukolla ei välttämättä edes ole selviä jäsenyysskriteerejä. Se, että rikoksentekijä on joukon jäsen tai muuten sen toimintaan tiiviisti osallistuva henkilö luo kuitenkin vahvemman oletaman siitä, että rikos tehtiin osana rikollisjoukon toimintaa verrattuna siihen, että rikos oli täysin ulkopuolisen henkilön tekemä. Ulkopuolisen henkilön tekemä rikos, josta oli sovittu tai muu yhteisymmärrys rikollisjoukon kanssa, ja joka tehtiin joukon lukuun, voitaisiin katsoa tehdyksi osana rikollisjoukon toimintaa. Kyse voi olla esimerkiksi rikollisjoukkoa hyödyttävästä rikoksesta tai rikoksen tekemisestä pääsyaatimuksena joukon jäseneksi. Edellä todetuin tavoin henkilön yksipuolinen, ilman rikollisryhmän hyväksyntää tapahtuva rikoksen tekeminen esimerkiksi joukon jäseneksi pääsemiseksi ei sen sijaan täyttäisi edellytystä.

Edellä todetusta seuraa, että myöskään se, että rikoksen tekijä on rikollisjoukon jäsen, ei sellaisenaan tee rikoksesta joukon hyväksymäksi katsottavaa ja sen puolesta, hyväksi tai nimissä tehtyä rikosta, vaan hänen on tullut tehdä rikos joukon jäsenenä eli nimenomaan tässä ominaisuudessaan. Myös rikoksen tekemisessä rikollisjoukon jäsenenä edellytetään, että rikos on edellä todetulla tavalla joukon hyväksymäksi katsottava ja sen lukuun tehty. Rikollisjoukon jäsenen tekemä rikos voi jäädä relevanssikriteerin ulkopuolelle myös esimerkiksi siitä syystä, että kyseinen jäsen ei vähäisestä jäsenyysajastaan johtuen vielä tunne joukon rikollista toimintaa eikä siten ymmärrä omaa rikostaan osana tällaista toimintaa.

Käytännössä rikollisjoukkoon kuuluvat henkilöt tyypillisesti tekevät rikoksia toisiaan jollain tavalla hyödyntäen. Kun kysymys on joukon toimintakokonaisuuden mukaisesta rikoksesta, tällaisen toiminnan voidaan yleensä katsoa viittaavan siihen, että rikos tehdään joukon lukuun ja sille on joukon hyväksyntä.

Pykälän 3 *momentissa* määriteltäisiin käsite rikollisjoukko. Määritelmän mukaan rikollisjoukolla tarkoitetaan vähintään kolmen henkilön muodostamaa tietyn ajan koossa pysyvää yhteenliittymää, jonka toimintaan kuuluu olennaisesti sellaisten rikosten tekeminen, jotka ovat omiaan vaarantamaan yleisten paikkojen järjestystä ja turvallisuutta. Rikollisjoukolla on siten peruspiirteet, jotka koskevat 1) joukon jäsenistöä, 2) joukon rakennetta, 3) joukon ajallista kestoa ja 4) joukon toimintaa ja tarkoitusta.

Jäsenistö

Rikollisjoukossa on kysymys vähintään kolmen henkilön muodostamasta yhteenliittymästä. Tietyn yksittäisen jäsenen jäsenyyden ei kuitenkaan tarvitse olla jatkuvaa. Joukon muodostavat vähintään kolme henkilöä voivat eri ajankohtina olla eri henkilöitä. Rikosoikeudellisen vastuun yleisistä edellytyksistä johtuu, että näiden henkilöiden tulee olla rikosoikeudellisen vastuuikärajan saavuttaneita.

Rakenne

Koska rikollisjoukolla ei edellytettäisi olevan jäsentynyttä rakennetta, määritelmässä tarkoitettulla termillä ”yhteenliittymä” tarkoitettaisiin jossain määrin löyhempää henkilöjoukkoa kuin mitä termillä ”rakenteeltaan jäsentynyt yhteenliittymä” tarkoitetaan järjestäytyntä rikollisryhmää koskevassa 2 momentissa (HE 263/2014 vp s. 31). Rikollisjoukon määritelmän täyttyminen ei siten edellyttäisi, että kyseessä olevalla henkilöjoukolla olisi tietyt tehtävät tai joukolla olisi johtaja tai käskyvaltasuhteita.

Rikollisjoukon ominaispiirteisiin kuuluisi siihen kuuluvien henkilöiden jonkinasteinen käsitys yhteen kuulumisesta ja ryhmäidentiteetistä. Näitä ilmentävät ulkoisesti tunnistettavina piirteinä joukon yhteinen toiminta ja tarkoitus. Yhteenkuuluvuutta ja ryhmäidentiteettiä voivat ilmentää ulkoisesti myös symboliset seikat kuten yhteenliittymän nimi, tunnukset, tiettyyn asuinalueeseen liittyminen ja muu ulospäin näkyvä viestintä. Yhteenliittymä voi olla löyhempi kuin järjestäytynyt ryhmä siinäkin mielessä, että sen muodostuminen ja jäsenyyden täytyminen voivat olla jossain määrin epämääräisemmät. Ei esimerkiksi olisi välttämätöntä, että joukolla olisi tietyt jäsenyyskriteerit, vaan olennaista olisi edellä mainitut yhteenkuuluvuutta ilmentävät seikat. Yhteenliittymä voi myös koostua pienempien tiiviimpien ryhmittymien joukoista. Yhteenliittymässä on keskeistä siihen kuuluvien henkilöiden säännöllinen yhteydenpito ja yleensä myös säännöllinen fyysinen yhdessäolo. Rikollisjoukon määritelmän mukaisesti rakenteen täytyykin olla sellainen, että se mahdollistaa siihen kuuluvien henkilöiden jatkuvan yhteistoiminnan. Kyse ei siten ole pelkästään ryhmästä yksilöitä, jotka hyödyntävät toisiaan tietyn yksittäisen rikoksen tai rikosten tekemisessä.

Ajallinen kesto

Rikollisjoukon määritelmään kuuluu, että se on tietyn ajan koossa pysyvä. Vastaavanlainen edellytys koskee myös järjestäytyneen rikollisryhmän määritelmää (HE 263/2014 vp s. 31).

Rikollisjoukko ei välttämättä muodostu pääasiassa rikosten tekemistä varten, mutta keskeistä on, että jatkuvaisluonteinen rikosten tekeminen kuuluu joukon toimintaan sen olennaisena osana. Tämä osoittaa keskeisesti sitä moitittavuutta, joka on koventamisperusteen säätämisen perusteena.

Rikollisjoukon tällaisesta perusluonteesta seuraa, että se on usein tarkoitettu toimimaan pidemmän aikaa ja toistaiseksi. Tietyn ajan koossa pysyvyydellä tarkoitetaan muita kuin tilapäisiä ja lyhytkestoisia yhteenliittymiä rikosten tekemiseksi. Ajallisen keston edellytyksen täyttymiselle ei voida asettaa tiettyä vähimmäisaikaa. Tarkoitus on säännöksellä kattaa rikosten tekemahdollisuuksien, vahingon tai vaaran ja syyllisyyden vahvistumiseen liittyvä lisämoite, joka liittyy rikollisjoukkona toimimiseen. Sen vuoksi määritelmä ei kata pelkkiä tilapäisiä, esimerkiksi vain tiettyä rikoskokonaisuutta varten muodostettuja yhteenliittymiä tai sellaisia, jotka hajoavat jo muutaman päivän kuluessa. Viimeksi mainittujen joukkojen tekoja arvioitaisiin jatkossakin yleisten osallisuussääntöjen mukaan rikoslain 5 luvun nojalla. Ehdotetussa säännöksessä tarkoitettun rikollisjoukon muodostuminen vaatiikin ainakin yleensä vähintään useiden viikkojen toimintaa.

Rikoslain 5 luvussa tarkoitettulle osallisuudelle tyypillistä on tietyn yksilöidyn tai tiettyjen yksilöityjen rikosten suorittaminen usean henkilön myötävaikutuksella, kun taas rikollisjoukon perusluonteeseen kuuluu se, että rikoskokonaisuutta ei ole suunniteltu tarkemmin etukäteen, vaan rikoksia suunnitellaan ja tehdään joukon toiminta-aikana.

Joukon toiminta ja tarkoitus

Rikollisjoukon toimintaan kuuluu sellaisten rikosten tekeminen, jotka ovat omiaan vaarantamaan yleisten paikkojen järjestystä ja turvallisuutta. Tämä seikka kohdistaa koventamisperusteen sellaisiin rikollisiin yhteenliittymiin, joiden toiminta aiheuttaa vaaraa tai muuta merkittävää häiriötä sivullisille. Tällaisten rikosten tekemisen tulisi olla olennainen osa joukon toimintakokonaisuutta. Rikosten tekemisen tulisi siten myös olla toistuvaa. Olennaisuutta koskeva kriteeri tarkoittaa, että rikollisuuden tulee olla toiminnassa keskeistä, vaikka rikollisjoukolla voikin olla myös jokin muu tarkoitus ja muunkinlaista toimintaa. Rikollisjoukkona ei siten pidettäisi ryhmää tai yhteenliittymää, jonka toiminnassa tällaisten

rikosten tekeminen on vain satunnaista tai joka on vain satunnaisesti rikoksen välitöntä tekemistä varten muodostettu.

Rikosten tekemisen kuulumista joukon toimintaan voi osoittaa aiempi rikollisuus sen toiminnassa (HE 263/2014 vp s. 32). Kyseessä ei välttämättä tarvitse olla jatkuvasti saman tyyppinen rikollisuus, mutta säännöksen sanamuodon mukaisesti edellytyksenä olisi, että rikollisuus on luonteeltaan sellaista, joka on omiaan vaarantamaan yleisten paikkojen järjestystä ja turvallisuutta. Rikollisjoukon jäsenten mahdolliset aiemmat tällaiset rikostuomiot joukon toiminta-aikana voivat osaltaan viitata siihen, että joukon toimintaan kuuluu olennaisesti rikosten tekeminen. Arvioinnissa voitaisiin myös ottaa huomioon mahdollisia rikollisuuden tavoitteellisuutta osoittavia joukon ryhmäidentiteettiä ja tarkoitukseen liittyviä seikkoja.

Määritelmä ei nimenomaisesti rajaisi pois mitään rikosta sen tyyppin tai vakavuuden perustella. Edellytyksenä ei myöskään olisi, että rikoksella tavoitellaan taloudellista hyötyä joukolle tai sen yksittäiselle jäsenelle. Koska edellytyksenä olisi, että rikokset ovat omiaan vaarantamaan yleisten paikkojen järjestystä ja turvallisuutta, tulisi kysymykseen käytännössä lähinnä sellaiset rikokset, joita voidaan tehdä tai joilla on vaikutuksia yleisillä paikoilla ja joista aiheutuu tällaista vaaraa ja jotka voivat olla luonteeltaan ryhmätoiminnan tarkoituksena. Tyypillisimpiä rikollisjoukon toimintaan kuuluvia rikoksia olisivat siten huumausainerikokset, ryöstöt, omaisuusrikokset, henkeen tai terveyteen kohdistuvat rikokset ja aserikokset. Sen sijaan esimerkiksi pelkkää jätelain (646/2011) roskaamiskieltoa (72 §) rikkova toiminta voi tuskin käytännössä olla olennainen osa minkään ryhmän toimintakokonaisuutta.

Säännöksessä termiä ”yleinen paikka” olisi aihetta tulkita ottamalla huomioon järjestyslain (612/2003) 2 §. Pykälän mukaan yleisellä paikalla tarkoitetaan tietä, katua, jalkakäytävää, toria, puistoa, uimarantaa, urheilukenttää, vesialuetta, hautausmaata tai muuta vastaavaa aluetta, joka on yleisön käytettävissä sekä rakennusta, joukkoliikenteen kulkuneuvoa ja muuta vastaavaa paikkaa, kuten virastoa, toimistoa, liikenneasemaa, kauppakeskusta, liikehuoneistoa tai ravintolaa, joka on yleisön käytettävissä joko jonkin tilaisuuden aikana tai muutoin.

Yleisten paikkojen järjestystä ja turvallisuutta on omiaan vaarantamaan erityisesti sellainen rikollinen toiminta, joka aiheuttaa vaaraa sivullisille tai jonka yleisesti koetaan aiheuttavan merkittävää häiriötä tai pelkoa. Kun yksittäistapauksessa arvioidaan rikollisen toiminnan luonnetta tältä kannalta, suuntaa-antavana lähtökohtana voidaan pitää järjestyslain 3 §:n 1 momenttia, jossa kielletään yleisen järjestyksen häiritseminen ja turvallisuuden vaarantaminen muun muassa seuraavilla tavoilla: metelöimällä ja muulla vastaavalla tavalla, toistuvilla uhkaavilla eleillä, hyökkäävillä liikkeillä, suullisesti esitetyillä uhkailuilla ja muulla vastaavalla, pelkoa herättävällä uhkaavalla käyttäytymisellä. Mainitusta järjestyslain kiellosta poiketen ehdotettu määritelmäsäännös ei kuitenkaan edellytä, että yleistä järjestystä olisi häiritetty tai turvallisuutta vaarannettu konkreettisesti. Riittävää sen sijaan olisi niin sanottu abstrakti vaara eli se, että kyseessä oleva rikollinen toiminta on sellaista, joka tyypillisesti vaarantaa yleisten paikkojen järjestystä ja turvallisuutta.

Rikollisjoukon määritelmän suhde rikollisjoukkojen toimintaa koskevaan koventamisperusteeseen

Määritelmäsäännös kattaisi edellä todetulla tavalla vain sellaiset rikollisjoukot, joiden toimintaan kuuluu olennaisesti yleisten paikkojen järjestystä ja turvallisuutta vaarantavat rikokset. Tästä on periaatteessa erotettava ne rikokset, joihin rikollisjoukkojen toimintaa koskevaa koventamisperustetta voisi soveltaa. Koventamisperusteen soveltamisalaan kuuluisivat lähtökohtaisesti mitkä tahansa rikokset, jotka vastaavat kyseessä olevan rikollisjoukon rikollista toimintakokonaisuutta tai selvästi sitä palvelevat. Tällaisia olisivat

tyypillisesti esimerkiksi ryöstö- ja väkivaltarikokset. Jos rikollisjoukon toimintakokonaisuus koskee huumausainerikoksia, kriteerin piiriin tulevat vastaavanlaiset huumausainerikokset. Sen sijaan yksittäinen vahingonteko ei kuulu tämän toimintakokonaisuuden piiriin. Näin ollen esimerkiksi yleisissä tiloissa huumausainekauppaa harjoittavan rikollisjoukon jäsenen internetin kautta toteutettu huumausainerikos voisi kuulua koventamisperusteen soveltamisalaan, vaikka tällainen yksittäinen rikos ei vaarantaisi yleisten paikkojen järjestystä ja turvallisuutta. Jos taas rikoksella ei ole mitään yhteyttä joukon toimintakokonaisuuteen, ei sitä voida katsoa rikollisjoukon toiminnassa tehdyksi eikä koventamisperustetta voisi soveltaa.

Rikollisjoukkoja koskevan koventamisperusteen suhde järjestäytynyttä rikollisryhmää koskevaan koventamisperusteeseen

Osittaisen päällekkäisyytensä vuoksi rikollisjoukkoa ja järjestäytynyttä rikollisryhmää koskevat koventamisperusteet saattavat joissain tapauksissa molemmat soveltua. Rikoksen ja muiden olosuhteiden ollessa samat rikoksen tekeminen osana järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa olisi lähtökohtaisesti vakavampaa kuin tekeminen osana rikollisjoukon toimintaa. Sen vuoksi järjestäytynyttä rikollisryhmää koskevaa koventamisperustetta sovellettaisiin ensisijaisesti. Tapauksissa, joissa ehdotetun rikollisjoukkoa koskevan koventamisperusteenkaan kaikki soveltamisedellytykset eivät aivan täyty, voisivat teon moitittavuutta lisäävät seikat tulla huomioon otettavaksi rangaistuksen määräämisessä, kuten rikoslain 6 luvun 4 §:ssä säädetyn rangaistuksen mittaamisen yleisperiaatteen nojalla (ks. HE 263/2014 vp s. 32, KKO 2011:41 ja KKO 2013:90).

7.2 Erityisen nöyryyttävää tekotapaa koskeva koventamisperuste

Rikoslain 6 luvun 5 §:n 1 momenttiin lisättäisiin myös uusi *7 kohta*, jonka mukaan rangaistuksen koventamisperusteena olisi henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvan rikoksen tekeminen erityisen nöyryyttävällä tavalla. Tarkoitus on ankaroittaa erityisesti nuorten keskuudessa yleistyneiden niin sanottua nöyryytysväkivaltaa käsittävien tekojen rangaistuksia. Nöyryyttämistekoja, jotka tehdään väkivallan yhteydessä, voidaan pitää lähtökohtaisesti vahingollisempina ja moitittavampina.

Ehdotettu koventamisperuste voisi soveltua, kun henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvan rikokseen liittyy erityisen nöyryyttävä tekotapa. Säännöksessä tällä sanamuodolla ei suoraan viitata tiettyihin rikoslaissa säädettyihin rangaistussäännöksiin vaan oikeushyviin, joita rangaistussäännöksillä suojataan. Koventamisperuste voisi soveltua näin ollen nöyryyttämistekoihin, jotka tehdään minkä tahansa sellaisen rikosten yhteydessä, jota koskevalla rangaistussäännöksellä suojataan ainakin osittain jotain kyseisistä oikeushyvistä. Koventamisperuste koskisi siten ensinnäkin rikoslain 21 luvussa säädettyjä henkeen ja terveyteen kohdistuvia rikoksia, erityisesti pahoinpitelyrikoksia (5 ja 6 §) ja henkirikoksia (erityisesti 1, 2, 8 ja 9 §). Joissain olosuhteissa koventamisperuste voisi soveltua myös muiden 21 luvussa säädettyjen rikosten, kuten vammantuottamuksen (10 ja 11 §), yhteydessä tehtyihin nöyryyttämistekoihin. Koventamisperuste koskisi tyypillisesti myös rikoslain 31 luvussa säädettyjä ryöstörikoksia (1 ja 2 §). Lisäksi se koskisi useita rikoslain 25 luvussa säädettyjä vapauteen kohdistuvia rikoksia, tyypillisesti pakottamista (8 §), mutta myös vapaudenriistoa (1 ja 2 §), panttivangin ottamista (4 §) sekä ihmiskaupparikoksia (3 ja 3 a §).

Erityisen nöyryyttävät tekotavat

Nöyryyttämisessä on kysymys toisen henkilön kunniaan tai yksityiselämään kohdistuvista teoista. Koventamisperusteen täyttyminen edellyttäisi, että nöyryyttäminen on luonteeltaan erityisen vakavaa, mitä kuvattaisiin säännöksessä sanamuodolla ”erityisen nöyryyttävällä

tavalla”. Nöyryyttämisen vakavuutta arvioitaisiin nöyryyttämisteon luonteen lisäksi myös teon muiden olosuhteiden perusteella. Tässä olisi syytä ottaa huomioon muun muassa kyseessä olevan rikoksen luonne ja vakavuus. Esimerkiksi lievän pahoinpitelyn yhteydessä tehtynä nöyryyttämisen edellytettäisiin lähtökohtaisesti olevan selvästi vakavampaa kuin perusmuotoisen tai törkeän pahoinpitelyn yhteydessä, koska väkivallan aste vaikuttaa yleensä myös siihen, kuinka nöyryyttävänä tiettyä halventamistekoa voidaan pitää. Kuitenkin esimerkiksi ryöstön yhteydessä merkitystä voi olla enemmän ryöstön tekotavalla kuin kohteena olevan omaisuuden arvolla. Nöyryytysteon vakavuuteen voi vaikuttaa olennaisesti esimerkiksi uhkauksella toteutettuun ryöstöön osallistuneiden henkilöiden tai sivustakatsojien määrä, ja ryöstetyn omaisuuden arvolla voi tähän nähden olla verrattain vähäinen merkitys.

Kuvaamista eli kuvan valmistamista voidaan tietyissä tilanteissa pitää kuvaamisen kohteena olevaa henkilöä halventavana (Reklos ja Davourlis v. Kreikka, 1234/05, 15.1.2009, kohdat 37, 40). Erityisesti väkivallan yhteydessä muunkin kuin vakavanasteisen nöyryyttämisen kuvaaminen voi lisätä olennaisesti teon vahingollisuutta, mikä olisi syytä ottaa huomioon koventamisperusteen soveltamista arvioitaessa. Kuvan kohteeksi joutuvalla voi aiheuttaa kärsimystä jo sen riskin tiedostaminen, että häneen kohdistuva nöyryyttäminen tulee muiden, mahdollisesti lukuisten ihmisten havaitsemaksi. Perusmuotoisena pahoinpitelynä pidettävän väkivallan kuvaaminen sellaisenaan, ilman muuta nöyryyttävää tekoa, voi niin ikään olla kohdetta halventavaa, mutta pelkästään tällaisen ei yleensä voida katsoa olevan erityisen nöyryyttävää ehdotetussa koventamisperusteessa tarkoitetulla tavalla.

Jos rikoksen kuvaamiselle on hyväksyttävä syy, esimerkiksi todistusaineiston kerääminen rikosilmoitusta varten, ei sitä olisi aiheutta pitää kuvattavan rikoksen kohdetta nöyryyttävänä. Nöyryyttävänä ei myöskään olisi syytä pitää tekoa, jolla on rikoslain 24 luvun 9 §:ssä säädetyn kunnianloukkaussäännöksen 3 tai 4 momentissa viitattu hyväksyttävä tarkoitusperä.

Muita nöyryytysteon vakavuutta lisääviä seikkoja olisivat esimerkiksi se, että rikoksen kohde on rikoksen tekijään nähden merkittävästi heikommassa tai erityisen haavoittuvassa asemassa, tekoa seuraavien henkilöiden suuri määrä sekä rikoksentekijän ja teon kohteen lähisuhde.

Edellä todetun mukaisesti ainakin seuraavan tyyppisiä tekoja voitaisiin olosuhteista riippuen pitää rikoksen erityisen nöyryyttävinä tekotapoina:

- perusmuotoisen pahoinpitelyn, ryöstön tai pakottamisen yhteydessä tehty perusmuotoisena kunnianloukkauksena rangaistava nöyryyttämisteko, kuten jatkuva tai voimakas sanallinen pilkkaaminen tai vaatiminen anelemaan taikka muu asianomistajan kärsimystä lisäävä nöyryyttävä teko, ja näiden tekojen kuvaaminen
- törkeän pahoinpitelyn, törkeän ryöstön tai henkirikoksen kuvaaminen
- pahoinpitelyn, ryöstön tai pakottamisen kuvaaminen suorana lähetyksenä internetin kautta suurelle tai määräämättömälle joukolle ihmisiä (niin sanottu striimaus)
- riisuminen tai pakottaminen riisuutumaan vähintään alusvaatteisille
- virtsan saattaminen uhrin päälle tai pakottaminen sitä juomaan
- vakavammat nöyryyttävien tekojen yhdistelmät
- teon kohteesta uskottavalla tavalla esitetty vakava valheellinen väite tai vihjaus yleisön edessä

Koventamisperusteen soveltamisalan ulkopuolelle voisivat siten jäädä henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvan rikoksen yhteydessäkin yksittäisinä tekoina esimerkiksi perusmuotoisen pahoinpitelyn kuvaaminen (ilman kuvan levittämistä tai muuta nöyryyttämistä), sanallinen loukkaus, edellä mainittua vähäisempi tai epäuskottava valheellisen tiedon esittäminen ja painostaminen pyytämään anteeksi tai sanomaan jotain teon kohdetta tai tämän läheistä henkilöä muuten loukkaavaa. Tällaistenkin tekojen toistuminen tilanteessa tai jatkuminen pitkään voisi kuitenkin puoltaa ehdotetun koventamisperusteen soveltumista.

Kun tällaista rikosta esittävän kuvan levittäminen tapahtuu vasta selvästi kyseisen rikoksen tapahtumisen jälkeen siten, ettei kyse ole enää samasta tekokokonaisuudesta, tekoa ei pidätettäisi ehdotetun koventamisperusteen täyttävänä. Tällaista tekoa arvioitaisiin nykyiseen tapaan yleensä erikseen kunnianloukkauksena tai yksityiselämää loukkaavana tiedon levittämisenä. Kuvassa esiintyvän tilanteen vakavuudesta riippuen levittäminen saattaa täyttää näiden rikosten törkeän tekemuodon nykyisillä ankaroittamisperusteilla. Esimerkiksi törkeää pahoinpitelyä tai riisuttamista esittävän kuvan tai videon levittäminen voi olosuhteista riippuen aiheuttaa siinä esiintyvälle rikoksen asianomistajalle suurta kärsimystä tai erityisen suurta vahinkoa.

Myös kunnianloukkausta ja törkeää kunnianloukkausta koskevilla rangaistussäännöksillä suojataan henkilön kunniaa ja yksityiselämää (HE 19/2013 vp). Kunnianloukkaus voi täytyä kahdella tekotavalla, valheellisen tiedon tai vihjauksen esittämisellä tai muunlaisella halventamisella. Kunnianloukkaussäännökset voivat nekin yleensä tulla sovellettavaksi muuhun oikeushyvään, esimerkiksi henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvaa tekoa koskevan rangaistussäännöksen soveltamisen ohella silloinkin, kun rikoksentekijä on sama henkilö ja rikokset tehdään saman tapahtumainkulun aikana. Tyypillisenä esimerkkinä useamman rangaistussäännöksen soveltamistilanteesta olisi pahoinpitely, ryöstö tai uhkauksella pakottaminen, jonka yhteydessä tekijä myös kertaluonteisesti halventaa uhriaan sanallisesti tai muulla tavalla. Tällöin rikoksentekijä voidaan yleensä tuomita pahoinpitelyn, ryöstön tai pakottamisen ohella myös perusmuotoisesta kunnianloukkauksesta.

Olosuhdetta, joka jo muodostaa osan rikostunnusmerkistää, ei enää lähtökohtaisesti toistamiseen tulisi ottaa huomioon rangaistuksen mittaamisessa (kaksinkertaisen kvalifioinnin kieltö). Ehdotetun koventamisperusteen soveltaminen henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvaa rikosta tuomittaessa johtaisi monenlaisissa tilanteissa ankaramman rangaistuksen tuomitsemiseen kuin se, että tällaisen rikoksen ohella tuomittaisiin perusmuotoisesta kunnianloukkauksesta yhteinen rangaistus rikoslain 7 luvun säännöksiä soveltaen. Kun tekoon soveltuisi sekä kunnianloukkausta koskeva säännös että ehdotettu koventamisperuste, olisi lain soveltamisessa aihetta ottaa huomioon kaksinkertaisen kvalifioinnin kiellon lisäksi säännösten sisältö ja tavoitteet sekä niiden soveltamisen vaikutukset rangaistukseen niin, että lainsäädäntö ja rangaistuksen määrääminen muodostavat johdonmukaisen kokonaisuuden.

Erityisen nöyryyttävä tekotapa voi vaikuttaa pahoinpitelyn, ryöstön ja tapon yhteydessä myös teon erityisen julmuuden arvioinnissa siten, että nöyryytyksen johdosta olisi tuomittava kyseisen rikoksen törkeästä tekemuodosta. Silloin kun näissä tapauksissa nöyryyttäminen tulisi tuomittavassa rangaistuksessa huomioituksi sillä, että tekoon sovelletaan törkeää tekemuotoa, olisi lähdeittävä siitä, ettei saman seikan vuoksi tekijää tule lisäksi tuomita kunnianloukkauksesta tai törkeästä kunnianloukkauksesta. Jos rikoksentekijä kuitenkin myöhemmin levittää mahdollista tällaista tekoa esittävää kuvamateriaalia, olisi tällainen teko yleensä rangaistavissa erikseen kunnianloukkauksena tai törkeänä kunnianloukkauksena.

Seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen tai koskemattomuuteen kohdistuva erityisen nöyryyttävä tekotapa jonkin muun rikoksen yhteydessä voi täyttää myös seksuaalirikoksen

tunnusmerkistön, esimerkiksi raiskauksen, seksuaalisen kajoamisen ja seksuaalisen kuvan luvattoman levittämisen. Lisäksi törkeän raiskauksen, törkeän seksuaalisen kajoamisen, törkeän lapsenraiskauksen ja törkeän seksuaalisen kajoamisen lapseen ankaroittamisperusteina on erityisen nöyryyttävä tekotapa. Tällaisissa tapauksissa sovellettaisiin yleensä vain seksuaalirikosta koskevaa säännöstä, jos tekoon ei kuulu muunlaista nöyryyttämistä. Seksuaalirikosten ja henkeen ja terveyteen kohdistuvien rikosten suhdetta selostetaan hallituksen esityksessä HE 13/2022 vp.

7.3 Alle rikosvastuikäisen käyttäminen rikoksen tekemiseen

17 luku Rikoksista yleistä järjestystä vastaan

1 b §. *Alle rikosvastuikäisen käyttäminen rikoksen tekemiseen.* Lukuun lisättäisiin uusi rangaistussäännös, joka koskee rikosvastuikärajaa nuoremman henkilön käyttämistä välikappaleena tahallisen rikoksen tekemiseen. Rikoslain 3 luvun 4 §:n 1 momentin mukaan rikosvastuun ikäraja on viisitoista vuotta. Rikoslain 5 luvun 4 §:ssä tarkoitettuun välilliseen tekemiseen syyllistyvää rangaistaisiin ehdotetun säännöksen nojalla, kun hän on käyttänyt välikappaleena tämän ikäistä eli viittatoista vuotta nuorempaa lasta. Tämän lisäksi hän olisi tekijävastuussa välillisen tekemisen kohteena olevasta rikoksesta (päärikos).

Tarkoitus on näin ankaroittaa sellaisten tekojen rangaistuksia, joissa tekijä käyttää rikoksen tekemisessä hyväkseen rikosvastuikärajaa nuorempaa henkilöä. Perusteena ankaroittamiselle on se vahinko tai vaara, joka liittyy erityisesti tämän ikäisen henkilön saamiseen rikolliseen tekoon (ks. tarkemmin edellä osio 4.1). Tämän vuoksi ehdotetun rangaistussäännöksen tunnusmerkistön täyttävä rikos ei yleensä olisi lainkonkurrenssissa päärikoksen kanssa. Koska ehdotetun säännöksen soveltaminen edellyttäisi aina sitä, että päärikos tai sen rangaistava yritys tehdään, tuomittaisiin tästä rikoksesta ja ehdotetun säännöksen nojalla yhteinen rangaistus rikoslain 7 luvun säännöksiä soveltaen.

Viittatoista vuotta nuoremman henkilön käyttämisellä välikappaleena tarkoitettaisiin ehdotetussa säännöksessä samaa kuin välillistä tekemistä koskevassa rikoslain 5 luvun 4 §:ssä, johon säännöksessä nimenomaisesti viitattaisiin (HE 44/2002 vp, s. 153–154). Päärikos voisi olla lähtökohtaisesti mikä tahansa rikos. Jos välikappaleena käytetty henkilö on viisitoista vuotta täyttänyt ja rangaistusvastuusta vapaa muusta syystä, ehdotettu säännös ei soveltuisi.

Rikoksen rangaistusasteikko olisi sakkoa tai vankeutta enintään kaksi vuotta. Asteikko vastaisi sitä lisävahinkoa ja vaaraa, joka teosta voi aiheutua. Mitattaessa ehdotetun säännöksen nojalla rangaistusta, olisi syytä ottaa huomioon ensinnäkin päärikoksesta säädetty enimmäisrangaistus. Lähtökohtaisesti voidaan katsoa, että mitä vakavamman rikoksen tekemisessä lasta käytetään, sitä moitittavampaa on myös lapsen käyttämistä koskeva teko. Lähtökohtaisesti päärikoksen enimmäisrangaistusta ei kuitenkaan olisi syytä ylittää. Siten esimerkiksi viittatoista vuotta nuoremman lapsen käyttämisestä näpistyksen tekemisessä ei lähtökohtaisesti tulisi ehdotetun säännöksen nojalla tuomita ankarampaan rangaistukseen kuin sakkoon, joka on myös näpistyksen enimmäisrangaistus. Samalla olisi kuitenkin syytä ottaa yksittäistapauksessa huomioon myös teon muut olosuhteet, kuten lapsen käyttämisestä aiheutunut vahinko tai vaara, jotka voivat puoltaa päärikoksen enimmäisrangaistusta ankarammankin rangaistuksen määräämistä. Esimerkiksi saman lapsen käyttäminen toistuvasti useisiin näpistykseen voi merkittävästi vahingoittaa tämän normaalia kehitystä ja edesauttaa ajautumista rikoskierteeseen, mikä voisi puoltaa sitä, että ehdotetun säännöksen nojalla tuomittaisiin tällaisessa tapauksessa vankeusrangaistukseen.

Jos päärikos taas on esimerkiksi törkeä ryöstö tai tappo tai muu rangaistusasteikoltaan huomattavasti ankarammin rangaistava rikos, voitaisiin myös ehdotetun säännöksen nojalla monissa tapauksissa tuomita vankeutta.

Merkitystä olisi syytä antaa myös sille, millaisia keinoja välillinen tekijä on käyttänyt saadakseen lapsen ryhtymään rikolliseen tekoon. Painostamista voidaan lähtökohtaisesti pitää moitittavampana kuin esimerkiksi palkinnolla houkuttelua, mutta näiden tekotapojen erolle ei tulisi antaa teon moitittavuuden kannalta suurta merkitystä, koska kysymyksessä on vielä kehitysvaiheessa oleva lapsi. Vastaavasti sille, että kyseessä oleva lapsi olisi oma-aloitteisesti myötävaikuttanut päätökseensä ryhtyä rikokseen, ei tulisi antaa suurta merkitystä teon lievempää arvostelua puoltavana seikkana. Vakavimpiin tekotapoihin lukeutuisivat väkivallalla tai uhkauksella pakottaminen. On huomattava, että tällaista menettelyä käsittävät teot voivat olla erikseen rangaistavia erityisesti rikoslain 21 luvun tai 25 luvun säännösten nojalla, jotka voivat olla sovellettavissa tällaisissa tilanteissa lainkonkurrenssin estämättä (ks. myös KKO 2017:57).

Muita moitittavuuteen vaikuttavia seikkoja voisivat yksittäistapauksessa olla muun muassa lapsen ja tekijän ikä, osapuolten välinen suhde ja lapsen liittyvät muut olosuhteet. Jos välikappaleena käytetty lapsi on useaa vuotta vastuukärajaa nuorempi, tätä olisi yleensä aihetta pitää teon moitittavuutta lisäävänä seikkana. Myös rikostunnusmerkistön täyttäviä tekoja toistuvasti tehneen lapsen käyttäminen uusien vastaavanlaisten rikosten tekemiseen voi olla erityisen vahingollista lapsen kehityksen ja rikoskierteestä ulospääsyn kannalta. Moitittavuutta voi taas lieventää se, että tekijä ja välikappaleena käytetty lapsi ovat olleet molemmat lähellä rikosoikeudellista vastuukärajaa (esimerkiksi 15- ja 14-vuotiaat) eikä välikappaleena käytetty lapsi ole ollut tekijään nähden alisteisessa asemassa. Tällöin myös mahdollinen toimenpiteistä luopuminen ehdotetun säännöksen soveltamisen osalta voisi tulla kysymykseen.

Välikappaleena käytetyltä lapselta voi puuttua iän lisäksi myös jokin muu rikosoikeudellisen vastuun edellytys. Lapsi saattaa olla esimerkiksi ymmärtämättä tai tiedostamatta tekonsa tosiasiallista luonnetta ja sitä, että se täyttää rikostunnusmerkistön. Tällainen seikka ei sellaisenaan olisi esteenä säännöksen soveltamiselle, mutta sillä voi olla joissain tilanteissa merkitystä teosta lapselle aiheutuvan vahingon ja siten teon moitearvostelun kannalta.

8 Voimaantulo

Ehdotetaan, että laki tulee voimaan keväällä 2025.

9 Suhde talousarvioesitykseen

Lainmuutosten arvioidut kustannusvaikutukset koskevat valtaosin ehdottoman vankeusrangaistuksen täytäntöönpanokustannuksia. Rikosprosessin kestosta johtuen ehdottoman vankeusrangaistuksen täytäntöönpanovaikutukset voisivat toteutua merkittävässä määrin vuonna 2026, jos lainsäädäntömuutokset tulisivat voimaan vuoden 2025 keväällä. Vaikutukset olisivat täysimääräisiä arvion mukaan vuonna 2027.

Rikosprosessiin liittyvät viranomaisten työmäärän kasvusta johtuvat kustannusvaikutukset myöskin realisoituisivat vasta sitä mukaa kuin rikosta koskevat asiat etenisivät rikosprosessissa. Jos lainsäädäntömuutokset tulisivat voimaan keväällä 2025, vähäisiä kustannusvaikutuksia, joita varten ei vielä oletettavasti tarvittaisi määrärahoja sen vuoden talous- ja menoarvioon, voisi aiheutua jo sinä vuonna. Suurin piirtein täysimittaiset rikosprosessiin liittyvät kustannusvaikutukset voisivat koskea jo vuotta 2026.

Arvioidut määrärahatarpeet rahoitetaan valtiontalouden kehyspäästösten ja valtion talousarvion mukaisista määrärahoista.

10 Suhde perustuslakiin ja sääätämisyjärjestys

Yleiset lähtökohdat

Perustuslaista rangaistussäännöksille seuraavat rajoitukset liittyvät ennen kaikkea perusoikeuksiin. Ne asettavat valtiosääntöiset rajat paitsi sille, mitä tekoja voidaan säätää rangaistavaksi, myös sille millaisia rangaistuksia rikoksiin voidaan liittää. Rangaistussäännösten tulee täyttää perusoikeuksien rajoittamista koskevat yleiset edellytykset ja kulloisestakin perusoikeussäännöksestä mahdollisesti johtuvat erityiset edellytykset. Vaikka rangaistavaksi säädettävä teko itsessään ei koskisikaan toimia, joihin perustuslaki nimenomaisesti oikeuttaa, merkitsee sakkorangaistus joka tapauksessa kajoamista tuomitun omaisuuteen ja vankeusrangaistus henkilökohtaiseen vapauteen. Kaiken kaikkiaan perustuslakivaliokunnan perusoikeuksien rajoittamisedellytyksiin palautuva käytäntö koskee rikoslainsäädäntöä yleisesti (ks. esim. PeVL 48/2017 vp s. 7–8, PeVL 15/2010 vp s. 4, PeVL 17/2006 vp s.2/II, PeVL 20/2002 vp s. 6/I, PeVL 23/1997 vp s. 2/–3/I.)

Ehdotetuissa rikoslain muutoksissa on asiallisesti ennen muuta kyse rangaistusten ankaroitamisesta ja sääntelyn selkiyttämisestä. Rangaistavuuden alaa ei laajennettaisi. Perustusvaliokunnan mukaan perustuslaista ei ole johdettavissa tiukkoja rajoja rangaistusten ankaroitamiselle (PeVL 9/2016 vp, s. 6). Rangaistusten ja niiden ankaruuden osalta merkityksellinen on ennen kaikkea oikeasuhtaisuutta koskeva vaatimus. Tämä suhteellisuusvaatimus edellyttää sen arvioimista, onko vastaava tavoite saavutettavissa muulla perusoikeuteen vähemmän puuttuvalla tavalla kuin rangaistussäännöksellä. Kyseinen arviointi on toteutettu toimenpideohjelmassa nuoriso- ja jengirikollisuuden ehkäisemiseksi ja torjumiseksi vuosille 2024–2027 (Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2024:13). Myös rangaistuksen ankaruus on yhteydessä suhteellisuusvaatimukseen (ks. esim. PeVL 20/2002 vp s. 6/I, PeVL 23/1997 vp s. 2/II). Rangaistusseuraamuksen ankaruuden tulee olla oikeassa suhteessa teon moitittavuuteen ja rangaistusjärjestelmän kokonaisuudessaan tulee täyttää oikeasuhtaisuuden vaatimukset (PeVL 9/2016 vp s. 2, PeVL 56/2014 vp s. 2–3, PeVL 16/2013 vp s. 2/I, PeVL 23/1997 vp s. 2/II).

Suhteellisuusvaatimuksen edellyttämä moitittavuutta ja rangaistusjärjestelmän kokonaisuutta koskeva tarkastelu merkitsee muun muassa eri oikeushyvien välistä vertailua. Mitä tärkeämmästä suojattavasta edusta on kyse ja mitä enemmän teko tai laiminlyönti sitä loukkaa, sitä ankarampi rangaistusuhka on perusteltu. Perusteen, jolla perusoikeutta rajoitetaan, tulee lisäksi olla perusoikeusjärjestelmän kokonaisuuden kannalta hyväksyttävä. Rikosoikeudellisessa sääntelyssä hyväksyttävänä rajoitusperusteena voi olla esimerkiksi pyrkimys suojata jonkin muun kuin rajoituksen kohteena oleva perusoikeuden toteutumista tai saavuttaa jokin muu sellainen päämäärä, joka on perusoikeusjärjestelmän kokonaisuuden kannalta objektiivisin perustein arvioituna normatiivisessa mielessä hyväksyttävä (PeVL 9/2016 vp ja PeVL 61/2014 vp s. 3/I).

Perustuslain 8 §:n mukaan ketään ei saa pitää syyllisenä rikokseen eikä tuomita rangaistukseen sellaisen teon perusteella, jota ei tekohetkellä ole laissa säädetty rangaistavaksi. Rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen ydinsisällön mukaan rikoksen tunnusmerkistö on ilmaistava riittävällä täsmällisyydellä siten, että säännöksen sanamuodon perusteella on ennakoitavissa, onko jokin toiminta tai laiminlyönti rangaistavaa. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ja EU-tuomioistuimen käytännössä laillisuusperiaatteelle on annettu käytännössä vastaava ydinsisältö, jossa on korostettu rikossääntelyn ennustettavuutta

eli sitä, että säännöksen sanamuodon perusteella voidaan ennakoida, mikä on rangaistavaa (ks. esim. PeVL 20/2022 vp, 11 kohta, PeVL 12/2021 vp, 57 kohta, PeVL 20/2018 vp, s. 2, PeVL 10/2016 vp, PeVL 56/2014 vp, s. 2/I ja PeVL 6/2014 vp, s. 3/I).

Rikollisjoukkoja koskeva rangaistuksen koventamisperuste

Ehdotetulla koventamisperusteella on tarkoitus tehostaa etenkin perustuslain 7 §:n 1 momentissa turvatus henkilökohtaisen vapauden, koskemattomuuden ja turvallisuuden sekä 15 §:n 1 momentissa turvatus omaisuuden suojaa. Näitä oikeuksia voidaan suojata kriminalisoimalla niitä koskevat loukkaukset rikoslaissa, jos kriminalisoinnin muut edellytykset täyttyvät. Perustuslain säännökset turvaavat siinä mainittuja oikeushyviä julkisen vallan toimenpiteiltä ja edellyttävät, että valtio lainsäädäntötoimin turvaa näitä oikeuksia muita ulkopuolisia loukkauksia vastaan (PeVL 26/2014 vp, s. 2). Myös perustuslain 22 §:ssä säädetään valtion velvollisuudesta perusoikeuksien turvaamiseksi. Sen mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen määräyksistä on johdettavissa valtiolle positiivisia velvoitteita edellä mainittujen oikeuksien suojelemiseksi [Özgür Gündem v. Turkki (2000), Manole ym. v. Moldova (2009)].

Uuden koventamisperusteen säätäminen toteuttaisi siten valtion velvollisuutta lainsäädäntötoimin turvata muun muassa perustuslain 7 §:n ja 15 §:n toteutumista ja sille on siten hyväksyttävät perusteet. Eesityksen tavoitteena on rikosten ehkäiseminen perustuslakivaliokunnan lausunnossa 9/2016 vp (s. 5) tarkoitetulla tavalla. Ehdotettu sääntely koskee laajamittaisen rikollisuuden ennaltaehkäisyä.

Ehdotettu koventamisperuste muistuttaa monelta osin järjestäytynyttä rikollisryhmää koskevaa koventamisperustetta. Kummassakin on kyse eräänlaisesta ryhmärikollisuutta koskevasta sääntelystä, joka on rikosoikeudellisessa järjestelmässä varsin poikkeuksellista. Tavallisesti rikoslain rangaistussäännökset koskevat yhtä rikoksentekijää ja se, että rikokseen osallistuu useampi henkilö, otetaan huomioon osallisuutta rikokseen koskevissa säännöksissä. Ehdotettu koventamisperuste tarkoittaisi, että rikoksesta tuomittaisiin normaalia ankarampi rangaistus sen vuoksi, että se on tehty osana rikollisjoukon toimintaa. Tämän oikeutuksena voidaan pitää tällaisen teon erityistä moitittavuutta (ks. osio 2.5.1). Rangaistuksen ankaruus yksittäistapauksessa kytkeytyisi olennaisesti sen rikoksen vakavuuteen, jonka tekijä on tehnyt osana rikollisjoukon toimintaa. Ehdotusta voidaan näin ollen pitää oikeasuhtaisena.

Ehdotetun säännöksen on myös oltava riittävän täsmällinen ja tarkkarajainen perustuslain 8 §:ssä säädetyn rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen mukaisesti. Ehdotettu rikollisjoukon määritelmäsäännös muistuttaa muodoltaan ja rakenteeltaan pitkälti nykyistä järjestäytynyttä rikollisryhmää koskevaa määritelmäsäännöstä. Järjestäytyneen rikollisryhmän määritelmän uudistamisen yhteydessä perustuslakivaliokunta on kiinnittänyt huomiota vaikeuksiin, joita liittyy määritelmään sisältyviin pysyvyys- ja järjestäytyneisyysvaatimuksiin. Rikosoikeudelliseen laillisuusperiaatteeseen sisältyvä täsmällisyysvaatimus edellyttää valiokunnan mukaan sitä, että rangaistussäännös antaa selkeän kuvan säännöksen soveltamisalan ytimestä. Tämän määrittämistä ei saa liiaksi siirtää lain soveltajan vastuulle. Rikollisjärjestön käsitteen kannalta keskeinen määre koskee tällaisen yhteenliittymän järjestäytyneisyyttä. Oleellisena perustuslakivaliokunta on pitänyt tuossa yhteydessä sitä, että järjestäytymiseen viittaavat organisaatiota ja toimintatapoja koskevat piirteet ovat tavalla tai toisella havaittavissa. Säännöksen eduskuntakäsittelystä perustuslakivaliokunnan mielestä järjestäytyneisyys -edellytystä oli tarpeen tämentää säännöksen sanamuodossa, jolloin mallia voidaan ottaa yhdistyslain 3 §:ssä omaksutusta kirjoitustavasta (PeVL 10/2000 vp, s. 3).

Poiketen järjestäytynyttä rikollisryhmää koskevasta rikoslain 6 luvun 5 §:n 2 momentin määritelmäsäännöksestä ehdotetun rikollisjoukon määritelmän täyttyminen ei edellyttäisi yhteenliittymän jäsenyneyssyyttä tai yhteistuumin toimimista rikoksen tekemiseksi. Koska rikollisjoukolla ei edellytettäisi olevan myöskään jäsentynyttä rakennetta, määritelmässä tarkoitettulla termillä ”yhteenliittymä” tarkoitettaisiin jossain määrin löyhempää henkilöjoukkoa kuin mitä termillä ”rakenteeltaan jäsentynyt yhteenliittymä” tarkoitetaan järjestäytynyttä rikollisryhmää koskevassa 2 momentissa. Termiä ”yhteenliittymä” arvioitaisiin muun ohella joukon yhteisen toiminnan perusteella. Arviointi lähtee tällöin aina rikoksesta, jonka yhteydessä havaitaan kolmen tai useamman henkilön joukko. Arviointi on siten mahdollista sitoa ulkoisesti havaittaviin seikkoihin, kuten yhteenliittymän toimintaan. Säännöskohtaisissa perusteluissa annettaisiin lisäksi kattava kuvaus määritelmän kriteereistä, sen tulkinnassa huomioitavista seikoista ja sen suhteesta järjestäytyneen rikollisryhmän määritelmään. Soveltuvien osin määritelmien tulkinnassa voitaisiin myös hyödyntää samoja oikeuslähteitä.

Yhteenliittymän toimintaan tulisi lisäksi kuulua olennaisesti sellaisten rikosten tekeminen, jotka ovat omiaan vaarantamaan yleisten paikkojen järjestystä ja turvallisuutta. Säädöperusteluissa viitattaisiin tältä osin suuntaa-antavana lähtökohtana muun muassa järjestyslain 2 ja 3 §:ssä tarkoitettuihin käsitteisiin. Ehdotettu määritelmäsäännös on näin ollen johdonmukainen muun lainsäädännön kanssa.

Keskeistä rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen kannalta on myös se, ettei ehdotetussa koventamisperusteessa ja määritelmäsäännöksessä ole kysymys rangaistavuuden alan laajentamisesta vaan perusteesta, jota sovelletaan rangaistuksen mittaamisessa. Tässä mielessä ehdotetulla määritelmäsäännöksellä ei ole vastaavaa merkitystä kuin järjestäytynyttä rikollisryhmää koskevalla, koska jälkimmäinen määrittää myös rangaistavuuden alaa järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaan osallistumista koskevan rangaistussäännöksen mukaisesti (rikoslain 17 luvun 1 a §). Kun nimenomaista katujengeihin liittyvää koventamisperustetta ei nykyisin ole, sovelletaan niiden toiminnassa tehtyjen rikosten osalta rangaistuksen mittaamisessa yleisiä säännöksiä (rikoslain 6 luvun 3 ja 4 §) ottaen huomioon tekoihin mahdollisesti soveltuvia nimenomaisia koventamis- tai lieventämisperusteita tai niitä lähellä olevia seikkoja (ks. HE 263/2014 vp s. 32, KKO 2011:41 ja KKO 2013:90). Nimenomaisen rikollisjoukkoja koskevan koventamisperusteen voidaan siten nähdä selkiyttävän rangaistuksen mittaamista koskevaa rikoslainsäädäntöä.

Mainituin perustein ehdotetun koventamisperusteen ja määritelmäsäännöksen voidaan katsoa toteuttavan laillisuusperiaatteen täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimukset.

Ehdotettua rikollisjoukkoja koskevaa koventamisperustetta voidaan arvioida valtiosääntöoikeudellisesti myös perustuslain 13 §:ssä turvatu ydistymisvapauden kannalta. Järjestäytyneitä rikollisryhmiä koskevien rikoslain säännösten säätämisen yhteydessä perustuslakivaliokunta on pitänyt selvänä, että toiminnassa ei yleensä ole kysymys perustuslain 13 §:ssä turvatu ydistymisvapauden käyttämisestä. Joiltakin osin ydistymisvapausnäkökulmalla voi kuitenkin olla merkitystä arvioitaessa rangaistavuuden alan laajentamisen sallittavuutta. Tällöin on olennaista, että säännöksen tarkoituksena on estää vakavaa ja laajamittaista rikollisuutta. Tätä on pidettävä hyväksyttävänä rajoitusperusteena, erityisesti kun kysymys on enintään ydistymisvapauden eräänlaisista reuna-alueista (PeVL 10/2000 vp, s. 3). Ehdotetulla rikollisjoukkoja koskevalla koventamisperusteella ankaroitettaisiin edellä todetu teon moittittavuuteen liittyvin perustein jo rikoksiksi määritellyistä teoista määrättäviä rangaistuksia. Kyse ei toisin sanoen olisi rangaistavuuden alan laajentamisesta. Ehdotuksen ei näin ollen katsota rajoittavan perusoikeuksilla ja -vapauksilla, kuten kokoontumis- ja ydistymisvapaudella, suojattua alaa.

Erityisen nöyryyttävää tekotapaa koskeva rangaistuksen koventamisperuste

Ehdotettu sääntely on merkityksellistä muun muassa perustuslain 12 §:ssä ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 10 artiklassa suojatun sananvapauden kannalta sekä sopimuksen 8 artiklassa ja perustuslain 10 §:ssä turvatun yksityisyyden, kunnian ja maineen kannalta. Kunniaa ja yksityiselämää turvataan myös esimerkiksi kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevassa kansainvälisessä yleissopimuksessa, jonka 17 artiklan mukaan: 1. Kenenkään yksityiselämään, perheeseen, kotiin tai kirjeenvaihtoon ei saa mielivaltaisesti tai laittomasti puuttua eikä suorittaa hänen kunniaansa ja mainettaan loukkaavia hyökkäyksiä. 2. Jokaisella on oikeus lain suojaan tällaista puuttumista tai tällaisia hyökkäyksiä vastaan.

Perustuslain 12 §:n 1 momentin mukaan jokaisella on sananvapaus. Sananvapauteen sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoa, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä. Tarkempia säännöksiä sananvapauden käyttämisestä annetaan lailla.

Sananvapaussäännöksen keskeisenä tarkoituksena on sen esitöiden mukaan taata kansanvaltaisen yhteiskunnan edellytyksenä oleva vapaa mielipiteenmuodostus, avoin julkinen keskustelu, joukkotiedotuksen vapaa kehitys ja moniarvoisuus sekä mahdollisuus vallankäytön julkiseen kritiikkiin (HE 309/1993 vp, s. 56/II). Ydinajatukseltaan sananvapautta on perinteisesti pidetty ennen muuta poliittisena perusoikeutena (PeVL 19/1998 vp, s. 5/I). Julkistamisella tarkoitetaan kaikenlaista viestien julkaisemista, levittämistä ja välittämistä. Säännöksestä ilmeneviä sananvapauden ulottuvuuksia ei tulekaan tulkita liian kapeasti (ks. esim. PeVL 52/2010 vp, s. 2). Sananvapaus ei estä siihen sisältyvien oikeuksien rajoittamista jälkikäteeseen valvontaan perustuvan sääntelyn keinoin, kunhan sääntely täyttää perusoikeusrajoituksilta edellytettävät yleiset vaatimukset. Rajoitusten tulee olla muun muassa hyväksyttäviä, täsmällisiä ja tarkkarajaisia sekä oikeasuhtaisia, eikä niillä saa puuttua perusoikeuden ytimeen (PeVL 19/2008 vp, s. 4, PeVM 14/2002 vp, s. 4, PeVL 60/2001 vp, s. 2—3). Siten esimerkiksi pitkälle menevät väljät poliittisen ilmaisuvapauden käytön kriminalisoinnit voivat olla sananvapauden kannalta ongelmallisia (ks. esim. PeVL 26/2002 vp, s. 2/II, HE 309/1993 vp, s. 57/II).

Sananvapauden suoja ei ole kuitenkaan rajoittamaton. Ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan 2 kohdan mukaan sananvapautta voidaan rajoittaa, mutta vain silloin, kun tällaisista rajoituksista on säädetty laissa ja rajoittaminen on välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa toisten oikeuksien suojaamiseksi. Sananvapaus ei koske esimerkiksi vihapuheiden tai laittomien uhkausten esittämistä, ja sitä rajoittavat toisen kunnian ja muun yksityiselämän suoja ja niitä turvaavat rangaistussäännökset (KKO 2022:8, kohta 17). Esimerkiksi kiihottaminen kansanryhmää vastaan ei nauti perustuslain sananvapauden tai esimerkiksi yhdistymis- ja kokoontumisvapauden suojaa (PeVL 40/2017 vp, s. ks. myös PeVL 10/2000 vp, s. 3, PeVL 19/1998 vp, s. 6/II).

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artikla suojaa mainetta ja kunniaa (Polanco Torres ja Movilla Polanco v. Espanja, 34147/06, 21.9.2010). Tämän lisäksi sananvapauden suojaa koskevan EIS 10(2) artiklan mukaiset sananvapauden hyväksyttävät rajoitusperusteet sisältävät muun ohella kunnian ja maineen suojaamisen. Ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan mukaista sananvapautta on punnittava yhdessä tilanteeseen liittyvien muiden oikeuksien ja intressien kanssa. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on antanut tulkintatilanteessa suuren merkityksen sille, onko kysymyksessä sananvapauden käytön ydinalue, kuten politiikka. Jos ilmaisu puolestaan käsittelee puhtaasti yksityisiä asioita eli asioita, joilla ei ole yleistä tai yhteiskunnallista merkitystä, ilmaisuvapauden saama suoja on kapeampi (HE 19/2013 vp, s. 14–18). Ihmisoikeussopimuksen 17 artikla sisältää lisäksi oikeuksien väärinkäytön kiellon, jonka mukaan sopimus ei suo oikeutta ryhtyä sellaiseen toimintaan tai tehdä sellaista tekoa,

jonka tarkoituksena on tehdä tyhjäksi jokin tässä yleissopimuksessa tunnustettu oikeus tai vapaus tai rajoittaa niitä enemmän kuin tässä yleissopimuksessa on sallittu. Tällöin esimerkiksi sellaiset teot, jotka loukkaavat muiden oikeuksia ja perustuvat 17 artiklassa tarkoitettuihin kiellettyihin päämääriin, eivät nauti sopimuksen suojaa (Garaudy v. Ranska, 65831/01, 24.6.2003). Euroopan ihmisoikeustuomioistuimien on kuitenkin korostanut, että 17 artikla voi tulla sovellettavaksi vain hyvin poikkeuksellisesti (Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila, Euroopan ihmisoikeussopimus, 6. uud. painos, Edita, Helsinki 2018, s. 872).

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on korostanut henkilön kuvan, erityisesti valokuvien, merkitystä yhtenä keskeisenä osana henkilön persoonallisuutta, joka paljastaa henkilölle ominaiset piirteet ja myös erottaa hänet muista. Oikeuskäytännössä on katsottu, että tallenteen jakamisen ohella myös sen valmistaminen voi loukata 8 artiklaa (Reklos ja Davourlis v. Kreikka, 1234/05, 15.1.2009, kohdat 37, 40 ja Von Hannover v. Saksa (No. 2), 40660/08 ja 60641/08, 7.2.2012, kohta 96). Tässä ehdotuksessa rangaistaviksi tarkoitettuja nöyryyttämistekoja ei voida pitää luonteeltaan sellaisina, että ne kuuluisivat sananvapauden ydinalueelle taikka perustuisivat sananvapauden käyttämisen hyväksyttävään tarkoitukseen. Sananvapauden käyttäminen toisten perusoikeuksien rajoittamiseksi tai loukkaamiseksi ei ole suojan ydinalueella.

Ehdotetulla säännöksellä on siten perustuslain säännöksistä ja kansainvälisistä ihmisoikeussopimuksista johdettavissa olevat hyväksyttävät ja välttämättömät perusteet. Ehdotettu säännös ei myöskään muuttaisi rangaistuksia siinä määrin ankariksi, että ne olisivat selkeästi epäsuhteessa tässä esityksessä tarkoitettujen tekojen moitittavuuteen. Nämä mainitut seikat huomioon ottaen ehdotetun säännöksen voidaan katsoa olevan myös suhteellisuusvaatimuksen mukainen.

Perustuslakivaliokunnan käytännössä rikossäännösten sisältämiä avoimia tekotapoja on lähtökohtaisesti pidetty rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen kannalta ongelmallisina (esim. PeVL 20/2022 vp, 12 kohta, PeVL 12/2021 vp, 58 kohta, PeVL 20/2018 vp, s. 2 ja PeVL 6/2014 vp, s. 3/I). Valiokunnan mukaan rikossäännöksen sisältämä avoin tekotapa voi kuitenkin poikkeuksellisesti olla hyväksyttävissä, jos rangaistavaksi säädetyn teon erityisluonteeseen kuuluu ajateltavissa olevien tekotapojen moninaisuus ja jos säännös sisältää rangaistavan käyttäytymisen alaa muuten riittävästi rajaavia edellytyksiä (PeVL 16/2013 vp, s. 4).

Lakiehdotuksella täsmennettäisiin rangaistuksen mittaamisen perusteita. Nöyryyttämistekojen moninaisuuden vuoksi säännöksessä ei ole mahdollista kuvata kattavasti kaikkia mahdollisia tekomuotoja. Tyhjentävä luetteleminen rajaisi siten perusteettomasti ehdotetun koventamisperusteen alaa. Se, mikä on erityisen nöyryyttävää jää näin ollen väistämättä yleisten käsitysten varaan, vastaavasti kuin esimerkiksi kunnianloukkaussäännöksessä tarkoitettu ”muulla tavalla halventaminen”. Ehdotetussa säännöksessä luonnehdittaisiin kuitenkin ne rikostyytit, joiden yhteydessä ehdotettu koventamisperuste voisi tulla sovellettavaksi. Tältä osin ehdotetussa säännöksessä täsmennettäisiin ja rajattaisiin koventamisperusteen soveltamisalaa. Lisäksi säännöskohtaisissa perusteluissa annettaisiin kattavasti esimerkit soveltamisalaan kuuluvista tekotyypeistä ja rajanvedosta muihin rangaistussäännöksiin. Tällaisten täsmennysten kirjaaminen lakitekstiin ja perusteluihin toteuttaa laillisuusperiaatteen vaatimuksia. Säännöstä voidaan pitää laillisuusperiaatteen kannalta riittävän täsmällisenä ja tarkkarajaisena.

Alle rikosvastuikäisen käyttäminen rikoksen tekemiseen

Suomea velvoittava YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 59–60/1991) edellyttää muun ohella sitä, että sopimusvaltiot ryhtyvät kaikkiin asianmukaisiin lainsäädännöllisiin,

hallinnollisiin, sosiaalisiin ja koulutuksellisiin toimiin suojellakseen lasta kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, vahingoittamiselta ja pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä tai välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta tai hyväksikäytöltä (19 artikla). Yleissopimus edellyttää myös, että sopimusvaltiot suojelevat lasta kaikilta muilta hänen hyvinvointiaan jollain tavoin uhkaavilta hyväksikäytön muodoilta (36 artikla).

YK:n lapsen oikeuksien komitean mukaan: ”Suojelua kaikilta väkivallan muodoilta ei pidä tarkastella ainoastaan lapsella ”elämään” ja ”henkiinjäämiseen” olevan oikeuden kannalta, vaan myös lapsella ”kehitykseen” olevan oikeuden kannalta, joka on tulkittava yleisen lapsen suojelutavoitteen mukaisesti. Näin ollen sopimusvaltion velvollisuuksiin kuuluu myös kattava suojelu väkivallalta ja hyväksikäytöltä, joka voi vaarantaa lapsen oikeuden elämään, henkiinjäämiseen ja kehitykseen. Komitea odottaa valtioiden tulkitsevan ”kehityksen” mahdollisimman laajaksi ja kokonaisvaltaiseksi käsitteeksi, johon sisältyy lapsen ruumiillinen, henkinen, hengellinen, moraalinen, psykologinen ja sosiaalinen kehitys. Täytäntöönpanotoimien tavoitteena tulisi olla kaikkien lasten optimaalinen kehitys.” (YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 13 (2011): Lapsen oikeus olla joutumatta minkäänlaisen väkivallan kohteeksi. CRC/C/GC/13, kohta 62).

Ehdotuksessa on kyse alle rikosvastuuikäisen käyttämisen erityisen vahingollisuuden ja moitittavuuden huomioon ottamisesta lainsäädännössä paremmin. Ehdotetulle sääntelylle on siten perus- ja ihmisoikeusjärjestelmien kannalta hyväksyttävät perusteet. Lapsiin kohdistuva korostunut suojelutarve huomioiden ehdotetun säännöksen voidaan katsoa olevan myös suhteellisuusvaatimuksen mukainen.

Tunnusmerkistön kannalta on tässä yhteydessä kiinnitettävä huomiota vielä siihen, että perustuslakivaliokunta on käytännössään painottanut rikosoikeudellisen sääntelyn täsmällisyysvaatimuksen korostuvan, jos osallisuutta rikokseen säännellään rikosoikeudessa vakiintuneista osallisuusopillisista käsityksistä poikkeavasti (PeVL 7/2002 vp). Ehdotettu säännös ei kuitenkaan merkitse poikkeamista vakiintuneista osallisuusopeista. Säännöksellä rangaistavuuden alaa ei ole tarkoitus laajentaa vaan se on sidottu vakiintuneeseen rikoslain 5 luvun 4 §:n mukaiseen välillisen tekemisen oppiin. Soveltamisala määrittyy välillisen tekemisen kohteen iän perusteella, mikä on selkeää. Säännöstä voidaan näin ollen pitää laillisuusperiaatteen vaatimukset täyttävänä.

Mainituilla perusteilla lakiehdotus voidaan käsitellä tavallisessa lainsäätämisyjärjestyksessä.

Ponsi

Edellä esitetyn perusteella annetaan eduskunnan hyväksyttäväksi seuraava lakiehdotus:

Laki

rikoslain 6 ja 17 luvun muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan rikoslain (39/1889) 6 luvun 5 §:n 1 momentin 4 ja 5 kohta, sellaisina kuin ne ovat laissa 1129/2022, sekä
lisätään 6 luvun 5 §:n 1 momenttiin, sellaisena kuin se on laissa 1129/2022, uusi 6 ja 7 kohta ja mainittuun pykälään, sellaisena kuin se on laissa 1129/2022, uusi 3 momentti sekä 17 lukuun uusi 1 b § seuraavasti:

6 luku

Rangaistuksen määrittämisestä

5 §

Koventamisperusteet

Rangaistuksen koventamisperusteita ovat:

-
- 4) rikoksen tekeminen rotuun, ihonväriin, syntyperään, kansalliseen tai etniseen alkuperään, uskontoon tai vakaumukseen, sukupuoleen, seksuaaliseen suuntautumiseen tai vammaisuuteen perustuvasta vaikuttimesta taikka niihin rinnastettavasta muusta vaikuttimesta;
- 5) tekijän aikaisempi rikollisuus, jos sen ja uuden rikoksen suhde rikosten samankaltaisuuden johdosta tai muuten osoittaa tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä;
- 6) rikoksen tekeminen osana rikollisjoukon toimintaa; ja
- 7) henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvan rikoksen tekeminen erityisen nöyryyttävällä tavalla.
-

Rikollisjoukolla tarkoitetaan vähintään kolmen henkilön muodostamaa tietyn ajan koossa pysyvää yhteenliittymää, jonka toimintaan kuuluu olennaisesti sellaisten rikosten tekeminen, jotka ovat omiaan vaarantamaan yleisten paikkojen järjestystä ja turvallisuutta.

17 luku

Rikoksista yleistä järjestystä vastaan

1 b §

Alle rikosvastuikäisen käyttäminen rikoksen tekemiseen

Joka 5 luvun 4 §:ssä tarkoitettulla tavalla käyttää alle 15-vuotiasta välikappaleena tahallisen rikoksen tekemisessä, on tuomittava *alle rikosvastuikäisen käyttämisestä rikoksen tekemiseen* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

Helsingissä 30.1.2025

Pääministeri

Petteri Orpo

Oikeusministeri Leena Meri

Laki

rikoslain 6 ja 17 luvun muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan rikoslain (39/1889) 6 luvun 5 §:n 1 momentin 4 ja 5 kohta, sellaisina kuin ne ovat laissa 1129/2022, sekä
lisätään 6 luvun 5 §:n 1 momenttiin, sellaisena kuin se on laissa 1129/2022, uusi 6 ja 7 kohta ja mainittuun pykälään, sellaisena kuin se on laissa 1129/2022, uusi 3 momentti sekä 17 lukuun uusi 1 b § seuraavasti:

Voimassa oleva laki

Ehdotus

6 luku

6 luku

Rangaistuksen määräämisestä

Rangaistuksen määräämisestä

5 §

5 §

Koventamisperusteet

Koventamisperusteet

Rangaistuksen koventamisperusteita ovat:

Rangaistuksen koventamisperusteita ovat:

4) rikoksen tekeminen rotuun, ihonväriin, syntyperään, kansalliseen tai etniseen alkuperään, uskontoon tai vakaumukseen, sukupuoleen, seksuaaliseen suuntautumiseen tai vammaisuuteen perustuvasta vaikuttimesta taikka niihin rinnastettavasta muusta vaikuttimesta; *ja*

5) tekijän aikaisempi rikollisuus, jos sen ja uuden rikoksen suhde rikosten samankaltaisuuden johdosta tai muuten osoittaa tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä.

4) rikoksen tekeminen rotuun, ihonväriin, syntyperään, kansalliseen tai etniseen alkuperään, uskontoon tai vakaumukseen, sukupuoleen, seksuaaliseen suuntautumiseen tai vammaisuuteen perustuvasta vaikuttimesta taikka niihin rinnastettavasta muusta vaikuttimesta;

5) tekijän aikaisempi rikollisuus, jos sen ja uuden rikoksen suhde rikosten samankaltaisuuden johdosta tai muuten osoittaa tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä;

6) rikoksen tekeminen osana rikollisjoukon toimintaa; *ja*

7) henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvan rikoksen tekeminen erityisen nöyryyttävällä tavalla.

(uusi)

Rikollisjoukolla tarkoitetaan vähintään kolmen henkilön muodostamaa tietyn ajan

Voimassa oleva laki

Ehdotus

koossa pysyvää yhteenliittymää, jonka toimintaan kuuluu olennaisesti sellaisten rikosten tekeminen, jotka ovat omiaan vaarantamaan yleisten paikkojen järjestystä ja turvallisuutta.

17 luku

17 luku

Rikoksista yleistä järjestystä vastaan

Rikoksista yleistä järjestystä vastaan

(uusi)

1 b §

Alle rikosvastuikäisen käyttäminen rikoksen tekemiseen

Joka 5 luvun 4 §:ssä tarkoitettulla tavalla käyttää alle 15-vuotiasta välikappaleena tahallisen rikoksen tekemisessä, on tuomittava *alle rikosvastuikäisen käyttämisestä rikoksen tekemiseen* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä _____ kuuta 20__.